

A forradalmak útja és a keresztény politika.

Írta

Székely István dr.

1 9 2 1

A »Katolikus Élet« kiadása
Budapest

NIHIL OBSTAT.

Budapestini, Idibus Novemhris, 1920.

P. LUDOVICUS TOMCSÁNYI S. J.
ensor dioecesanus.

Nr. 3074/1920.

IMPRIMATUR.

Strigonii, Die 20 Deccmbris, 1920.

JOANNES
Cardinalis, Aeppus.

ELŐSZÓ.

Az utóbbi idők eseményei minden gondolkodó ember figyelmét ráterelték a politika és társadalomtudomány legfontosabb kérdéseire s a kereszténységnek azokkal szemben elfoglalt álláspontjára. Ennek az érdeklődésnek akart eleget tenni az Aquinói szent Tamásról nevezett keresztény filozófiai társaság, mikor a folyó év tavaszán előadássorozatot rendezett a társadalmi kérdésről. Az előadást, melyet ottan tartottam, ezennel jelentékenyen kibővítve bocsátom közre. Talán sikerül vele az eszmék tisztázásához és a félrevezetett emberek felvilágosításához némileg hozzájárulni.

Budapest, 1920. december havában.

Dr. Székely István,
egyetemi tanár.

TARTALOM.

	Lap
1.§. Történeti előzmények.....	5
2.§. Szabadság, egyenlőség, tekintély.....	'10
3.§. A liberalizmus.....	23
4.§. A liberális és radikális egyházpolitika.....	38
5.§. A demokrácia vagy népuralom.....	48
6.§. A szocializmus és kommunizmus.....	70
7.§. A szocializmus és kommunizmus bírálata.....	83
8.§. Zsidó kérdés és zsidó politika.....	10&
9.§. A keresztény politika.....	136
10. §. <i>A keresztény állambölceselet alapelvei.....</i>	157
11. §. Jelen és jövő.....	181

1. §. Történeti előzmények.

Mióta a kereszténység elterjedt, azóta Európában új társadalmi rend uralkodott, mely a görög állam-bölcsélet és római jog alapján a kereszténység tanításából fejlődött ki s szegletkövei voltak az erkölcs, jog és tekintély. Az egyház nevelte a korhadt óvilág elpuhult kéjelgőiből és a népvándorlás szilaj harcosaiból alakult új népeket, építette és gondozta a társadalom erkölcsi alapjait, biztosította a fejedelmek számára a tekintélyt, az alattvalók részére az emberi jogokat, a keresztény szeretettel és a túlvilági kiegyenlítés reményével enyhítette a nyomorúságot, áthidalta a társadalmi és vagyoni különbségeket. Viszont a keresztény állam támogatta az egyházat nemcsak valláserkölcsi, hanem egyúttal társadalmi és politikai feladatainak teljesítésében is. A két hatalom karöltve haladt a társadalom rendjének és a közjónak munkálásában. Az emberi gyarlóság következtében visszaélések és súrlódások akkor is előfordultak, de azok nem érintették a világnézetet és a társadalom alapjait.

A XVI. századi hitújítás meggyengítette a pápaság politikai hatalmát és a német-római császárságot, melyek addig a keresztény állami és társadalmi rendnek fő oszlopai

voltak. A XVIII. században az angol bölcselek és a francia enciklopédisták nyomában támadt materializmus és racionalizmus egyenesen megtámadta a kereszténység alapjait s ezzel aláasta az erkölcsöt, az egyház tekintélyét és befolyását. A kultúra haladt, a népek öntudatra ébredtek, a gazdasági élet megváltozott s a francia udvar zsarnoksága és romlottsága, párosulva a nemesség osztályuralmával, előidézte a francia forradalmat, mely felborította az addigi társadalmi rendet és megpróbált újat alkotni, vallás nélkül, az ember teljes függetlenségének, egyenlőségének és a népuralomnak alapján. Míg a keresztény felfogás szerint a hatalom felülről, az Istentől volt, most minden hatalmat alulról, a néptől származtattak, a tekintélyeket lerombolták s minden jogot és egyéb földi jókat a felséges nép számára követeltek. A forradalom után európaszerte föléledt reakció megpróbálta a tekintély és rend uralmát helyreállítani. De mivel a népek jogos kívánalmai és a szükséges reformok elől is elzárkózott, sokhelyt pedig maga is a forradalom eszméivel kacérkodott s a keresztény elvek alapjára állni nem mert vagy nem akart, nem tudta feltartóztatni a társadalomfelforgató tanok és izgatók aknamunkáját, sem annak eredményét, a forradalmi szellem terjedését és a társadalom alapjainak megrendülését.

Tényleg Európa több mint egy század óta a fegyveres és csendes forradalmak útján halad. Titkos társaságokban, tanszékeken, irodalomban, napi sajtóban, munkásgyűléseken hirdetik a politikai és társadalmi forradalom elveit és törekvéseit, melyek ismételve lángra lobbantották a tömegeknek majd jogos keserűségéből,

majd gonosz izgatásból fakadt szenvedélyeit. S a rend és tekintély őrei mindig bágyadtabban, egyre növekedő engedményekkel küzdenek a felforgatás szelleme ellen. A keresztény világnézet és erkölcs volna úgyszólván az egyetlen erő, mely a társadalom pusztulását fel tudná tartóztatni; de a hitetlen tudomány, a liberális politika és a forradalmi izgatás mindegyre szűkebb térre szorítja annak befolyását.

A világháború izgalmai és szenvedései pedig eddig ismeretlen lelki betegséget, tömegpsychosist hoztak létre a népekben, amely a győzteseknél a diadalittasság nagyzási hóbortjában, a gyűlölet és a jövőért való aggodalom őrzöngésében s a telhetetlen rablásvágyban, a legyőzötteknél pedig csüggedt fásultságban, a munkakedv elvesztésében, sőt a kétségbeesés önmarcangolásában nyilvánul meg. Azokat a tényezőket, melyek a népekbe még lelket önthetnének: a nemzeti öntudatot, hazafiságot, monarchiákat és alkotmányokat a győztesek mesterségesen szétrobbantották, hogy a legyőzöttek ellenálló erejét megtörjék és talpraállásukat megakadályozzák. Hozzávéve az egész világ gazdasági csődjét és nyomorúságát, minden feltétel megvan a teljes világforradalomra, amelyet bizonyos titkos hatalmak szándékosan szítanak, hogy az elpusztult keresztény civilizáció romjain a felforgató eszmék diadalát és a maguk világoralmát felépíthessék.

A francia forradalom még túlnyomólag politikai forradalom volt, mely a királlyal, a papsággal és nemeséggel szemben a polgári osztály részére követelt politikai jogokat s fő elvei és jelszavai voltak a szabadság

és egyenlőség, mindkettő politikai értelemben véve; ámbár egyesekben (Babeuf) már akkor is felmerült a vagyontársadalom eszméje. De a politikai forradalom elveiből a XIX. század folyamán kifejlődött a szociális forradalom, mely részint elvi okokból, részint a gazdasági viszonyok hatása alatt az egyenlőséget már nemcsak politikai, hanem társadalmi és gazdasági értelemben vette, népujratommá és pedig a munkások, proletárok uralmává fokozta s vele együtt az osztálykülönbségek eltörlését és a vagyontársadalmat is követelte. Ily módon a szabadság és egyenlőség jelszavából, jobban mondva azok túlzásából, félreértéséből és meghamisításából a XIX. században politikai irányok és rendszerek születtek, melyek azokat már megpróbálták a gyakorlatban is megvalósítani, sőt részben és helyenkint már meg is valósították. A szabadság jelszavát kisajátította, túlhajtotta és elferdítette a liberalizmus; az egyenlőség lett a demokrácia jelszava, melyet szintén túlságba vittek; ugyancsak az egyenlőséget már nemcsak a politikai és társadalmi, hanem a gazdasági életre is kiterjesztette a szocializmus vagy inkább a szociáldemokrácia. Megjegyzendő, hogy liberalizmus már a XVIII. században, sőt előbb is volt, a demokrácia pedig megvolt már a görögöknél és rómaiaknál. Szocialista, vagyis társadalmi és gazdasági mozgalmak is régóta voltak. De az utóbbi századra esik ezen törekvések megerősödése, rendszerbe foglalása és a kísérlet azok megvalósítására.

A forradalmi eszmék és törekvések melegágya és titkos kohója, a keresztény állam, társadalom és kultúra elleni hadjáratnak vezérkara a világszerte elterjedt szabad-

kőművesség, mely a felvilágosodás, haladás és humanizmus cégére alatt naiv balekok és kölcsönös támogatásra számító stréberek közreműködésével dolgozik a trónok és oltárok megdöntésén, s az utóbbi században valóságos világhatalommá lett. Sok országban, kivált a latin népeknél ez irányítja a politikát és társadalmat. Ennek szövetségese, sőt újabb időben már sok helyen vezető szelleme a hitetlen zsidóság, mely sajtójával, pénzével és befolyásával a szabadkőművesi eszmék és törekvések terjesztésében és a forradalmak előkészítésében nagy szerepet játszik.

A felsorolt politikai irányok mellett konzervatívabb államokban a kereszténység is legalább részben megtartotta politikai befolyását, sőt időnkint egyes helyeken uralomra is jutott. Mert bár a kereszténység természeténél fogva vallás és erkölcs, elveinél fogva és következményeiben kihat az állami és társadalmi életre s ezáltal politikai rendszerré válhatik. Nem ítéli el, sőt védi és elősegíti a szabadságot és egyenlőséget, de kárhoztatja azok túlzásait és kinövéseit, s odaállítja melléjük mint állam- és társadalomalkotó tényezőt a tekintélyt, jogot és a keresztény erkölcsöt, kivált a szeretet törvényét.

A forradalmi eszmék útja az utóbbi században különböző állomásokon ment keresztül. Minden állomás egy-egy politikai vagy társadalmi rendszer, melyek mindegyikében vannak nagy igazságok és jogos kívánások, de vannak hamis elvek és veszedelmes törekvések is, melyek megvalósulása romlásba döntené az emberiséget. A forradalmi elvek és mozgalmak lejtőn haladnak, melynek alján a pusztulás örvénye tátong.

2. §. Szabadság, egyenlőség, tekintély.

A régi keresztény állam a tekintély alapján nyugodott. A francia forradalom zászlójára írta a liberté,, égalité, fraternité, a szabadság, egyenlőség, testvériség hármasságát. A két első azóta is ott szerepel minden forradalom, sőt minden liberális és demokrata párt programjában. A testvériség üres jelszó maradt, melyet hogy a gyakorlatban hogyan értelmeztek, láttuk a francia forradalom rémuralmában, a liberális szabad verseny munkásrabszolgaságában s legutóbb Oroszországban és nálunk a proletárdiktatúra hóhérmunkájában. A testvériség egészen keresztény eszme, melyet a forradalom jelszó gyanánt eltulajdonított, de soha meg nem valósított; míg a kereszténység azt, amennyire gyarló emberek közt lehetséges, tényleg gyakorolja mindenütt, ahol valóban elvei szerint élnek, Erről tehát, forradalmakkal kapcsolatban felesleges tovább beszélni. A *szabadság* az egyén, az individualizmus érvényesülése az államban és társadalomban. Ellentétei az egyéni szolgaság, a rabszolgaság, mely az embert más egyének tulajdonává, pusztá eszközévé teszi; továbbá a társadalmi vagy szociális szolgaság, mely az egyént a társadalomban eltünteti, abba teljesen beolvasztja, annak feláldozza, úgy hogy egyéniségétől megfosztva, csak mint a társadalom része vagy tagja jön tekintetbe. Az egyéniségnek némely tekintetben és bizonyos fokig igenis be kell olvadni az összességbe, enélkül társas élet lehetetlen, az individualizmus túltengése társadalom

ellenes; de viszont az egyéniség lényegének a társadalomban is meg kell maradni. A szabadság az emberi természet követelménye, szellemi egyéniségünk, értelmünk, szabad akaratunk és erkölcsi rendeltetésünk folyománya, velünk született ösztön, jogos kívánsága minden embernek és minden népnek. A kereszténység még csak fokozza annak jelentőségét és értékét, mikor hirdeti minden egyes ember öncélúságát, a lélek abszolút és végtelen becsét, az ember természetfeletti méltóságát, sőt azt tanítja, hogy minden ember Isten gyermeke és örök boldogságra van hivatva.

A szabadság valaha csábító jelszó volt, egy Lamartine és Petőfi még rajongtak érte; diákgyerekeknek és naiv politikusoknak ma is vesszőparipája. Újabb időben, mióta az emberek tapasztalásban gazdagabbak és gyakorlatiasabbak lettek, mintha kissé lejárta volna magát. A tapasztalás meggyőzte a világot, hogy a szabadság még nem boldogít és hogy az a társadalomban csak korlátozott lehet.

Mert hogy minden nem lehet szabad, az világos. Azonkívül hogy az ember Istentől és az erkölcsi törvénytől függ, már maga a társas élet lépten-nyomon korlátozza az ember szabadságát. Egyik ember szabadsága a másikéba ütközik, s maga a társadalom egy nagy korlátozás, melyben mindenki lemond szabadsága és egyéni jogai egy részéről a társaság javára, hogy annak védelmében és támogatásában részesüljön. A korlátlan szabadság nem szabadság, hanem féktelenség, mely éppen a jogos szabadságot és jólétet veszélyezteti, mikor rászabadítja arra a mások önkényét s prédájává teszi az

erősebbek gonoszságának. A teljes szabadság az erdei vadak szabadsága, melyeknek senki sem parancsol, de senki nem is viseli gondját. Az emberi társadalomban a szabadság nem lehet mindenre kiterjedő és korlátlan, mert ez teljes zűrzavarba, fejetlenségbe, mindenkinek mindenki elleni harcához vezetne.

Kétségtől van az ember egyéniségével szükségképpen velejáráó jogok, tehát vannak lényeges szabadságok, melyek az emberi természetnek, méltóságnak, boldogságnak és a civilizációnak követelményei. Ilyen mindenekelőtt *a személyes szabadság*, vagyis az a jog, hogy az ember magával rendelkezhessek, szabadon mozoghasson, testi és lelki tehetségeit tetszés szerint gyakorolja, családot alapíthasson és magának birtokot szerezhessen. Lényeges emberi jog továbbá *a polgári szabadság*, mely abban áll, hogy az ember állampolgári és társadalmi életében csak az igazságos törvénynek legyen alávetve és ne az önkénynek; magán életében pedig saját belátása és akarata szerint cselekedhessek, természetesen mások jogának és a törvénynek korlátain belül.

A személyes szabadsággal ellenkezik a rabszolgaság. Ezt a keresztény vallás kezdet óta elítélte, mikor az egyházban nem ismert különbséget szabad ember és rabszolga közt. Nem szüntette azt meg egy csapásra, mert az óvilág egész gazdasági berendezése a rabszolgaságon alapult, melynek rögtöni megszűnése gazdasági katasztrófába döntötte volna az egész világot. De az egyház a rabszolgaságot az emberi méltóság hangsúlyozásával és a keresztény szeretet parancsával enyhítette

és mikor a viszonyok arra megértek, véget is vetett neki. A személyes szabadság korlátozása volt régen a jobbágyság is, bár jó földesúr mellett, aki népének atyja, védője és támogatója volt, a jobbágnak mindenesetre jobb dolga volt, mint ma a liberális szabad versenyben kizsákmányolt munkásnak.

A polgári szabadsággal ellenkezik az elnyomás, a zsarnokság, az önkény uralma, a jogtiprás, melyet az egyház mindig kárhóztatott s ellene a történelem tanúsága szerint mindig felemelte szavát. S mióta az egyház politikai tekintélye részben éppen a nagy szabadsághirdetők hibájából megfogyatkozott, mióta nincs hatalom, mely földi érdele nélkül, felsőbb tekintéllyel beszélhetne a fejedelmekkel és kormányokkal, azóta a népek szabadsága is prédája lett a zsarnokok szeszélyeinek, a mindenható államhatalomnak, a hódító és uralomvágyó politikusoknak.

Lehetnek azonban egyéb szabadságok is, névszerint *a szellemi, politikai és gazdasági szabadság*, melyeket az úgynevezett liberális politika szintén követel. Ezek bár az értelmileg és erkölcsileg magasabban álló emberekhez illenek és a fejlettebb társadalomra sokszor haszonnal járnak, mégis általában és egyenkint sem az emberi méltósághoz és egyéni boldogsághoz, sem a társadalom javához nem okvetlenül szükségesek, nem is mindig és mindenütt hasznosak, sőt néha, ahol alanyi és tárgyi feltételeik hiányzanak, határozottan károsak és veszedelmesek. A szabadság ilyen kiterjesztésénél tehát mindig tekintetbe kell venni a körülményeket, a nép szellemi és erkölcsi műveltségét, az egyének és a társadalom

célját és javát. Rendesen csak bizonyos fokig lehet azokat megvalósítani s a törvény és hatalom erős ellenőrzése alatt kell tartani.

Ami az *egyenlőséget* illeti, az is a mindenkiben közös emberi természet következménye. Minden ember egyfajta lény, teste és lelke lényegében egyforma, ugyanazon tehetségei, érzelmei és szükségletei vannak, egy emberpártól származik, tehát egymásnak testvére, egyformán Istennek teremtménye, sőt a keresztény vallás szerint gyermeke, valamennyi ugyanazon rendeltetéssel és egyformán cselekedeteitől függő értékkel. Azért az egyenlőség minden embernek jogos követelménye bizonyos fokig, tudniillik addig, ameddig &A emberek közt tényleg megvan, szerzett jogokat és érdemeket nem sért s a társadalom szervezetével és jólétével összefér. Ilyen értelemben a kereszténység is helyesli és védi.

A valóságban az emberek faji és természeti egyenlőségük dacára egyénileg nem egyformák. Kétségtelen tény az, hogy ember és ember közt óriási különbség van. Egyik férfinak, másik nőnek, egyik erősnek, egészségesnek és eszesnek, a másik gyengének, betegnek és korlátolteszűnek születik; egyikben ilyen, másikban olyan hajlamok és akarati erők vannak; egyik kedvező, másik kedvezőtlen körülmények közt jön a világra és él benne. Tehát az emberek egyenlőtlensége már a természetben van adva; ezen nem lehet változtatni, ezért nincs kivel perelni, ezzel a ténnyel meg kell alkudni. Ehhez járul, hogy az egyes emberek saját munkájukkal különféle testi, értelmi és jellembeli sajátságokat és tökéletességeket szereznek, úgy hogy egyik ügyes, másik ügyetlen, egyik tanult, másik tudat-

lan, egyik jó, másik rossz. A véletlen is különféle környezetbe és életsorsba helyezi az embereket, melyek őket más- és másféleképen alakítják. Az egyes emberek tehát tényleg természetükre nem egyformák, s mivel már eredetileg különbözőnek születnek és később is különféle véletlen és kikerülhetetlen befolyásoktól függenek, nem is lehet őket egyenlővé tenni.

De ha természetükre nézve nem is, talán társadalmi helyzetükben és viszonyaikban lehetnek az emberek egyenlők? A társadalmi életben az egyenlőséget különféle értelemben lehet venni. Tárgyát tekintve, van *polgári egyenlőség*, azaz törvény előtti egyenlőség vagy passzív jogegyenlőség, mely abban áll, hogy mindenki ugyanazon törvényeknek van alávetve, lényegileg ugyanazon passzív jogai, t. i. jogigényei és ugyanazon kötelességei vannak s a törvény előtt mint polgár egyforma bánásmódban részesül. Ellenkeznek vele az olyan kiváltságok vagy előjogok, melyeket egyes emberek vagy egyes osztályok tagjai mint ilyenek élveznek, úgyszintén az olyan kivételes törvények, melyek csak egyeseknek kedveznek vagy egyeseket köteleznek. De nem ellenkeznek a polgári egyenlőséggel olyan kitüntetések és előnyök, melyek bizonyos közhivatalokkal együtt járnak, vagy egyedi munka és érdemek jutalmai, vagy pedig bizonyos feltételek mellett mindenkire nézve elérhetők. A polgári egyenlőség még nem *politikai egyenlőség*, vagyis nem aktív jogegyenlőség, amely abban áll, hogy az államhatalom gyakorlásában — a törvényhozásban, kormányzásban, esetleg az igazságszolgáltatásban is — mindenki részt vesz vagy az államügyekre egyformán befoly. Ellenkezik vele az, ha a politikai jogokat

csak egyes személyek vagy osztályok gyakorolják. Szorosan vett *társadalmi* vagy *osztályegyenlőség* az, ha mindenki rangra; és címre, foglalkozásra és munkakörre, ellátásra vagy fizetésre nézve egyenlő. Ellenkezik vele a Vang- és osztálykülönbség. Beszélnek azonkívül *vagyoni egyenlőségről*, mely az életfentartás alapjául szolgáló (tőkejellegű és nem időről-időre elhasznált) anyagi javak egyforma elosztásában áll. Ellentéte a vagyonkülönbség és egyesek vagyontalansága. Az egyenlőség és egyenlőtlenség minden faja lehet születési és szerzett.

A polgári egyenlőség ma már minden civilizált államban be van hozva s azt általában a jogállam fogalmához tartozónak tekintik. A politikai egyenlőség már nem szükségképes kelléke a jogállamnak és a népek jólétének, hanem a különböző kormányformáktól függ, hogy megvan-e vagy nincs. Hogy célszerű és hasznos-e és mennyiben, arról majd alább a demokráciával kapcsolatban beszélünk. A tökéletes társadalmi vagy osztályegyenlőség az emberi természettel, az egyéni érdemekkel és a társadalom szervezetével ellenkezik, tehát lehetetlen, igazságtalan és káros volna. Egyrészt azért, mert az emberek egyéni természetére nézve nem egyformák, ami a társadalmi életben is egyenlőtlenséget okoz; másrészt mert az emberek munkája különböző elismerést és jutalmat érdemel; továbbá, mert magában a társadalom szervezetében is szükségképen különféle szerepek és feladatok vannak, melyek különböző képességeket és hajlamokat követelnek s az egyes embereknek és csoportoknak más és más helyet, hivatást, működési kört, ellátást és életmódot jelölnek ki, miáltal a társadalmat osztályokra

és fokozatokra tagolják. A test nem lehet csupa szem és fül, csupa agy és szív, csupa gyomor, csupa kéz és láb. Menenius Agrippa meséje és szent Pál hasonlata a test tagjairól (Kor. I. 12, 14—26.) örökké igazak. Minél fejlettebb a társadalom szervezete, annál többféle és változatosabb szervre és működésre van szüksége, miként a szerves lények, minél magasabbrendűek és tökéletesebbek, annál jobban vannak egyes szerveik és működéseik kifejlődve, de egyúttal annál nagyobb fokban elkülönülve, differenciálódva. Csak nagyon kezdetleges szervezetek és társadalmak lehetnek egynemű, homogén részekből összerakva.

A vagyoni egyenlőség is igazságtalan volna, mert a vagyont az emberek nem egyformán érdemlik meg; másrészt veszedelmes volna, mert a munka és szorgalom legerősebb indító okát szüntetné meg, miáltal tétlenségre, tespedésre és a gazdasági termelés elégtelenségére vezetne. Amellett becsületes munkával és érdekekkel szerzett jogokat is sértene. Nem is lehetne azt fentartani máskép, mint erőszakos, zsarnoki eszközökkel.

A szabadság és egyenlőség bizonyos fajai és fokai az emberi társadalomban kétségkívül szükségesek és jogosak. De minden szabadság és egyenlőség csak akkor üdvös, ha szilárdan áll mellette *a tekintély*. A szabadság olyan, mint a hajóra nézve a vitorla, mely előre viszi, de viharban ide-oda hányja és fel is boríthatja, vagy a gőz, mely a hajót hajtja, de esetleg fel is robbantja. A tekintély hasonló a ballaszthoz, mely a hajót egyensúlyban tartja, vagy a kormánylapáthoz, mely a hajót célja felé vezeti. Az aranykor, mikor az ember önként,

előljárók és törvény nélkül cselekedte a jót és az igazságot, csak a költők ábrándja. Az ókori államok nagyrésze főleg a tekintélyre volt alapítva, annyira, hogy a fejedelemből felsőbb lényt, istent vagy istenek fiát csináltak s tekintélyét káprázatos fénnel és bálványozó hódolattal igyekeztek fentartani. A kereszténység ennek a királyimádásnak végett vetett; a fejedelmet is embernek nyilvánította, de hatalmát felülről, Istentől származtatta.

A szervezett társaságnak lényeges alkotó eleme a tekintély és az ennek rendelkezésére álló jogos erő, vagyis a hatalom; tehát tekintély és hatalom éppúgy természettörvényen és Isten rendelésén alapulnak, mint maga a társas élet. Társas élet lehetetlen rend nélkül, rend pedig nincs alárendeltség és engedelmisség nélkül, alárendeltség pedig nem lehet tekintély nélkül. A társas élethez egyesítő kapocs kell, ez pedig csak a tekintély lehet. Az olyan hadsereg, melynek nincs vezére, parancsolója, ahol mindenki egyenlő, az a hadsereg felbomlik és vereséget szenved. Míg a túlságos szabadság bomlasztó, addig a tekintély egyesítő és összetartó erő. A tekintély olyan, mint a fej vagy a központi idegrendszer a testben. Ez köti össze, ez mozgatja és kormányozza a társaságot, mely különben az egyes emberek ellentétes érdekei, egyéni céljai, külön törekvései, s a legtöbb embernek rendetlenségre és bűnre hajló természete miatt széthullana. Különösen társadalmi zűrzavarok és nagy rázkódások idején, mikor a rend, erkölcs, jog- és törvénytisztelet meginog s a szenvedélyek és állati ösztönök kerekednek felül az emberekben, nélkü-

lözhetetlen a tekintély és hatalom, mely az államot összetartsa s rendet és békét teremtsen.

A tekintély az elismert fensőbbtség. A fensőbbtség pedig lehet magasabb érték és magasabb hatalom, vagy mindkettő egyszerre. A tudósnak, művésznak, erkölcsi nagyságnak az elismert magasabb érték adja a tekintélyt; ez a szellemi vagy erkölcsi tekintély. A fejedelemnek az elismert magasabb hatalom ad uralkodói tekintélyt. De a hatalom maga még csak erő és nem tekintély; csak akkor lesz igazi tekintély, ha erkölcsi alapja és jogosultsága van, miáltal nemcsak fizikailag kényszerít, hanem lelkiismeretben, erkölcsileg és jogilag is kötelez. (V. ö. Syllabus, num. 60.) Azért kell a legfőbb tekintélynek felülről, Istentől eredni, mert enélkül sem a feltétlen elismeréshez szükséges fenséggel, sem lelkiismeretben kötelező erővel, sem magasabb szentesítéssel nem bír. Természetesen a tekintély alanyának erre a fenségre méltónak is kell lenni s a hivatali tekintélyt minél nagyobb egyéni tekintéllyel, bölcseséggel és erénnyel párosítani. Mert ha magát egyénileg lealacsonyítja, akkor önmagát taszítja le arról a magas polcra, melyre Isten rendelése és a történelem alakulása helyezte. A társadalmat nemcsak az erőnek, hanem az észnek és erénynek is kell kormányozni.

A tekintély és hatalom nem pusztán elvont dolgok, hanem azoknak konkrét személyekben, testületekben, intézményekben kell megtestesülni, hogy erejük legyen. A társadalomban legfőbb tekintély a kormányzó hatalom alanya, vagyis az uralkodó, legyen az akár egy, akár több személy. De azonkívül vannak kisebb tekin-

télyek is, vagyis olyan személyek, testületek vagy osztályok, melyek tekintélyüket és hatalmukat a legfőbb tekintélytől nyerik. Ezekre a kisebb tekintélyekre is, mint a főtektély közegeire és szerveire, mint a nép vezetőire és oktatóira, gondozóira és kormányzóira a társadalomban szükség van. Nem is nélkülözheti azokat az emberi társaságnak semmiféle berendezése. Ezen szervek és működések közt pedig a dolog természeténél fogva mindig lesznek értékre, érdemre és befolyásra nézve felsők és alsók, vezetők és vezetettek, tehát tekintélyek.

A kereszténység mindig hangsúlyozta az embernek Istennel és az általa rendelt hatalommai szemben való alárendeltségét s elismerte a társadalomnak az emberi természetből és a társas élet céljából folyó tagoltságát. De egyúttal hirdette a fejedelmek kötelességeit és Isten előtti felelősségét, hangoztatta és védte az alattvalók emberi jogait és e jogok egyenlőségét. De ugyanakkor megvonta a határokat is, melyek közt nemcsak a tekintélynek és hatalomnak, hanem a szabadságnak és egyenlőségnek- is mozognia kell s követelte a jogok és érdekek összhangját.

A hatalom túltengése a zsarnokság, melyet g}^a- korolhat egy uralkodó személy vagy osztály, vagy a néptömeg. Legrosszabb természetesen a műveletlen tömeg zsarnoksága, amilyen a proletárdiktatúra. A szabadság és egyenlőség kinövése pedig a forradalom,, mely lehet politikai és társadalmi (szociális) forradalom, aszerint, amint a politikai tekintélyt és államhatalmat, vagy pedig valamely társadalmi osztály tekintélyét és hatalmát, illetőleg vagyónát támadja meg.

A hatalom elleni fölkelések régen is voltak, de az igazi *forradalmak*, melyek a tekintély elvét és a társadalom rendjét támadják meg, különösen a francia forradalommal kezdődtek. A régebbi történelem inkább szabadságharcokról és lázadásokról értesít, melyekben nem az állam és társadalom felforgatásáért, nem új világot ígérő jelszavakért és programmokért küzdöttek, hanem tényleg leigázott osztályok és nemzetek harcoltak elnyomóik ellen: zsarnok fejedelmek és osztályok ellen az emberi és nemzeti jogokért, bitorló vagy hódító királyok és népek ellen az ország vagy nemzet területéért és függetlenségéért, valódi rabszolgák uraik ellen a kenyérért és egyéni szabadságért. Nem azért folyt a harc, hogy tekintély, hatalom, uralkodó, alárendeltség és társadalmi rend ne legyen, hanem hogy a hatalmat ne ez vagy ezek a személyek gyakorolják vagy ne így gyakorolják, hogy mások emberi és nemzeti jogait és életfeltételeit el ne vegyék.

A tekintély elve elleni forradalmat proklamálta Voltaire, a francia forradalom előfutára és egyik értelmi szerzője, mikor azt az elvet állította fel, hogy jobb a pokolban parancsolni, mint a mennyországban engedelmeskedni. S ezt az elvet hirdette Proudhon, mikor ki mondta, hogy »aki kezét rám teszi, hogy engem kormányozzon, az bitorló és zsarnok, az illet ellenségemnek tekintem«. Csakugyan a francia forradalom óta már tényleg megvan az a törekvés, hogy az emberi társadalmat kormányzó hatalom minél gyengébb legyen, illetőleg a kormányzottak kezébe kerüljön, hogy a tekintély és alárendeltség megszűnjék, a törvény és rend ne

kösse meg az embert, a társadalmi korlátok leomoljanak, az anyagi javak és a terhek egyformán oszoljanak meg, általában hogy ember és ember közt különbség ne legyen. Ezek a törekvések már az emberi természetbe ütköznek, a társadalmi élet alapjait támadják meg s általános felfordulásba és pusztulásba vezetnek.. A zsarnokság előbb-utóbb forradalmat szül, de a forradalom is rendszeren nem a szabadsághoz, hanem újabb zsarnoksághoz vezet, először a demagógok, azután a rendcsinálók vagy a felülkerekedett törvényes hatalom zsarnokságához. Mikor az emberek a forradalommal járá rendtelenségbe, erőszakosságba és jogbizonytalanságba belefáradtak, mikor nagyrészt lerongyolódott és kiéhezett koldusokká lettek: belátják, hogy a forradalommal csak vesztek s készek mindenkire csatlakozni, magával az ördöggel is szövetkezni, ha rendet, békét, biztonságot és életfeltételeket teremt. A Brutusok után jönnek rendszeren az Augustusok, a forradalmár Cromwellek után a zsarnok Cromwellek, a Robespierrek után a Napóleonok. A mai forradalmaknak is ez lehet a vége. Majd akad egy erőskezű katona, aki kezébe keríti a fegyvereket és más hadi eszközöket, maga köré gyűjt (esetleg az elnyomott intelligencia soraiból) egy elszánt sereget, ígér nekik új világot, földet és nemességet, elúzi a zsarnok demagógokat, magához vonja a rendszerető, vagyonos és művelt elemeket s leigázza az elszegényedett, fáradt és békére vágyó népeket. S akkor újra kezdődik a történelem, a szabadság és egyenlőség helyett a feudalizmus és jobbagység korszaka.

3. §. A liberalizmus.

A liberalizmus vagy szabadelvűség *) a gondolkozás, törekvés és cselekvés azon iránya, mely céljának tekinti a szabadság lehető kiterjesztését és a haladást. Tehát liberális annyi, mint szabadságpártoló és haladó, vagy szabad elveket követő. Megkülönböztetünk *világnézeti, politikai és gazdasági liberálizmust*, aszerint, amint a szabadságot és haladást a világnézet, a politika vagy a gazdasági élet terén akarja kiterjeszteni és fejleszteni. A világnézeti szabadelvűséget szabadgondolkodásnak is nevezzük, ami a valóságban nem a gondolkodás észszerű és megokolt szabadságát, hanem inkább a gondolatok közlésének minden tekintélyt, hagyományt, korlátot és erkölcsi szempontot, sőt sokszor magát az igazságot is mellőző féktelenségét jelenti. Mi itt inkább a politikai és a vele járó gazdasági liberalizmusról beszélünk; a világnézeti liberalizmusról csak annyiban, amennyiben az a politikai térre is kiterjed.

Van igazi, nemes szabadelvűség és van hamis, túlzó szabadelvűség vagy álliberálizmus. A nemes értelemben vett szabadelvűség a szabadság szeretete és a haladás vágya, s ha ezt értjük alatta, akkor ki ne vallaná magát ma a szabadelvűség hívének? Ki óhajtana a rabságot és zsarnokságot? Ki akarna a haladásnak

*) Liberalis latinul annyi mint szabad emberhez tartozó vagy illő, tehát nemes, előkelő, derék; azonkívül bőkezű, adakozó. A politikában azt akarja jelenteni, hogy szabadságpártoló vagy szabadelvű, amit azonban nyelvileg a latin szó nem fejez ki.

útjába állni? Hiszen a szabadság az ember szellemi egyéniségének és erkölcsi méltóságának folyománya, a haladás pedig az ember tökéletesülésének, Isten felé törekvésének útja, tehát mindegyik a józan ész követelménye és kiválóan keresztény eszme. Csak az a kérdés, hogy mi szabad, hogy miben és hogyan haladjunk. S ebben a pontban válik külön a nemes keresztény szabadságszeretet és józan haladás az úgynevezett szabadelvűségtől, vagy helyesen álliberálizmustól, mely már a szabadság és haladás fogalmát meghamisítja és számos pontban ellenkezik a kereszténység tanításával, sőt sokszor egyenesen hadat izén a keresztény elveknek és intézményeknek. A liberalizmus szó történelmileg kialakult értelme szerint csak ezt az álliberálizmust jelenti; a szabadság szeretetét nem szoktuk liberalizmusnak, és a szabadságszerető embert liberálisnak nevezni. De éppen a liberális szónak ez a kétértelműsége csal meg sok becsületes embert, aki a szót jó értelemben véve, öntudatlanul is egy történetileg kialakult gonosz és veszedelmes rendszer szolgálatába szegődik. Fentebb láttuk, hogy a személyes és polgári szabadság természetes igénye az embernek, melyre mindenki joggal törekszik. De a liberális politikai iskola ezeken kívül a szellemi, politikai és gazdasági szabadságjogok egész sorát vette fel programjába; ezek a vélemény-szabadság és tanszabadság, sajtószabadság, a társulás és gyülekezés szabadsága, a gazdasági életben pedig a föld szabad forgalma, szabad ipar és kereskedelem és a szabad verseny. Ezeketől várja a világ haladását és boldogulását. Sőt a liberalizmusnak saját külön egyház-

politikája van, mely mindenkinek szabadságot követel a vallással és egyházzal szemben, de csaknem minden szabadságot megtagad a neki nem tetsző vallásos meggyőződéstől és egyháztól.

Ami a *vélemény- és tanszabadságot* illeti, arra a következőket jegyezzük meg. A vélemény tulajdonképen jogilag mindig szabad; de internis non judicat praetor és Gedanken sind zollfrei. A vélemények csak az Isten és lelkiismeret ellenőrzése alatt állnak s csak a vallás és erkölcs állíthat fel korlátokat, melyek az ember gondolatvilágába is benyúlnak. A tudomány is joggal követeli magának a kutatás szabadságát. Az igazság .abszolút érték, Isten gondolata és kisugárzása, az embernek is egyik legfőbb java; ezt keresni az embernek az «rény mellett legnemesebb feladata és kötelessége, ezt elsikkasztani nem lehet és semmiféle címen nem szabad. De tulaj donképen nem is erről van szó, hanem a véleménynyilvánítás szabadságáról és az igazság közléséről.

Ebből a szempontból nézve a dolgot, bizonyos, hogy nem minden igazságot kell és szabad miadig és mindenütt kimondani, kivált olyanok előtt, kik azt félreérthetik vagy vele a maguk vagy mások kárára visszaélhetnek. Olyan igazságok is, melyeket közölni lehet komoly tudományos munkákban és folyóiratokban, nem mindig valók a félművelt vagy műveletlen közönség elé. S az a szabadság, melyhez az igazságnak joga van, nem vonatkozhatik minden véleményre még a tudományban sem, annál kevésbbé a politikai és társadalmi téren. Mert a vélemények sokszor csak föltevések, képzelődé-

sek, tévedések, melyeket folytonos hangoztatással bele lehet szuggerálni a tudatlan emberek lelkébe, izgatni és félre lehet velük vezetni a tömegeket, meg lehet rontan az erkölcsöt, alá lehet aknázni a társadalmi rendet, lángba borítani az államot, tönkre lehet tenni országokat és nemzeteket. Az ilyen vélekedéseknek és izgatásoknak józan ésszel nem lehet szabadságot adni, épp úgy, mint ahogy nem lehet megengedni, hogy a mérget szabadon árulhassák, vagy hogy gyermekek és gonosz, emberek a tűzzel szabadon játsszanak. Más dolog a kémia és gyufagyártás szabadsága és más a mérgekeverés meg gyújtogatás szabadsága. A liberalizmus megengedi a mérgezést és gyújtogatást, arra számítva, hogy van orvos, aki a betegséget majd meggyógyítja, van tűzoltó, aki a tüzet eloltja. Okos emberekre nézve, kik azokat meg tudják bírálni, a hamis és merész vélemények talán nem veszedelmesek; de a legtöbb embernek sem elég fejlett esze, sem tanultsága nincsen ahhoz, hogy kivált nehéz filozófiai, vallási, politikai és társadalmi kérdésekben ítélni tudjon, azért kész prédájává lesz a felületes álbölcsek hamis okoskodásának és a lelkiismeretlen izgatók hazudozásainak.

A liberalizmus a felvilágosodás és politikai szabadság legfőbb tényezőjének tartja a *sajtószabadságot*. Kétségkívül nagy kincse és biztosítéka az minden szabad népnek, hatalmas fegyvere az igazságnak és jognak, páratlan eszköze a művelődésnek, a nép nevelésének és politikai vezetésének; tömérdek áldás forrása, de csak akkor, ha tollát az igazság, erkölcs és tisztesség vezetik. Mert amit a rossz sajtó végez, az valóságos kútmér-

gezés, gyűjtogatás és orgyilkosság. Hazudik, gúnyol és rágalmaz, terjesztője minden hóbortnak, megrontja az erkölcsöket, elégedetlenséget és gyűlöletet szít, izgat az állam és a társadalom ellen s ha szabadon hagyják pusztítani, teljes züllésbe és forradalmakba hajtja a népeket. A példák fájdalom, szemünk előtt vannak. Azonkívül a szenzációt hajhászó hírlapok kifecsegnek mindent. Pedig minden józan embernek be kell látni, hogy a diplomáciában, politikában és hadvezetésben nem lehet mindig nyílt kártyával játszani.

A liberális politika ezekkel a veszedelmekkel szemben alig enged meg más védelmet, mint a sajtótörvényt és bíróságot. De ez legjobb esetben is eső után köpenyeg. Ha a hazugság és rágalom már elterjedt, azt többé semmiféle bírói ítélet vissza nem szívhatja, a rombolást, melyet egy elárult titok, egy erkölcstelen vagy izgató cikk végzett, fel nem tartóztatja. A sértettnek ritkán van kedve a bíróság elé menni s kényes ügyét újra nyilvánosan szellőztetni. A sajtótörvények enyhésége és az esküdtszék ítéletének bizonytalansága miatt az elégtétel különben is rendesen kétséges. Előzetes cenzúrával lehetne a bajt elhárítani, de ez meg a gyereket is kiönti a vízzel, mert vele az igazságot és a jót is éppúgy meg lehet fojtani, mint a hazugságot és a bűnt. Itt legfeljebb az segítene, ha az újságírást erkölcsi minősítéshez kötnék, drákói sajtótörvényt hoznának, újságírókamarákat vagy magas színvonalon álló sajtóbíróságot szerveznének és a rakoncátlan újságokat kegyetlenül büntetnék vagy betiltanák. Hasonló okokból nem ártana korlátozni a társulás és gyülekezés szabadságát s erő-

sebben ellenőrizni a társulatok és gyűlések működését, az ott elhangzó beszédeket.

Óriási rombolást vittek végbe a társadalomban egy század óta a *liberalizmus gazdasági elvei*, melyek a gazdagságot tartották a legfőbb társadalmi jónak, az egyéni érdeket (individualizmust), a termelés fokozását és a szabad versenyt pedig a gazdasági élet alaptörvényének. Már a XVIII. századbeli francia fiziokrata nemzetgazdászok háttérbe szorították az erkölcsöt a gazdasági téren. (Egyébként agráriusok voltak, kik azt állították, hogy csak a földművelés produktív foglalkozás.) A liberális nemzetgazdaságtan igazi megalapítója azonban *Smith Ádám* († 1790.), aki az erkölcsöt a gazdasági életből kikapcsolta, a gazdagságot, a vagyongyarápítást tette a nemzetek egyetlen gyakorlati céljává s az önérdeket, szabad versenyt és szabad forgalmat tartotta a gazdasági élet fő rugóinak. A termelésben a fősúlyt az iparra és kereskedelemre helyezte. (Indusztrializmus vagy merkantilizmus.) Az állam feladata szerinte a gazdasági téren csak az, hogy a szabad verseny és szabad fejlődés korlátait eltávolítsa. (*Laissez faire, laissez passer.*) Ezeknek az elveknek káros következményei nálunk is jelentkeztek. A földbirtok szabad forgalma kihúzta a földet az államfentartó ősi lakosság lába alól s túlságosan élelmes és tág lelkiismeretű idegen elemek kezére játszotta, kiknek a földműves lassankint rabszolgája lesz vagy Amerikába vándorol. A szabad ipar és kereskedelem tág kaput nyitott a kontárságnak és csalásnak, tönkre tette a kisipart és rossz hírbe hozta kereskedelmünket. A szabad verseny pedig rászabadí-

totta a gazdaságilag erőset a gyengére, a kapzsi és szívtelen tőkét a munkásra, akit az sokszor kizsákmányolt, nyomorúságba döntött, gonosz izgatók karjaiba és felforgató tanok táborába hajtott, sztrájkokba, lázadásokba és végül osztályharcba kergetett. Innen eredtek csaknem összes társadalmi bajaink.

A liberális nemzetgazdaságtannak az az elve, hogy az erkölcsöt a gazdasági élet tényezői közül ki kell kapcsolni, hamis és veszedelmes. Az embernek egyik leg-hatalmasabb ösztöne, mely az élet- és családfenntartás szükségletéből fakad, a vagyonszerzés ösztöne, a gazdasági ösztön. Amily szükséges mozgatója ez a munkakedvnek és civilizációnak, épp oly veszedelmesek annak túlzásai a társadalom jólétére nézve. A gazdasági ösztön az embereket egymással összeütközésbe hozza, őket sokszor egymás ellenségeivé teszi, sőt ha túlságba megy, az embereket élet-halálra menő harcba kergeti. Ezt az ösztönt tehát, mint más ösztönöket is, az erkölcsnek kell megfékezni, észszerű és célszerű határok közé szorítani, ha nem akarjuk, hogy az a társadalmat szétrobantsa. Az erkölcs indít önmegtágadásra s ezáltal munkára, takarékosagra és mértékletességre, amelyek a vagyonszerzésnek is eszközei, a gazdasági haladásnak és jólétnek feltételei. Az erkölcs tehát, mint a munkakedv és vagyonszerzés előmozdítója s a gazdasági élet elfajulásának fékezője, igen fontos gazdasági tényező. Másrészt nem szabad elfelejteni, hogy az ember nem pusztá anyag és állat, hanem egyúttal szellemi és erkölcsi lény is, akinek az anyagi javakon kívül nemesebb és fontosabb érdekei és céljai is vannak; sőt maguknak a gaz-

dasági javaknak is az a céljuk, hogy az embernek a testi jóléten kívül szellemi és erkölcsi haladását biztosítsák, mely nélkül a gazdasági jólét igazán csak magasabb fokú állati élet és cifra nyomorúság volna.

Az egész szabad verseny pedig embertelen és a keresztény érzéssel ellenkező, valóságos pogány gondolat. Nem más az, mint a Darwin-féle létért való küzdelemnek bevitele a gazdasági életbe, ahol azonban ez az elv nem a faj tökéletesedésére, hanem elkorcsosulására és kiirtására vezet. (úgy látszik Darwin is a gazdasági életből vette a létért való küzdelem eszméjét.) Az emberek fizikai erőre, észre, vagyonra nézve különböznek. Észszerű, méltányos dolog-e a szabad verseny ott, ahol egyenlőtlen erők állnak egymással szemben? Lehet-e versenyezni egyenlőtlen feltételek mellett? Általában szabad-e az erősét és gyengét birokra eresztetni? Szabadjára lehet-e hagyni a bárányokkal együtt a farkasokat is? Az erők szabadsága a gyengék szolgasága; sőt az ilyen verseny és szabadság csak arra jó, hogy a gyengéket megölje és kiirtsa. Gazdasági téren a szabad versenyben a vagyon mindegyre kevesebb kézben halmozódik össze s a gyengék, vagyis a társadalom legalsó és legszélesebb rétegei elnyomódnak és elpusztulnak. Pedig a józan ész és keresztény elvek szerint az állam célja éppen az volna, hogy a gyengét védje az erős kizsákmányolása ellen s a kis és közép vagyonú polgárokat támogassa. Műveltebb és élelmesebb népeknél talán a szabad verseny következményei lassabban jelentkeznek; ámde a mi munkás és becsületes, de tapasztalatlan, naiv és költekező népünkénél, ahol még hozzá a tőke

és vállalkozás nagyrészt egy túlfejlett üzleti szellemű és saját külön erkölcsű faj kezében van, a szabad verseny a kispolgárt és munkást koldusbotra juttatja.

Nagy baj volt, hogy a liberalizmus nem gondoskodott arról, hogy minél több ember jusson földhöz, s az olyan régi tapasztaláson és a keresztény erkölcsi elveken alapuló társadalmi intézményeket, mint a tűzhely védelme, paraszthitbizományok, a birtokforgalom korlátozása, a kisember váltóképtelensége, a minősítéshez kötött ipar, a céhszisztem, a hatósági árszabályozás stb. megszüntette. Ha voltak ezeknek kinövései, azokat le kellett volna nyesegetni, de nem kellett volna az egészséges gyökerű fákat kivágni. A kereszténység mindig igyekezett a társadalmat minél több szervezetbe tömöríteni, azok által az egyedeket sokszoros kötéssel összefűzni, a testületi összetartással és kölcsönös támogatással erősíteni. Ellenkezőleg a liberalizmus az egyéni szabadság ürügye alatt a régi kipróbált szervezeteket szétrobbantotta, a társadalmat egyedekre bontotta, atomizálta s ily módon a külön álló egyéneket ellenállsuktól megfosztotta és az erőseknek kiszolgáltatta. Betetőzte rombolását a liberalizmus azzal, hogy a vallást és erkölcsöt, mely a szabad verseny elfajulását még némileg mérsékelte volna, nemcsak hogy nem támogatta, hanem mindenütt igyekezett háttérbe szorítani.

A szabadság mellett a liberalizmus másik jelszava a *haladás*, miért is a politikában a haladó (progresszív) pártokat rendszeresen liberálisnak szokták nevezni, ellentétben a konzervatív pártokkal. A két párt közti ellentétet aztán kihegyezik s a konzervativizmust azonosítják a mára-

disággal és a reakció, az elnyomás politikájával. Ez is egyik példája annak a nagy eszmezavarnak, mely újabb időben uralkodik, amikor igazán tanácsos volna megfogadni az intelmet, hogy adjuk már vissza a szóknak valódi értelmüket.

Mert mi is a konzervativizmus és progresszizmus? Konzervatív annyi, mint fentartó, megőrző; progresszív annyi, mint haladó. Sem a fentartás, sem a haladás maga nem lehet program; mindig az a kérdés, hogy mit akarunk konzerválni és miben akarunk haladni. Bolond volna pl. az, aki a betegségben akarna haladni és nem akarná konzerválni az egészséget. A haladás-maga a fejlődés, tehát természettörvény; azért haladni kell mindenben, ami jó; haladni azért, hogy elvetjük ami rossznak bizonyult és behozzuk a kipróbált jót. Olyan párt vagy olyan emberek, akik elvből nem akarnának haladni, akik az idő kerekét meg akarnák állítani, akik a műveltségben vagy jólétben a hátramaradást tűznék ki célul: ilyenek csak a rohamos haladásban megszedült liberális fejekben vagy a tömeg együgyűségére számító kortesszótárban vannak. Nincs olyan konzervatív, aki mindent, ami van, fenn akarna tartani, sem olyan haladó, aki semmit sem akarna fentartani. De hogy mit tartsunk fenn és miben haladjunk, azt nem tanácsos egészen a tudatlan nép ítéletére és a hevesvérű fiatalság lelkesedésére bízni. Haladni, mondja Eötvös,, csak úgy lehet, ha egyik lábunkkal lépünk, a másikkal helyben maradunk. Aki egyik lábával sem lép, az persze nem halad; de aki egyszerre mindkét lábával lép, az is helyén marad, még alaposabban, mint az, aki egyik

libával sem lépett. Haladni lehet okosan, megfontoltan, megnézve hová lépünk, és lehet haladni úgy, hogy a nyakunk törik ki bele.

A józan konzervativizmus a múlttal való kapcsolat, a történelmi folytonosság fentartása, az ősök emlékétől megszentelt hagyományokhoz és szokásokhoz való ragaszkodás, a történetileg kifejlődött tiszteletreméltó és kipróbált intézmények megtartása, ami nem zárja ki, hogy azokat, ahol szükséges, a változott viszonyokhoz alkalmazzuk és az új idők vívmányaival ki ne egészítsük. A konzervatív sem akar ma ökörszekéren járni, méccsel világítani, parittyával hadakozni, a jobbagyságot vagy az istenítéleteket feltámasztani. De annyi bizonyos, hogy a történelmi folytonosságban nagy erő rejlik. A múlt olyan, mint az épületnek a föld, melyen áll, a fának a talaj, melybe gyökerét ereszti. A hagyomány az, ami a háznál az alap, mely tartja és megszilárdítja, vagy a fánál a gyökér, mely ha virágot és gyümölcsöt nem is hoz, de a fát leköti és táplálja. A józan haladás tehát nem szakít a múlttal és annak hagyományaival, nem akar mindent lerombolni, hanem megelégszik azzal, hogy a régit a szükséghez képest megújítja és hasznos új intézményekkel bővíti. Nem rohan, de nem is áll meg, hanem megy. És nem elégszik meg az anyagi dolgokban, sőt még a műveltségben való haladással sem, hanem erkölcsileg is haladni akar, mert tudja, hogy enélkül minden más haladás örvénybe vezet,

A dolog tehát úgy áll, hogy a konzerválásnak és haladásnak a jól rendezett államban egyensúlyban kell lenni. Az órát is a súly vagy rugó egy perc alatt le-

járatná, ha gyors mozgását az inga vagy a billegő fékje meg nem akasztaná. S éppen a haladás és maradás ezen egybekapcsolódása csinál az órából értékes gépet. A hajónak is nemcsak vitorlára és evezőre van szüksége, mely előre viszi, hanem fenéksúlyra, ballasztra is, mely egyensúlyban tartja és a felborulástól védi. Hogy az okos konzervativizmust és józan haladást össze lehet egyeztetni, mutatja az angol nép példája, mely konzervatív néha a nevetségig, pl. mikor a skót lövészeket ma is tarka nemzeti szoknyájukban járattja; de azért ki merné tagadni, hogy Anglia elül jár a haladásban?

Van azonban vagy inkább volt, elismerjük, túlzó konzervativizmus, maradiság, reakció, mely hadat visel minden szabadság ellen, ellensége minden haladásnak s ezzel tespedésre kárhoztatja vagy forradalomba hajtja a népet. És van liberalizmus, mely tiszteletben tartja a tekintélyt s a szabadságnak az államcél és közjó követelte korlátait, s míg megfontolva a hagyományok tiszteletben tartásával halad, hathatós mozgatója lehet a népek fejlődésének és jólétének. Az ilyen mérsékelt liberalizmus alig különbözik a mérsékelt konzervativizmustól és sokszor nem is igazi liberalizmus, hanem csak középutat kereső politika, mely némi engedményekkel feltartóztatja a szélsőségeket és ennyiben helyes és hasznos lehet. Ilyen volt nálunk a Széchenyi, Deák, Kossuth, Eötvös, Tisza és mások liberalizmusa. Nálunk igazi liberálisok tulajdonképen a radikálisok voltak.

Ma már a gazdasági liberalizmus is engedett túlzásai-
saiból, elismeri és méltányolja a termelésnek (produkció-
nak) mind a három alakját: a földművelést, ipart és

kereskedelmet. Vannak agrárliberálisok is, akik azonban a földbirtokot pusztán mint termelési eszközt, mint a tőke egy nemét tekintik, mellőzve annak társadalmi és nemzeti vonatkozásait. Azt tartják, hogy mindegy, kinek a kezében van a föld, csak fizesse a tulajdonos az adót; egyébként szabadságában áll földjével és termésével azt tenni, amit akar, az államnak nincs joga a termelésbe beavatkozni. Ez az egyéni szabadság és tulajdonjog túlhajtása. De a liberalizmus a termelés módjai közül mégis inkább az iparnak és kereskedelemnek kedvez, vagyis industrialista és merkantilista. Azért karolta fel azt világszerte nagy előszeretettel az üzleti világ és a nagy tőke, a kapitalizmus.

A radikalizmus a liberalizmus túlhajtása, nemcsak politikai és gazdasági, hanem világnézeti téren is. Míg a politikai liberalizmus többnyire megáll a félúton, addig a radikalizmus a liberális elvek következetes és kíméletlen megvalósítására törekszik, sőt azokat még túllicitálja. A szabadságot sok téren féktelenségig fejleszti s már nemcsak az alattvalók részére követeli az államhatalommal szemben, hanem az ember és állam számára magával az isteni törvénnyel szemben is. Eszményképe az atheista és vallástalan állam. Azéri a maga elméletei és jelszavai nevében hadat ízen a kultúra anyjának, a keresztény vallásnak és a hagyományok várának az egyháznak. Hazaszeretet helyett inkább kozmopolitizmust hirdet. A múlt intézményeket fenekestül fel akarja forgatni és legalább azok egy részét gyökerestül kiirtani. Míg a konzervativizmus megy, a liberalizmus szalad, addig a radikalizmus rohan és ugrik,

ami tudvalevőleg nem veszélytelen módja a haladásnak. A radikalizmus, mivel a fennálló intézményeknél ellenállásra talál, azokat, ha békés úton nem lehet, forradalmi úton is kész felforgatni. Azért, míg a liberalizmus nem szereti a forradalmakat, a radikalizmus öntudatosan vagy öntudatlanul előkészíti azokat. Ez a kalandorok, szájhősök, fanatikusok, ábrándozók és éretlen fiatal szellemóriások politikája, kik azt hiszik, velük született világra a bölcsesség. Das junge Volk, es bildet sich ein, sein Tauftag sollte der Schöpfungstag sein, mint Goethe mondja. Nálunk a minden téren való radikalizmus fő fészkei a szabadkőműves-páholyok, és fő kolomposai a progresszista zsidók, kivált a fiatalok (Galileisták) voltak. Azonban a szabadság túlhajtása szétrobbantja az államot és társadalmat; a radikális haladás pedig katasztrófához vezet. Mindent, ami régi, elvetni csak azért, mert régi s helyette ki nem próbált intézményeket hozni be, melyek ha be nem válnak, megingatják az államot és társadalmat s eddig mindenütt csak bajt eredményeztek és hazánkra végzetesek lehetnek: ez nem haladás, hanem könnyelműség, oktalan és bűnös kísérletezés. Kirúgni lábunk alól az ezeréves alapot, melyen nemzeti és politikai életünk épült, megtagadni a múltat, nemzetünk hagyományait külföldről becsempészett elméletek kedvéért, ez hazaellenes bűn. A kozmopolitizmus is a haza megtagadása és megvetése. Szembeszállni az isteni törvénnyel, kiküszöbölni a vallást s vele az erkölcsöt, vakmerőség és ostobaság. A forradalmak tüzével játszani és azt szítani, közveszélyes örület és gonosztett. Egy szóval, a követ-

kezetes radikalizmus valóságos bűn nemcsak az erkölcs, hanem az állam és társadalom ellen is, melynek alapjait aláassa, erejét káros belső harcokra pazarolja s igazi haladását és jólétét akadályozza.

A liberalizmushoz mindenütt különösen a gazdag zsidóság csatlakozott, míg a vallástalan zsidó intellektuelek inkább a radikalizmusért lelkesednek. Az előbbieket a liberalizmus gazdasági szabadságát használják ki a mértéktelen és sokszor tisztességtelen vagyonszerzésre, az utóbbiak a gondolat- és sajtószabadsággal élnek vissza társadalomromboló eszméik terjesztésére. A régi liberalizmusnak még némileg idealista és doktriner elveivel összekeveredett a zsidó üzleti erkölcs és a hitetlen destruktív világnézet. A liberalizmusnak és radikalizmusnak ezt az alakját *zsidó liberalizmusnak* vagy *zsidó radikalizmusnak* lehetne nevezni. Azt hisszük, hogy a vallásos, tisztességesebb zsidóság hitsorsosainak ezt az eltévelyedését maga sem helyesli; csak az a baj, hogy faji összetartásból nem foglal ellene erélyesen állást.

Annyi bizonyos, hogy az a liberalizmus, mely a múlt század óta csaknem világszerte uralkodott és uralkodik, egyáltalában nem a szabadságért való ideális rajongás, hanem a szabadság túlhajtása és elferdítése, mely megrontja a nép gondolkozásmódját és erkölcsét s előmozdítja a társadalomromboló elemek aknamunkáját; szép elvek és hangzatos jelszavak köpenyébe burkolódzó érdekszövetség, sőt sok helyen a korrupció melegágya, a népet kiszipolyozó tőkepénzesek szövetsége; zsarnok párt, mely szabadságot hirdet, de sajtója és az államhatalom által üldöz minden ellenkező meggyőződést,

s különös előszeretettel nyirbálja az egyház jogait. Sok országban kimutathatólag a nemzetközi zsidóság és szabadkőművesség politikai eszköze és szerve. Az ilyen liberalizmusra ráillik Carlyle erős, de találó meghatározása, hogy a liberalizmus *vályú*, mely körül a sertések marakodnak és csak arra ügyelnek, hogy a vályú fel ne boruljon. De éppen azért tesz szolgálatot a hazának és az emberiségnek, aki ezt a vályút felborítani segít.

4. §. A liberális és radikális egyházpolitika.

Már a liberalizmusnak is megvan a maga saját külön *Egyházpolitikája*; a radikalizmus meg éppen ellentétes állást foglal el a vallás és egyház ellen. A kettőnek egyházpolitikája nem is elvileg különbözik, hanem csak abban, hogy a liberalizmusé mérsékeltebb s némi tekintettel van a történeti fejlődésre, a vallásos érzésre és az állam érdekére; míg a radikalizmus hagyományt és érzelmeket legázolva, sőt magával az állam és társadalom javával sem törődve, konok következetességgel igyekszik a maga szélsőséges elveit és elméleteit a vallás terén is megvalósítani. De abban mindkettő megegyez, hogy általában az egyház tekintélyének és befolyásának gyengítésére törekszik s a máshol túlságba vitt szabadságot az egyházzal szemben megtagadja.

A liberalizmus nem ismer el az állammal egyenlőrangú vagy bármi téren felette álló hatalmat, tehát nem ismeri el az egyháznak sem az államtól független jogait. Ha az egyházat mint rendőri intézményt meg is tűri, igyekszik azt a magi! szolgájává tenni, gyámság alatt tar-

tani, belügyeibe beavatkozni. Azt követeli, hogy az egyház intézményeit és törvényeit az állam akaratához idomítsa. (Jozefinizmus.) Azért nem ismeri el az egyháznak isteni rendelkezésen alapuló autonómiáját; ha pedig az egyháznak bizonyos autonómiát engedélyezni hajlandó, azt csak az államtól való teljes függésben és demokratikus alapon akarja megengedni. Csakugyan, ha az állam minden jog forrása és mindenható s ha az egyház nem az, aminek magát mondja, nem Istentől alapított teljesjogú társaság (*societas perfecta*), hanem csak emberi intézmény, akkor a liberalizmusnak igaza van. De ha az egyház Istentől alapított és megbízott társaság, mint a keresztény vallás tanítja, akkor a liberalizmusnak szemlátomást nincs igaza. Ha a vallás és névszerint a kereszténység csak a kultúra alacsonyabb fokán eredt tévedés vagy ámitás, melyet a tudomány megcáfolt és a művelődés nélkülözhetővé, sőt károsá tett, mint a radikalizmus állítja vagy legalább feltételezi akkor a radikalizmusnak is igaza van, mikor a vallást legalább a közélet teréről, az állami és társadalmi intézményekből ki akarja szorítani. Ezek a kérdések azonban a vallásbölcselet, vallástörténet és dogmatika terén dőlnek el, melyek a keresztény vallási és egyházi álláspontot tudományosan is igazolják. Ezekről tehát politikai és jogi téren hiábavaló minden vitatkozás; akik ellenkező bölcseleti és teológiai állásponton vannak, azokkal a politikai és jogi téren úgysem érthetjük meg egymást soha.

Régen az államok különféle *közjogi funkciókkal* bízta meg az egyházat s *igazan* nem vallották kárát

Ilyenek voltak a közjegyzői működés a hiteles helyeken, a közigazgatásban, bíraskodásban, sőt a honvédelemben való részvétel, a királyfiak nevelése stb.; ilyenek még ma is némely országokban a főpapok közjogi méltóságai, a törvényhozásban való közreműködés, az egyházi anyakönyvvezetés, az iskolafentartás és tanítói működés, az egyházi házasság állami érvényességével kapcsolatban a házassági bíraskodás stb. A liberális politika az egyháznak ezeket a működéseit korlátozni, a radikális teljesen megszüntetni igyekszik, sőt azokat legtöbb helyen már meg is szüntette.

Az egyház az ilyen közjogi megbízásokhoz *elvi* szempontból nem ragaszkodik; inkább az államnak volna sok esetben jól felfogott érdeke azok fentartása. így pl., hogy kiváló főpapok részvétele a törvényhozásban vagy egyházi személyek közreműködése a nevelésben hasznos és üdvös, azt csak az előítélet és ellenszenv tagadhatja. Az anyakönyvvezetés által az egyház állami funkciót is végzett és pedig kellő ellenőrzés mellett legalább olyan jól, de mindenestre olcsóbban, mint a polgári anyakönyvvezetők. Ahelyett hogy ezt a megbízást kivették az egyház kezéből, elég lett volna a lelkészeket nevezni ki állami anyakönyvvezetőkké s őket e tekintetben állami ellenőrzés alá helyezni, és a polgári anyakönyvet csak a kevés felekezetenküli számára tartani fenn. így az állam célja csaknem minden költség nélkül el lett volna érve. Hasonlóképpen lehetett volna a polgári házasságot a katolikus dogmával és házassági joggal összeegyeztetni. Az állam kimondta volna, hogy a bevett vallások egy-

háziilag érvényes házasságát elismeri polgári házasságnak, melynek megkötésénél a pap nemcsak az egyház, hanem az állam nevében is közreműködik. Tisztán polgári házasságot csak a felekezetenküliek kötöttek volna. Mindenesetre nehézséget okozott volna a házassági törvénykezés, kivált az elválás kérdése, de kölcsönös jóakarattal ebben a kérdésben is lehetett volna modus vivendit találni. Ha a liberalizmus az ilyenféle megoldásoktól irtózik, ezzel elárulja, hogy igazi célja nem az állam érdekének megóvása, hanem hogy az alattvalókat életük legfontosabb mozzanataiban az egyház befolyása alól kivonja és az egyház tekintélyét kisebbitse.

Az iskolakérdésben pedig a liberalizmus egyenesen a saját elveivel jön ellentétbe. Ugyanis a hangoztatott tanzabadságból következnek az oktatás teljes szabadsága is. Ha tehát a liberalizmus igazán a szabadságot hordozná szívében, akkor az oktatásszabadság álláspontjára kellene helyezkednie. Mégis azt látjuk, hogy a gyakorlatban az iskolákat államosítja s különösen az egyház iskolafentartási jogát sok helyen elkobozza, vagy legalább a felekezeti iskolák bizonyítványait érvényteleneknek nyilvánítja, sőt sokszor már egészen radikális módon az egyházat, a papot, a hitoktatást, a vallásos nevelést, a vallásgyakorlatot az iskolából számúzi, vagyis az iskolát teljesen laicizálja. Ezt a radikális elvet az egyház kárhoztatta. (Syllab. 45—48.)

Kétségtelen, hogy az államnak joga és kötelessége alattvalói oktatásáról és neveléséről gondoskodni; de hogy ezeket okvetetlenül magának az államnak és állami közegeknek kellene végezni, azt sem az állam

természete, sem gyakorlati szempontok nem követelik. Az állam érdeke éppen az volna, hogy ebben más testületek, esetleg magánszemélyek közreműködését is igénybe vegye. A nevelés nemcsak az elme, hanem még inkább a szív ügye, ezzel pedig az egyház jobban tud bánni, mint az állam. S éppen azt az egyházat fosztani meg az oktatás szabadságától, amely az egész közoktatást az elemi iskolától az egyetemig teremtette és századokon át egyedül gyakorolta, akkor, amikor az államnak még eszébe sem jutott az iskolával törődni; azt az egyházat, amelynek az oktatás és nevelés terén sok százados tapasztalása, hagyományai, kitűnő nevelő testületei és intézetei vannak: ez már nyilván nem a tanügy és a szabadság érdeke, hanem az iskolának a keresztényellenes világnézet szolgálatába állítása. A szülőknek is természetes joga, hogy gyermekeiket a maguk világnézetében és erkölcsi felfogásában, tehát a maguk vallásában neveltessék s hogy az iskolai nevelés összhangzásban legyen az ő elveikkel és házi nevelésükkel. A gyermek először a szülőké és csak azután az államé, mert előbb születik embernek és csak azután lesz az állam polgára. Hogy pedig a hitoktatás és vallásos nevelés kizárása az iskolából nem pedagógiai és állami érdek, hanem a vallástalanság vagy legalább a vallási közönyösség mesterséges terjesztése, tehát az állam érdekeivel is ellenkezik, azt ma, mikor a kommunizmus iskolapolitikáját és annak gyümölcseit láttuk, nem kell bizonyítani. S furcsa következetesség az, hogy akik minden véleménynek szabad tanítását követelik, azok

éppen csak a vallásos és keresztény világnézettől tagadják meg ezt a szabadságot.

Liberális egyházpolitikai jelszó a *vallásszabadság* is. Annyi bizonyos, hogy a vallási meggyőződésbe az állam be nem avatkozhatik, arra kényszerít gyakorolni joga nincs, de nem is tud. Mikor vallásszabadságról beszélünk, nem is erről van szó, hanem a szabad vallásgyakorlatról. E tekintetben a helyes politika az, hogy senkit meggyőződésével ellenkező vallás gyakorlatára kényszeríteni nem szabad, de viszont vallása gyakorlatában sem kell ok nélkül akadályozni. A vallásüldözés nemcsak politikailag elítélendő, hanem keresztény erkölcs-tani szempontból is tilos. A vallást hirdetéssel, meggyőzéssel, megkedveltetéssel és példával kell terjeszteni, nem pedig erőszakkal és más vallások üldözésével. Fájdalom voltak a múltban vallásüldözések; ebben a tekintetben régen igen minden vallás hívei vétkeztek; bár az ilyen üldözések rendesen inkább politikai okokból, mint vallási túlbuzgóságból fakadtak. Maga a hírhedt spanyol inkvizíció is inkább állami, mint egyházi intézmény volt. De ami hiba volt, az hiba, akárki követte is el azt. Ha tehát a vallásszabadság azt jelenti, hogy senkit vallása miatt üldözni nem szabad (= politikai vallás-türelem, tolerancia), akkor azt ma már csak helyeselni lehet.

De a vallási türelemnek nem szabad vallási közönyösséggé fajulnia, mely minden vallást egyformán lebecsül s ezáltal azok tekintélyét és hatását rontja.

A vallásszabadság pedig nem terjedhetne ki olyan vallásokra, melyek a közjával és az állam céljával ellen-

keznének, pl. az adófizetést vagy katonáskodást megtagadnák, erkölcstelenségre tanítanának, más vallások híveivel szemben az erkölcsi kötelességet tagadnák. Sőt az is bizonyos, hogy az államoknak nagy érdeke, hogy a polgárok világnézeti és érzelmi egységét megőrizze és a vallási villongásokat távoltartsa. S ebből a szempontból néha jogosult lehet az, hogy idegen és új vallások behozatalát az állam erkölcsileg kifogástalan és törvényes eszközökkel, amennyire nagyobb bajok nélkül teheti, akadályozza. (V. ö. Syllab. 77—79.) De ha valamely egyébként nem veszedelmes vallás elterjedt, azt az államnak már azért is tűrni kell, mert kiküszöbölése a közbékét veszélyeztetné. Fénelon mondta XIV. Lajosnak: Sire! tűrje el azt (a protestantizmust), amit az Isten is eltűr.

A liberalizmus és még inkább a radikalizmus egyházpolitikai elve *az egyház és állam szétválasztása (separatio)*, vagyis a szabad egyház szabad államban. Ott, ahol az egyház és állam kezdetől fogva külön, egymás mellett fejlődött, mint pl. Amerikában, ott ez az elv szerzett jogokat nem sért, sőt esetleg hasznos lehet, amennyiben elősegíti mindkét félnek szabad működését és fejlődését. Ámbár az együttműködés sok téren ott is hasznosabb volna, mint a különválás. Egészen más azonban a helyzet olyan országokban, ahol az egyház és állam együtt születtek és fejlődtek s a századok folyamában mintegy összenőttek, mint például nálunk. Itt a szétválasztás már fájdalmas és veszedelmes műtét, melynek nyomában keserűség és ellenségeskedés fakad, s mely a szétválasztott feleket meggyengíti, esetleg

tönkre teszi. Más dolog különtartani azt, ami soha egyesülve nem volt, vagy szétválasztani két viszálykodó társat, és más dolog egy öreg házaspárt vagy az ember két kezét egymástól elszakítani. Nemcsak az egyháznak van szüksége az állam támogatására, hanem megfordítva, az állam is rászorul a vallásra, mint az erkölcs, rend és törvény őrére. A keresztény és katolikus felfogás szerint az egyház és állam Istentől rendelt két hatalom, melyeknek alattvalói ugyanazok, céljuk elérésében egymásra vannak utalva, tehát nem külön, hanem karöltve kell haladniok és alattvalóik testi-lelki javának munkálásában egymást támogatniuk. Az egyház és állam szétválasztását IX. Pius pápa határozottan elítélte. (Syllab. 55.)

S ha még a szeparáció valóban a felek birtokállományának és hatáskörének elkülönítése volna! De a gyakorlatban nem így szokott lenni. Ahol az egyház századokon át már jogok, intézmények és vagyon birtokában van, ott a liberális és radikális állam a szétválasztást úgy érti, hogy az egyházat jogaiból és vagyonából előbb kifosztja és azután koldusként bocsátja szabadon. Vagyis úgy tesz, mint a rabló, aki útítársától elválk, de azt előbb elválasztja erszényétől, podgyászatól és ruháitól s meztelenül hagyja az útfélen. Eddig a szeparációk rendszeren így történtek.

A szeparációval vele jár a *szekularizáció*, vagyis az egyházi vagyon elvilágiasítása, valódi néven eltulajdonítása az állam által. De szekularizáció lehetséges szeparáció nélkül is; sőt a liberalizmus, hogy az egyházra Való befolyását el ne veszítse, rendszeren megelégszik a

vagyonekobbzással. A szekularizáció a liberális vagy éppen a radikális politikusok kedves törekvése, mely már nemcsak elvekért való küzdelem, hanem rendszeren hoz is valamit a konyhára. Az egyház a szekularizációt ismételve elítélte és jogtalan eltulajdonításnak minősítette.

Csakugyan a szekularizáció magánjogi szempontból is jogfosztás és rablás, azonkívül az egyház élete és célja elleni merénylet. Az egyház vagyonát hasonló, sőt erősebb és szentebb jogcímeken bírja, mint a világi birtokosok. Hogy az egyháznak, mint minden társaságnak szellemi feladata teljesítésében anyagi eszközökre is van szüksége és joga van vagyont szerezni, azt józaneszű ember, ha az egyház létjogát elismeri és rendeltetéséről fogalma van, nem tagadhatja. Igaz, hogy régen nálunk az egyházi vagyonnal földesúri közszolgálatok is jártak, pl. katonaaállítás, alsóbbfokú igazságszolgáltatás, a közutak fentartása stb. De ezek az egyházi vagyon rendeltetésének csak egyik, és pedig kisebb, járulékos részét tették, amit ma az egyházi férfiak egyéb szolgálatokkal, adózással, úgyszintén a kultúra és jótékonyosság oltárán hozott áldozatokkal pótolnak. Az egyházi vagyon fő rendeltetése régen is a hívek lelki gondozása volt, templomok és iskolák építése, a papság megfelelő anyagi ellátása, az isteni tisztelet és a vallási intézmények fentartása, úgyszintén az egyház hivatásával összefüggő kulturális és charitatív jótékonyosság.

Az egyházi javadalmak az erkölcsstan szerint tulajdonképpen jótékony alapítványok, melyekből első sorban a java-

dalmasnak kell állásának megfelelőleg élni, de az ezen felül maradó egész felesleges jövedelmét köteles jótékony-ságra fordítani. S az egyházi javadalom lelkiismeretes kezekben legcélszerűbb alakja az alapítványnak. A meghatározott célú alapítványok rendesen előbb-utóbb a viszonyok változával elavulnak, időszerűtlenné válnak; míg a javadalmat élő és- koruk szükségleteit ismerő emberek kezelik, kik azt mindig a jelen idők szükségleteire fordíthatják. Ha vannak javadalmasok, kik ezt nem teszik, az természetesen hiba, de sokszor éppen a javadalmak adományozására befolyást gyakorló liberális kormányok és kegyurak bűne, kik azokat politikai szolgálatokra vagy pártfogókra való tekintettel, kevésbé alkalmas és méltó pályázókkal töltik be. Adományozzák a javadalmakat papi érdemekért, tanult, lelkiismeretes és koruk szükségleteit megértő férfiaknak, akkor a javadalom valóban az lesz, aminek lennie kell, közhasznú alapítvány, vallási, jótékonyági és kulturális célra szolgáló tőke, ki nem apadó segítségforrás az állam és társadalom javára. Különben sok esetben ma is az. Mert ha vannak is visszaélések, annyi bizonyos, hogy nincs olyan vagyon, melyből csak megközelítőleg is annyi áldozat jutott volna és jutna a jótékonyság és kultúra oltárára, mint az egyházi vagyomból. Éppen nálunk a legtöbb kulturális és jótékonyági intézmény egészen vagy részben egyházi pénzből létesült.

Amint az egyháznak, úgy az államnak is megvannak a maga jogai és kötelességei, melyekhez ragaszkodnia kell. S ha előfordulna olyan eset, hogy ezeket egyházi részről tiszteletben nem tartanák, vagy nem elég tapin-

tatosan kezelnék, az hiba volna, melyet nem szükséges mentegezni. Az egyház papjai is emberek, kik néha gyarlóságból, kivált ha az egyház ügyét a politikával és önérdkekkel összekeverik, túlléphetik hatáskörüket, bár az elfogulatlan történelem tanúsága szerint ez sokkal ritkábban történik, mint a világi hatalomnál. Annyi bizonyos, hogy az egyház isteni rendelésen és ezredéves birtoklásán alapuló s az emberiség erkölcsi és társadalmi javát szolgáló jogait semmiféle hangzatos jelszavak és divatos tanok kedvéért fel nem adhatja. Azért a liberális és radikális tanok megvalósítása az egyház és állam összeütközéséhez, kultúrharchoz vezet. Az egyház nem ijed meg tőle. Megtisztul benne, mint az arany a tűzben s megkeményedik, mint az acél a pörölycsapások alatt. Különb viharokat is láttunk már; alios jam vidimus ventos. De az állam a kultúrharc által a maga létének alapjait támadja meg és saját belső békéjét veszélyezteti s a tapasztalás bizonyosága szerint utoljára is kénytelen visszavonulót fújni és Canossába menni.

5. §. A demokrácia vagy népuralom.

^/Íg a liberalizmus à forradalmi jelszavak közül fő* " *■ leg a szabadságot, illetőleg annak túlzásait igyekezett megvalósítani, addig a demokrácia az egyenlőségre alapította a maga politikáját. De a liberális politikusok is szeretik hangoztatni a demokráciát. A demokrácia szót sokan és sokszor félreértik. Ha a demokrácia a nép megbecsülése és szeretete, a nép anyagi és szel-

lemi javának előmozdítása, a polgári egyenlőség követése, akkor minden becsületes és nemes lelkű ember demokrata. A politikában azonban a demokrácia nem népbarátságot, nem polgári egyenlőséget, hanem népuralmat jelent.

A demokrácia lényege a politikai egyenlőség, az aktív jogegyenlőség, vagyis az, hogy az államhatalmat nem egyes kiváltságos személyek vagy osztályok, hanem közvetlenül vagy megbízottai által maga a nép gyakorolja, tehát a nép uralkodik és kormányozza önmagát. A mérsékelt demokrácia meghagyja az állam élén a néptől független uralkodót és annak kormányát s megelégszik azzal, hogy a nép az államhatalom gyakorlásában a parlament útján részt vegyen, arra befolyjon, azt ellenőrizze és irányítsa; ilyen demokrácia van az alkotmányos monarchiában. A tiszta és szélsőséges demokráciában már minden jog és hatalom forrása a nép. A tiszta demokrácia nem tűr az államban a néptől független hatalmat, hanem minden kormányzati működést az egész nép választott képviselői és a tőlük függő tisztviselők által gyakorol, esetleg némely ügyeket népszavazással intéz; ilyen demokrácia van rendszerint a köztársaságban. A szélső demokrácia már azt követeli, hogy az államhatalmat, és pedig úgy a törvényhozó, mint a bíraskodó és végrehajtó hatalmat is kizárólag a köznép, illetőleg annak megbízottai gyakorolják, az előkelőbb, vagyonosabb és műveltebb osztályok kizárásával. Ilyen szélső demokrácia eddig jogállamban nincs; csak az orosz bolsevizmus és nálunk a proletárdiktatúra próbálta azt megvalósítani.

A demokrácia nem új dolog. Hazája a régi Görögország és Róma; de azóta is legalább mérsékelt alakban sok államban életbe lépett, és pedig nemcsak a köztársaságokban, hanem más kormányformák mellett is; ámbár kétségtelen, hogy a köztársaság a demokráciának legjobban megfelelő és jellegzetes kormányformája, sőt a tiszta és szélső demokrácia másképp mint köztársaságban, nem is képzelhető. Ma a demokrácia politikai divat; aki ellene szól, betörik a feje. Ennek elveiés jelszavai uralkodnak világszerte; ennek udvarolnak a politikusok, kivált a fiatalabbak, sőt már annyira hódított, hogy magamagát is erősen kompromittálta.

Kétséget nem szenved, hogy vannak a népnek komoly, őszinte barátai, kik magukat demokratáknak mondják s akiket igazán a nép szeretete, a nép szabadsága, jogai, szellemi és anyagi jóléte iránti buzgólkodás vezet. Ezek rendesen csak mérsékelt demokraták, akik nem akarják megszüntetni az államban a tekintélyt s az értelmiség és a történeti osztályok vezető szerepét, nem akarják a nép kezébe tenni magát az uralkodást és kormányzást, hanem annak inkább csak ellenőrző és bizonyos kezdeményező befolyást szánnak, feltéve természetesen, hogy arra eléggé érett. Az ilyen tekintélytisztelő demokrácia a keresztény államtannal is jól összefér s ha keresztény világnézeti és erkölcsi alapon áll, joggal nevezhető *keresztény demokráciának*. Bár az ilyen demokráciának is vannak hibái, mégis az alábbi kritika inkább a tekintélyromboló tiszta és túlzó demokráciára vonatkozik. A ma divatos demagog demokráciának apostolai részint éretlen rajongók,

akiknek nincs érzékük a gyakorlati élet iránt, részben üresfejű szájhősök, kik a műveltebb társadalomban érvényesülni nem tudván, az egyszerű nép vállain akarnak emelkedni, vagy pedig kalandorok, akik a zavarosban akarnak halászni.

Elvben a demokrácia szép és tetszetős dolog, sőt nagyon keresztény gondolat, persze csak akkor, ha a nép elismeri a maga felett *álló* isteni törvényt és természeti jogot, melyből hatalmát meríti, továbbá ha a népuralom más meglevő törvényes hatalom jogába nem ütközik és ha a nép az önkormányzatra alkalmas. Minden ember egyfajta és természetére nézve egyenlő, egymásnak testvére, az országnak egyaránt polgára, miből a demokraták azt következtetik, hogy mindenkinek egyforma joga van az állam kormányzatában részt venni. Utóvégre is, mondják, az állam nem más, mint maga a szervezett nép. Milyen jó, ha zsarnokok nem ülhetnek a nyakunkra, ha rólunk nélkülünk nem intézkedhetnek, ha a közügyekbe mindenki beleszólhat. Több szem többet lát. Elméletileg tekintve a dolgot, ebben az okoskodásban van némi igazság. Azonban az emberek természeti egyenlősége legfeljebb polgári vagy passzív, de nem aktív jogegyenlőséget követel; abból pedig, hogy a nép adja az államnak az erőt, nem következik, hogy nála van a tekintély és hatalom forrása is. Ha a nép az állam teste vagy keze, abból nem következik, hogy együttal annak feje is.

De még ha elméletben csakugyan a nép volna is a hatalom és jog forrása, ebből csak elméleti jog szármáz-

nék és nem több. Annyi következik belőle, hogy senki se legyen születésénél fogva a kormányzásra szánva, mintegy predestinálva, sem abból eleve intézményesen kizárva; hogy mindenkinek legyen lappangó (virtuális) politikai joga, melynek bizonyos feltételek mellett birtokába léphet; de nem következik, hogy az államhatalmat vagy a kormányzást mindenki tényleg gyakorolja vagy annak gyakorlására befolyjon. Itt nem jogról és tisztességről van szó, ami minden becsületes embernek kijár, hanem munkáról és kötelességről, azonkívül a közjóról, ami nem a jogon fordul meg, hanem a hozzáértésen és megbízhatóságon. A hatalom gyakorlásához, bölcs és igazságos törvények alkotásához, a bírászkodáshoz és kormányzáshoz, az állam belső és külső ügyeinek vezetéséhez ma sok tehetségre, széleskörű és alapos ismeretre, tágas látókörre, nagy tapasztalásra, bölcseségre, becsületességre, önzetlenségre és sok más erényre van szükség. Már pedig ezek a tapasztalás bizonyossága szerint nem találhatók meg minden emberben, kivált az egyszerűbb nép gyermekeiben, kiket erre nem is nevelhetek. Kezdetleges patriarchális társaságokat talán lehet igazgatni egy kis természetes józan ésszel; de népe-sebb társadalomban vagy országban, bonyolult szerve-zetű államban a törvényhozás, bírászkodás, kormányzás mind megannyi tudomány és művészet, melyhez nem mindenki ért, melyet tanulni kell, akár csak a gazdálko-dást, gyógyítást vagy építőmesterséget. Még aki tanulta, az is sokszor elhibázza. S ez az a pont, melynél a demokrácia és annak gyakorlati megvalósítása az álta-

lános választójog, kivált ahol annak előfeltételei hiányzanak, oktalansággá és veszedelmessé válik.

A szavazás rendszerint pártok program mjára történik. Már pedig ezekben a programokban politikai, kulturális és nemzetgazdasági tanok és állásfoglalások vannak, melyek politikai iskolázottságot, alapos történelmi tudást, statisztikai, nemzetgazdasági és pénzügyi ismereteket, azonkívül széles látókört, a nemzetközi viszonyokban való tájékozottságot tételeznek fel. Mikor a választó szavaz, ezekről a dolgokról ítél, sokszor olyan bonyolult és nehéz kérdésekről, melyek körül elsőrangú szakemberek is, kik egész életükben azokat tanulmányozták, vitatkoznak és megegyezni nem tudnak. Ilyen ügyeket szavazásra bízni annyi, mintha tudományos problémákat, pl. felső mennyiség-tani kérdéseket akarnánk népszavazással eldönteni. Vannak dolgok, melyekben három-négy szakember szava többet nyom, mint az egész országé. Igaz hogy több szem többet lát, de száz vaksi sem lát annyit, mint egy épszemű ember. *Vota non numerantur, sed ponderantur*. Különben is a világban mindig az ostobák vannak többségben. Jól mondja Schiller:

Nicht Stimmenmehrheit ist des Rechtes Probe.
Was ist die Mehrheit? Mehrheit ist der Unsinn.
Verstand ist stets bei wen'gen nur gewesen.
Man soll die Stimmen wägen und nicht zählen.

S igazán nevetséges, hogy valamely szakkérdésben egy miniszternek, a politika, nemzetgazdaságtan vagy pénzügytan egyetemi tanárának, a kúria vagy a tudományos akadémia elnökének annyi szava legyen, mint a szolgájának vagy éppen a szolgálójának. Még hozzá

itt nem pusztán elméleti tanokról van szó, melyek semmi gyakorlati következménnyel nem járnak, hanem életbevágó és a polgárok minden viszonyaira kiható kérdésekről, melyek jó megoldása milliók boldogságát jelenti, elhibázása pedig nemzedékek, sőt az egész nemzet nyomorúságát és pusztulását vonhatja maga után. Jól mondja bölcs Sirák fia, hogy a földműves, mesterember, kőműves, kovács, fazekas stb. mind igen hasznos és szükséges tagjai a társadalomnak, akik munkája nélkül város nem épül és élni nem lehet; de a törvényházba és bírói székbe nem valók. (Sirák, 38, 25—39.)

Éppen azért, mert a választók a politikai és gazdasági kérdésekhez nem értenek, tájékoztatni kell őket. A nép, mint Hegel mondja, nem tudja mit akar; azért előbb ki kell oktatni, hogy mit akarjon. De itt van a másik baj. A legtöbb embernek sem elég esze, sem előismerete, sem ideje nincs arra, hogy a politikai és nemzetgazdasági kérdéseket tanulmányozza vagy azokra hamarosan megtanítsák. A földművesnek, iparosnak, kereskedőnek, orvosnak, mérnöknek egyéb dolga van, mint hogy ezekkel a kérdésekkel behatóan foglalkozzék. S ha a tanulatlan ember ilyen dolgokba mégis belekotnyeleskedik, megszületik a politikus csizmadia, mint politikai tényező. Azután jönnek a pártok és érdekkörök szolgálatában álló hírlapok, továbbá a felületes és megfizetett kortesek, akik egyes emberek vagy irányok érdekében befolyásolják a választókat. Persze a nép annak hisz, aki legjobban tud a szája íze szerint beszélni és neki hízelegni, annak aki legtöbbet ígér, nem törődve azzal, hogy lehet-e azt teljesíteni, sőt néha annak, aki ellenfelét leg-

ügyesebben gúnyolja és rágalmazza, egy szóval annak, aki legjobban hazudik. Így kerül a demokrácia a demagógia hatalmába. Nálunk pedig, hol ezt a demagóg módszert legjobban értik és legmerészebben gyakorolják a zsidó újságok és félművelt izgatók, a nép előbb-utóbb kisiklik az okos, tanult és becsületes demokrata vezetők kezéből, s lesz belőle a lelkiismeretlen kolompósoktól vezetett és terelt birkanyáj.

Minél általánosabb a szavazás, annál értelmetlenebb és szegényebb, de egyúttal annál befolyásolhatóbb és megbízhatatlanabb elemek nyernek befolyást a közügyekre. Ennek következtében a parlamentek s velük együtt a kormányzás szellemi és erkölcsi színvonala mindegyre süllyed. S ezen a bajon nem segít a titkos szavazás sem, mely ha igaz is, hogy a választás szabadságát biztosítja, egyúttal a felelősségérzetet s a műveltebb és erkölcsösebb elemek befolyását is kisebbsíti. Egyébiránt titkos szavazás esetén is vannak utak és módok a közvélemény meghamisítására. Néhány év előtt egy tekintélyes politikusunk nagyon aggódott az általános választójog miatt. Egy kitanult képviselőtársa megmagyarázta neki, hogyan lehet a titkos szavazást is befolyásolni és meghamisítani. Erre ő megkönnyebbulve lélegzett föl: no most már meg vagyok nyugodva.

S bármily igazságosnak látszik is elvben, hogy szegénynek és gazdagnak egyforma szava legyen az ország dolgában, a gyakorlatban ez az elv is veszedelmes. A vagyonosabbak magánérdeke sokkal jobban össze van nőve az állam javával, mint azoké, akiknek semmi-jök sincsen. Minél több veszteni valója van valakinek,

annál inkább szívén viseli az ország sorsát s annál kevésbé hajlandó veszélyeztetni azt. Ellenkezőleg, akinek semmije sincsen, az nem sokat törődik a haza javával és könnyen kockára teszi azt; ha az ország elpusztul, ő nem veszít semmit, minden uralom alatt megél szegényesen, vagy pedig tovább megyén egy országgal. Nem kell attól olyan nagyon félni, hogy a vagyonosok befolyása osztályuralomra vezet. Az egyes osztályok érdekeit más osztályok befolyása jó törvények mellett és jól rendezett államban mindig ellensúlyozhatja. Lehet arról gondoskodni, hogy a fák ne nőjjenek az égig. Továbbá a műveletlenebb rétegeknek rendszerint kevesebb földrajzi, történeti és nemzeti öntudatuk van, mint a műveltebbeknek. Nem tudják az országot és nemzetet mint egészet áttekinteni, annak közös, nagy politikai, gazdasági és kulturális érdekeit felfogni, átérezni és magukévá tenni. Csak a maguk szűk helyi és magán érdekeit tartják szem előtt, s ha őket otthonukban békén hagyják, nem hajlandók például az ország egész területéért, közjaváért és távol lakó honfitársaikért áldozatot hozni. A történeti dicsőségért, az ősök emlékéért megszentelt helyekért, intézményekért és hagyományokért nem lelkesednek. Napjainkban meg az anyagiasság és a szocialista izgatás a hazafias érzést az alsóbb rétegekből, kivált a munkásosztályból sok helyen már csaknem teljesen kiirtotta s helyébe az osztályérdeket tette. Legalább a munkások egy része ma az internacionaléért lelkesedik, a hazafiasság neki elavult és csak a bourgeoisie érdekeit szolgáló ideológia. Ezeknek már a nemzeti múlt és becsület, nemzeti érdekek és célok

íránt érzékük nincsen. Nem értik meg, hogy a nemzeti jólét egyúttal a népjólétnek is feltétele. A népbolondítók nálunk is hangoztatták, hogy mindegy az, ki parancsol és kinek fizetjük az adót. Valószínű, hogy a megszállott területek lakossága most már nincs ezen a véleményen.

Különben az általános szavazati jog inkább csak izgató jelszó, mint a népnek komoly vágya és szükséglete. Pedig nem hangzatos jelszavakra és értéktelen jogokra van a népnek szüksége, hanem szellemi és anyagi jólétre. Mit ér a jog, ha koplalni és nyomorogni kell mellette? Sokszor hallottam, hogy a nép arról panaszkodott, hogy nincs földje, kenyere, ruhája, iskolázottsága, hogy durván és igazságtalanul bánnak vele; de sohasem hallottam, hogy mesterséges izgatás nélkül azért panaszkodott volna, hogy nincs szavazati joga. Legfölbjebb választáskor sajnálta, akkor is csak azért, mert nem volt mit eladnia.

Ujabb időben sók helyen, így nálunk is az általános választó jogot kibővítették *a nők választójogával*. Elismerjük, hogy a nők választójoga egészen jogosult — természetrajzi szempontból, de kevesebb Okunk van érte lelkesedni, ha azt társadalmi és erkölcsi vonatkozásaiban tekintjük. Igaz hogy a nő fajilag egyenlő a férfival, van esze és szíve, egyikből talán kevesebb, de a másiktól több is mint a férfinak. Azonban elvitázhatatlan, hogy a női lélek berendezése mégis sokban különbözik a férfiéétől. Annyi esze mindenesetre a nőnek is van, amennyi a szavazáshoz kell; egy művelt nőnek tudása pedig természetesen messze felülmúlja egy tanulatlan férfi választópolgárét. Azt is elismerjük, hogy a nő

finomabb erkölcsi érzéke, szelídsége, vallásossága a közügyekre üdvös befolyást gyakorolhat; a parlamentben pedig már pusztá jelenléte is, feltéve persze, hogy ott művelt úri emberek ülnek, a tárgyalás komolyságát és színvonalat emelheti.

Mindamellet a nők választójoga és még inkább politikai szereplése ellen súlyos aggodalmak vannak. Tény az, hogy a nőben többnyire gyengébb az elvont gondolkodás, hiányzik az ítélet higgadsága, tárgyilagossága, következetessége és az akarat ereje, mely a férfinak sajátja, s amelyekre éppen a kormányzásban, van szükség. Inkább a szíve vezeti, mint az esze. Legfőbbek azonban itt az erkölcsi és társadalmi szempontok. A nő működési tere az otthon, a család, a háztartás, nem pedig a közélet vagy éppen a politika. Amily tisztesség és néha kötelesség a férfit a nyilvános szereplés, épp oly kevésbé szolgál az ajánló levél gyanánt a nőnek. A háztartás és család is gondozásra szorul; ámde a politizáló nők azokat elhanyagolják, s utoljára a férfiek lesznek kénytelenek átvenni a nők otthoni munkakörét. A nő a családi tűzhely királynője, amelyhez természetes ösztöne is vonzza; az pedig igazán nem kívánatos, hogy a politika a maga izgalmaival és sokszor szennyes árával a család szentélyébe is behatoljon. A nők politikai szereplése mellett megtörténhetik, hogy más meggyőződésük vagy pártállásuk lesz, mint atyjuknak vagy férjüknek, ami a családban egyenetlenséget okozhat. Azonkívül nem szabad elfelejteni, hogy a legsúlyosabb polgári kötelességet a katonáskodást csak a férfiak teljesítik; tehát nagy igazságtalanság volna a férfiakkal

szemben, ha a nők minden jogaikban osztoznának, mikor a legerheesebb polgári kötelességben részt nem vesznek.

Az evangélium szerint pedig úgy kell, hogy a férj és feleség egy test, egy lélek legyen, egyetlenegy összetett személyiség, erkölcsi és jogi egység, az emberi társadalom szervezetében egy sejt, egy szerv, egy család, melyet egy gondolat, egy érzés, egy akarat, egy cél, egy érdek, egy kötelesség, egy sors tart össze és életet. Tehát a férj és feleség egyetlenegy társadalmi és erkölcsi ember, — egy szavazat. Ebben áll a keresztény házasság eszményi és erkölcsi egysége és fensége. Önálló kenyérkereső szabad nőnek talán lehetne külön politikai meggyőződése, de a férjes nő együtt szavaz a férjével, szavazata benne van a férjében. Különben is a nők szavazatai megoszlanának a pártok közt és keveset változtatnának a szavazatok arányán. S tudjuk, hogy a nők szavazati jog nélkül is mindig befolytak a politikára, sokszor jobban is, mint kellett volna. Egyébiránt a kérdés ma már tárgyaltan, minthogy a nők teljes választói joga már nálunk is be van hozva. Bírják békességgel és használják okosan a haza javára.

A választói jog általánosságán kívül a *demokráciának egyéb rossz oldalai* is vannak.

Az országnak igazi erejét és legnagyobb kincsét a nagy emberek alkotják. A demokráciának azonban nagy hibája, hogy egyenlőségre való törekvésében háttérbe szorítja a kiválóságot s előtérbe állítja a közepszerűséget és kontárságot. Míg a fejedelmek a maguk utolérhetetlen magasságában nem félnek attól, hogy nagy embereik őket elhomá-

lyosítják, sőt éppen azok által lesznek maguk is naggyá (pl. egy XIV. Lajos), addig a demokráciában minden kiválóság féltékenységet és irigységet szül a versenytársakban, kik neki gáncsot vetnek és a közjót szolgáló munkájában akadályozzák. A nép sem igen tűri, hogy valaki fölėje emelkedjék. Egyideig talán ünnepli a kimagasló alakokat, de mikor látja, hogy egy fej a tömeg fölé nőtt, leüti. A népnek rendesen nincs is elég műveltsége, emberismerete és kritikája arra, hogy a szellemi és erkölcsi nagyságot felismerje, méltányolja és mellette állandóan kitarson; rendesen többre becsüli a száj hősokeket és hízelgőket. A nép szeszélyes, a népkegy ingatag, akinek ma hosannát, annak holnap feszítst meget kiált. Azért a demokrácia ritkán termel igazi nagy embereket, nincs érzéke és áldozatkészsége a szellemi javak, a tudomány és művészet iránt, csak az anyagi hasznot nézi és az idealizmust megveti. A tudomány és művészet pártfogói mindig a művelt fejedelmek és nagy urak voltak, míg népuralom mellett a szellemi élet elsatnyul.

A demokrácia követelménye, hogy a kormányzás, az államügyek vezetése a kormányzó párt kezében legyen, tehát a párt vezető emberei közül kerüljenek ki a miniszterek. Ámde a politikusok az egyes ügykörökben sokszor nem szakemberek, s minél demokratikusabb a parlament, annál kevesebb benne a tehetséges és nagy tudású szakember. Ily módon az egyes ressortok vezetése dilettánsok, sőt értelmetlen emberek kezébe kerülhet. Azonkívvül a miniszterek a pártok vezető emberei, akiket a politika sokszor annyira elfoglal, hogy nem

érnek rá tárcájuk ügyeivel foglalkozni. Növeli a bajt, hogy ha a pártok a hatalmat nagyon sokáig tartják kezükben, akkor párturalom és korrupció fejlődik ki; ha pedig a pártok és irányok gyakran váltakoznak, akkor a kormányzás az egyes szakokban ingadozóvá és következetlenné válik, miért is minden nagyszabású és céltudatos politika lehetetlen.

Általában demokrácia mellett könnyen kifejlődik a korrupció. Bár kétségtelen, hogy a kis emberek és az egyszerű nép fiai közt is akadnak megvesztegethetlen catói jellemek, mégis lélektani és tapasztalati igazság az, hogy a szegény és kevésbé önérzetes ember, kivált ha úri módhoz szokik, pénzzel vagy más anyagi előnyökkel könnyebben megközelíthető, mint a gazdag és büszke nagyúr. Már pedig egy demokrata parlamentbe sok szegénysorsú, és a nép szeszélye miatt sok gyengejellemű ember szokott bejutni. Az ilyen parlament többségét ha nem is egyenes vesztegetéssel, de különféle ígéretekkal is fenyegetésekkel befolyásolni lehet. A hatalmon levő és sokszor szintén vagyontalan politikusok pedig tudván, hogy pünkösdi királyságuk nem soká tart, könnyen kísértetbe jöhetnek, hogy jövőjüket anyagilag biztosítsák. Mivel a kormányok rendszerint sűrűn váltakoznak, ez a kísértés gyakran ismétlődik. Természetesen a tőke, a bankok és a különféle vállalatok, melyeknek nagy érdeke, hogy a kormánytól kedvezményeket kapjanak vagy éppen az egész kormányzást irányítsák, sietnek az ilyen jellembeli gyengeségeket a maguk céljára kihasználni, miáltal a kormányzás többé-kevésbé a nagy tőke befolyása alá kerül, s lesz a demokrá-

ciából bankokrácia, az ország anyagi és erkölcsi kárára.

Azonkívül a demokrácia a gyakorlatban sokszor pártoskodásra vezet. Nemcsak politikai pártok alakulására, ami utóvégre az új eszmék felvetése és a kormány ellenőrzése szempontjából rendén volna, sőt az egész, séges parlamenti élet követelménye, hanem elkeseredett pártharcokra, melyekben már rendszerint nem elvek és irányok ütköznek össze, hanem különféle érdekek, alattomos törekvések, személyi hiúság, irigység, vagy éppen magánbosszú és gyűlölet. Itt már a közjó áldozatul esik a magánérdeknek és személyes torsalkodásnak. A politikusok pártharcai pedig a korteskedések és parlamenti tudósítások útján átragadnak a népre, melyet eldurvítanak, erkölcsait megrontják és a polgárok egyetértését megbontják.

A demokráciának a bíraskodásra való kiterjesztése *az esküdtszék*. Van benne egy nagy igazság, tudniillik az, *hogy* nem kell a bírót túlságosan megkötni a törvény betűjével, hanem teret kell engedni az erkölcsi belátásnak és a körülmények mérlegelésének is. De már az, hogy az esküdtszéki intézmény a bíraskodást éppen a legfontosabb ügyekben a tanulatlan és sokszor erkölcsileg is megbízhatatlan elemekre bízza, kiktől még az ítélet megokolását sem kívánja, amit a szakk bírótól megkövetel; sőt a sorshúzás útján összeverődött vegyes társaságnak megengedi, hogy józan esze és erkölcsi érzéke szerint ítéljen, míg a szakképzett, gyakorlott, az erkölcsbe és jogérzetbe belenevelt bírót rákényszeríti, hogy a törvény paragrafusának kényszerűsége alatt sok-

szor jobb meggyőződése és lelkiismerete ellenére hozzon ítéletet: ez már fejetetejére állítása a józan észnek. Amellett az esküdtszék ítélete legtöbbször az esküdtek véletlen összevágatásától, az ügyvédek furfangjától és szónoklatától függ, ami természetesen bizonytalanná teszi az ítéleteket. Az esküdtszéki bíráskodás abból a föltevésből indul ki, hogy a tettek erkölcsi és jogi értéke a közvéleménytől, a tömeg ítéletétől függ. De ez a fel-fogás merőben hamis. A józan ész és a keresztény erkölcsan szerint a cselekedetek erkölcsi és jogi minősége a közvéleménytől független abszolút érték, mely a tettek a végelemzésben Isten akaratán alapuló törvényhez való viszonyától, a beszámíthatóság alanyi feltételeitől és a körülményektől függ, tehát olyan jogi és lelki tényezőktől, melyek elbírálása törvénytudást, lélektani ismereteket, bírói tapasztalást, erkölcsi és jogi érzéket követel. Nem csoda, hogy nálunk néhány év előtt kénytelenek voltak az esküdtbírói törvényt úgy módosítani, hogy az népbírói jellegét csaknem teljesen elvesztette.

Napjainkban sokat hangoztatják *az osztály demokráciát* is, vagyis a rangkülönbségek és születési előjogok eltörlését. Ez a követelés tulajdonképpen időszerűtlenség, anachronizmus és szélmalomharc, mert a születési előjogok ma már csaknem mindenütt megszűntek, s ami még belőlük megmaradt, mint pl. a született törvényhozók intézménye (főrendiház), az már úgyis halófélben van. Ez ellen tehát felesleges hadakozni. Az összes társadalmi osztályelőnyökből és előjogokból alig maradt más, mint az üres cím; ez ellen pedig igazán nem

érdemes küzdeni, különösen nem a demokratáknak, akik a címeket állítólag úgysem becsülik semmire.

Azonban akármit beszéljenek is a demokraták, a feladatuk magaslatán álló felsőbb osztályoknak ma is fontos társadalmi és nemzeti hivatása és haszna van. A társadalomban vannak olyan szerepek és működések, melyekre éppen az előkelőbb, jobb nevelésű és vagyonos osztályok alkalmasak. A régi honvédelmi és kormányzati tevékenység helyett ma ők lehetnek, vagy kellene hogy legyenek minden jóban és szépben a nép példaképei, a műveltség, finomabb ízlés, eszmények, becsület és hagyomány hordozói, a tudomány, művészet és mű*ipar pártfogói, vagyoni függetlenségüknél fogva a közélet önzetlen és könnyen meg nem vesztegethető vezetői, nyelvismeretük és külföldi összeköttetések révén a nemzetek összekötő kapcsolatai, a gazdasági életben a nép útmutatói és mintaképei, a kockázattal járó kísérletek és újítások vállalkozói stb. Persze ha a felsőbb osztályok ennek a hivatásuknak meg nem felelnek, ha a vezetésre képtelenek, ha elfelejtik, hogy az igazi nemesség csak a szív nemessége, hogy az előkelőséggel és vagyonnal kötelességek járnak, ha a népet a szellemi és testi munkásokat lenézik, ha túlságos fényűzésükkel és szűkkeblésükkel az alsóbb osztályokat felingerlik, ha semmi hasznos munkát sem végeznek, hanem csak az élvezetnek és léhaságnak élnek, miáltal a közbecsülést eljártsszák: akkor csakugyan feleslegesek és nincs létjoguk, sőt veszedelmesek, mert állandó izgató és robbantó anyagot alkotnak a társadalom szervezetében.

A valóságban az osztálydemokrácia követelése rend-

szerint nem is igazi demokratikus érzésből ered, hanem lappangó és ki nem elégített hiúságból, irigységből és azon való bosszankodásból, hogy más az előkelő, a méltóságos úr, a gróf és nem a demokrata úr. Az egész tehát csak leplezett ambíció és arisztokratikus gög, mely nem találván pozitív irányban kielégítést, negatív irányba, az irigység útjára terelődik s agyarkodik azok ellen, kiknek sorába emelkedni nem tud. A nagy demokraták sokszor híresek a hiúságukról és címkórságukról. Kivált nálunk mindenki csak felfelé demokrata, de lefelé büszke arisztokrata. Ámbár sokszor a felfuvalkodás és hengegés nem is annyira osztálygög, mint inkább egyéni gög, korlátoltság és neveltlenség.

Ha tehát az államok szem előtt tartják a közjót, akkor a demokrácia legfellebbebb csak elv és ideál lehet. Ma már, mikor a kiváltságos politikai osztályok megszűntek, nem szabad senkit a közügyekből elvben kizárni, minden polgárnak joga kell hogy legyen az ország dolgába befolyyni — ha és amennyiben arra alkalmas, hogy ezt a jogot a közjó hasznára gyakorolja. Mint ahogy mindenkinek kell hogy joga legyen főzni, ruhát varni, házat építeni, beteget gyógyítani, csillagászati előadásokat tartani, az operában Lohengrint énekelni, természetesen ha van hozzá tehetsége és előbb megtanulja. S olyan állam, melyben valamely foglalkozás, különösen a közügyek intézése egyes kasztok vagy osztályok kiváltsága, mindenesetre antidemokratikus volna, — bár az illető osztályok kellő ránevelése esetén nem volna okvetlenül rossz; — de az bizonyos, hogy az olyan demokrácia, mely szellemi és erkölcsi képesítés nélkül a

hatalom gyakorlására mindenkinek egyformán megnyitja az utat, észellenes és veszedelmes. Ez olyan bolond dolog, mintha a jogegyenlőség nevében a borbélynak vagy hentesnek megengednék, hogy orvosi műtéteket végezzen, a nőknek, hogy katonák és a férfiaknak, hogy szoptatók dajkák legyenek.

Többen mondták már, hogy a demokrácia a népek öngyilkossága. Ez mindenesetre túlzás. De annyi bizonyos, hogy a demokrácia csak ott észszerű és ott szolgálhat a közjóra, ahol a polgárok általában bizonyos műveltséggel bírnak, higgadt természetűek, erkölcsösek, vagyonosak és a politikai szereplésre már történetük folyamában ránevelődtek. Azonkívül a demokrácia megköveteli, hogy a polgárok az államügyeket és a szereplő embereket ismerjék, ami csak kis államokban vagy egyes városokban lehetséges. Svájcban, ahol nincs analfabéta és ahol csaknem minden ember, férfi és nő hat-nyolc évig jár iskolába, nagy részük több nyelven beszél és évekig tartózkodott külföldön, mindenki újságot és könyveket olvas, ahol a kanton lakói egymást többnyire személyesen vagy legalább hírből ismerik, a közügyekről tájékozva vannak vagy könnyen értesülhetnek: ott a demokrácia hátrányai elkerülhetők, sőt előnyei érvényesülhetnek. De ahol ezek a feltételek hiányzanak, ott a korai és túlságba vitt demokrácia csak bajokat és veszedelmeket szülhet.

Természetesen erre azt felelik, hogy rá kell nevelni a népet a demokráciára. Valóban ez az egyetlen mód arra, hogy a demokrácia hibáit orvosolják. Csakhogy a dolog nem megy könnyen és hamar. Ehhez a köz-

oktatásnak magas színvonalra emelése, a társadalom nevelő hatása s nem utolsó helyen erkölcsös közszellem szükséges. Ezeket pedig nem lehet máról holnapra megteremteni. Mindenesetre először kellene vagy kellett volna a népeket nevelni és azután a műveltség arányában a jogokat kiterjeszteni. De megadni a jogokat és azután ránevelni annyi, mintha a gyerek kezébe adják a fegyvert vagy gyufát azon reményben, hogy majd megtanul vele bánni, ha megjön az esze. Míg a nép utólagosan ránevelődik a demokráciára és választójogra, addig szétrobbanthatja vele az államot és nemzetet. Tényleg a demokráciában rendesen nem a nép emelkedik műveltségben, hanem lehúzza magához a műveltebb osztályokat; nivellálódik a társadalom, de nem felfelé, hanem lefelé.

Műveletlen vagy tudákos, erkölcsileg gyenge és szegény népeknél, kivált ha lelkiismeretlen izgatók kezébe kerülnek, a demokrácia azzal a veszedelemmel jár, hogy *csőcselékuralommá (ochlokráriává)* fajul. Maga a demokrácia még az egész szervezett nép uralma, melyben a jobb és kevésbé jó elemek egyaránt részt vesznek. Azonban a népuralom lejtő, melyen a hatalom könnyen lefelé csúszik. A demokrata társadalomnak is van salakja, mely az államhatalom gyengesége esetén, kivált történelmi rázkódások és zavarok idején, könnyen felülkerekedik, miáltal a hatalom a legalsó, műveletlen és erkölcsileg züllött rétegek kezébe kerül, melyeknek nincs veszteni valójuk, de mindig készek a zavarosban halászni. Ezek a sansculotte-ok azután a jobb, tanultabb és értelmesebb, erkölcsösebb és vagyonosabb elemeket, sőt az

egész polgári vagy nemesi osztályt a jogokból és hatalomból kizárják. Ily módon ismét osztályuralom támad, és pedig a legrosszabbak uralma, a kakisztokrácia, s mellette a jobbak szolgasága. Mivel a legrosszabbak a társadalomban számra nézve mégis kisebbségben vannak, uralmukat csak nyers erőszakkal tarthatják fenn, s megcsinálják a csőcselékdiktatúrát, melynek egyik alakja a proletárdiktatúra, ami Oroszországban a bolsevizmus nevet kapta, s melyet mi is szomorú tapasztalásból ismerünk. Csendes, békés időkben, mikor minden nyugodtan megy a maga megszokott útján, mikor az erkölcs, törvény és rend a megszokás erejével uralkodik, akkor az állam és társadalom minden politikai irány és kormányforma mellett megélhet, sőt virágozhatnak. Csendes vizén a hibás szerkezetű és rozoga hajó gyenge kormányossal is felszínen tudja magát tartani. A viharban válik meg, mit ér a hajó és kormányja. Ilyenkor erős szerkezetre, nehéz fenéksúlyra és erőskezű kormányosra van szükség, hogy a hajó léket ne kapjon, fel ne boruljon és céljához jusson. Így van a dolog a politikában is. Ha az állam hajója viharba kerül, ha a tekintély meginog, a rend felbomlik, az erkölcs, jog és törvény ereje meggyengül, vagy éppen az ország és társadalom részekre szakad: akkor az államnak erős hatalomra van szüksége, mely összetartsa, egységes központra, mely körül csoportosuljon, ballasztra, mely egyensúlyban tartsa, erőskezű kormányosra, aki a viharból kivezesse. Ilyenkor csődöt mond a demokrácia, sőt éppen ez növeli a zűrzavart és szakadást, mert azok kezébe adja a hatalmat, akiket meg kellene fékezni. Innen van, hogy vesztett

háborúk és kivált forradalmak után rendszeren a diktatúra következik és kell következnie, hogy a felfordult világban rendet teremtsen. Enélkül nehéz a népet az erkölcs, jog és munka útjára visszavezetni. S a demokrácia rombolásaiba belefáradt népek örömmel üdvözik a rendcsináló erős kezét és belátják, hogy minden népuralomnál, szabadságnál és egyenlőségénél többet ér a béke, rend és a jólét.¹⁾

Befejezésül álljon itt Corneille Cinnájának találó jellemzése a népuralomról:

Et celte liberté, qui lui semble si chère,
N'est pour Rome, seigneur, qu'un bien imaginaire,
Plus nuisible qu'utile, et qui n'approche pas
De celui qu'un bon prince apporte à ses états.

Mais quand le peuple est maître, on n'agit qu'en tumulte,
La voix de la raison jamais ne se consulte;
Les honneurs sont vendus aux plus ambitieux,
L'autorité livrée aux plus séditieux.
Ces petits souverains qu'il fait pour une année,
Voyant d'un temps si court leur puissance bornée,
Des plus heureux desseins font avorter le fruit,
De peur de le laisser à celui qui les suit.
Comme ils ont peu de part aux biens dont ils ordonnent,
Dans le champ du public largement ils moissonnent;
Assurés que chacun leur pardonne aisément.
Espérant à son tour un pareil traitement.
Le pire des états, c'est l'état populaire.

¹⁾ A demokráciának nagyszerű jellemzése Agrippa és Maecenas beszéde, melyet Augustusához intéztek, mikor az tőlük a korjnányformáról tanácsot kért. Dio Cassiusnál. Hist. Rom. LII. 2—40. Érdeemes volna ma lefordítani.

Azok kedvéért, kik franciául nem tudnak, megkísértjük a verset úgy ahogy lefordítani:

És az a szabadság, mely neki oly drága,
Biz' az Rómának csak képzelt boldogsága.
Többet árt, mint használ, nyomába se léphet
Annak, mit jó király adhat nemzetének.

Mikor a nép az úr, vége van a rendnek,
Józan ész szavától tanácsot nem kérnek.
Strébereknek pénzért adnak állásokat,
Lázadók kezére bízzák a hatalmat.
Kis királyok, kiket választanak egy évre,
Látva hatalmuknak hogy ily hamar vége,
A legjobb terveket mind meghiúsítják,
Nehogy a gyümölcsét utódok arassák.
Javakat kezelnek, mikben részük nincsen,
Azért közvagyonban aratnak jó bőven;
Tudva, hogy mindenki könnyen megbocsátja,
Aki viszont számít ilyen bánásmódra,
Nincsen rosszabb kormány a népuralomnál.

6. §. A szocializmus és kommunizmus.

A politikai demokrácián kívül van társadalmi vagy inkább gazdasági demokrácia, azaz szociáldemokrácia. Ez napjainkban már nemcsak elmélet és ábránd, hanem a gyakorlati politika és társadalomtudomány egyik legégetőbb napi kérdése. Különbséget kell azonban tenni szociális politika, szocializmus és szociáldemokrácia közt, melyeket nemcsak a mindennapi életben és napi sajtóban, de sokszor a tudományos irodalomban is összezavarnak.

A szociális vagy társadalmi politika a szociális kérdés, kivált a munkáskérdés megoldása, vagyis a társadalmi osztályok, különösen a munkásság viszonyainak és gazdasági helyzetének rendezése, szociális bajainak orvoslása, jólétének előmozdítása, mindez az állam, a fennálló társadalmi és gazdasági rend keretén belül, üdvös törvények, célszerű intézkedések és berendezések által. A szociális politika mellett tehát lényegében megmarad az állami, társadalmi és gazdasági rend, csak hogy az utóbbiak hibái orvoslást nyernek. Szociális politika minden *államszervezet és kormányforma mellett lehetséges*; ehhez nem kell az állam szerkezetét átalakítani.

A szocializmus az a társadalmi és politikai tan vagy rendszer, mely az alsóbb osztályok, kivált a munkások érdekeit és jólétét az állam jogi szervezetének megmaradásával, de a társadalom gazdasági alapon való berendezésével, különösen a többi osztály mellett a munkásosztály szervezésével és a termelésben való részesedésével kívánja biztosítani. A szocializmus tehát megváltoztatja a társadalmi és gazdasági rendet, de meghagyja az államot. Van ipari- és agrárszocializmus, aszerint hogy az ipari vagy földművelő munkásság és termelés ügyével foglalkozik. *Államszocializmus* az, amelyik a nemzeteket és az államok mai politikai szervezetét lényegében megtartva, a maga szociális és gazdasági programját az állam által akarja megvalósítani; e célból a tőkét és termelést egészen vagy részben az állam kezébe vagy vezetése alá adja, mely a gazdasági életet törvényekkel és intézményekkel szabályozza és a szociális bajokat fokozatosan megszüntetni igyek-

szik. *A keresztény szocializmus* a termelés ügyét és a munkáskérdést okos szociális politikával és reformokkal, állami és társadalmi intézményekkel, a keresztény erkölcs, kivált az igazságosság és szeretet alapján akarja rendezni, de a fennálló állami és társadalmi szervezetnek, úgyszintén a mai gazdasági rend lényegének fentartásával. Ezt a rendszert helyesebb volna keresztény szociális politikának, mint keresztény szocializmusnak nevezni. De ha a mai társadalmi és gazdasági rendet lényegesen át akarja alakítani, akkor csakugyan keresztény szocializmus a helyes neve.

A szociáldemokrácia mindezeknél tovább megy. Ez már nem elégedve meg a mai társadalmi és gazdasági rend felforgatásával, az államot is újra akarja szervezni, vagy inkább az államot mint jogi szervezetet teljesen megszüntetni s az egész társadalmat demokratikus gazdasági szövetkezetté (*Wirtschaftsgenossenschaft*) alakítani és abban a vezető szerepet a munkásoknak adni. A termelést a társaság, a közösség (*Gesellschaft, Genossenschaft*) kezében összpontosítja vagyis szocializálja, és pedig vagy csak a nagy termelést vagy bizonyos fajta üzemeket, vagy pedig a magántermelés teljes megszüntetésével általában minden termelést. A termelés ilyen összpontosítását a társaság kezében *kollektívizmusnak* vagy *üzemközösségnek* nevezzük, ami lehet részleges és egyetemes aszerint, amint csak a termelés némely ágára vagy az egész termelésre kiterjed. A kollektívizmussal vele jár a szocializált üzemek és termelési eszközök magánbirtoklásának megszüntetése és azok közösbirtokba vétele, *a kommunizmus* vagy birtok-

közösség, melynek általános és következetes megvalósítása által az állam egyetlen tőkés, termelő, gyáros és kereskedő lesz, az egyes emberek pedig annak munkásai. A mérsékelt kommunizmus még csak a termelési javakat, kivált a nagyokat szocializálja, de meghagyja magántulajdonnak az úgynevezett használati javakat, a családi házat, a család szükségleteit termelő kis földbirtokot, a háziesszközöket, bútort, ruhát stb.; a szélső kommunizmus már ezeket is közvagyonnak nyilvánítja, melynek az egyes emberek csak haszonélvezői. A szociáldemokrácia legalább Marx-féle alakjában már tulajdonképpen kollektivizmus sőt kommunizmus, mely nemcsak a társadalmi szervezetet és gazdasági rendet, hanem magát az államot is megszünteti, illetőleg az utóbbit gazdasági szövetkezetté alakítja át.

Még a kommunizmusnál is tovább megy az állam és társadalom szétrombolásában az *anarchizmus*, mely már minden jogi rendet és nagyobb társadalmi szervezetet el akar törölni s az emberiséget apró, egymástól független gazdasági községekre bontani. Hogy ezt a gyakorlatban hogy képzele, azzal maga sincs tisztában. A társadalomrombolás netovábbja a *nihilizmus*. Ez mindent ami van tagad és el akar pusztítani. Szerinte nincs igazság, nincs erény, nincs jog; minden ami van rossz; azért le kell rombolni a tudományt, művészetet, erkölcsöt, vallást, a házasságot és családot, a tekintélyt és felsőbbiséget, az államot és társadalmat. Ennek eszköze a szociális forradalom és ha kell a gyilkosság. A nihilizmus alapítói Herzen Sándor és Bakunin Mihály s velük együtt az anarchista Krapotkin Péter herceg.

A nihilizmus filozófiai alapon, Kant és Hegel agnoszticizmusából és a materializusból született, melyeknek végső következményeit levonja. Hogy mi lesz a lerombolt világ helyén, azzal nem törődik; a jelen nemzedék feladata csak a rombolás, az építés a jövő dolga. *A bolsevizmus* sem más mint nihilizmus, pozitív irányban kiegészítve a kommunizmussal. Az anarchizmus és nihilizmus hívei főleg tudatlan vagy felületes fanatikusok, minden erkölcsnek, jognak és rendnek ellenségei, kiknek eszméi már nem annyira a társadalomtudományba, mint inkább az elmekörtan körébe tartoznak. *)

A szocializmus, mint neve is mutatja, tulajdonképen nem politikai, hanem társadalmi és gazdasági rendszer,, mely azonban a politikára is kihat, s amelyet minden államszerkezet és kormányforma mellett meg lehetne bizonyos fokig valósítani. Mint államszocializmus vagy keresztény szocializmus még az abszolút monarchiával is megférne. A szociáldemokrácia azonban már politikai rendszer sőt párt, mely mikor az államot gazdasági szövetségévé alakítja, a termeléssel együtt az egész politikai hatalmat a munkásosztály kezébe akarja adni, s

¹⁾ Már Plato (*De republica*, *Kritias* és más műveiben) kidolgozta egy eszményi állam tervét, mely nem más mint abszolutisztikus kommunizmus. Hasonló eszményi államot festett Morus Tamás *Utópiájában* a XVI. században és Campanella Tamás *Civitas solis*-ában a XVII. század elején, mely művek szintén kommunista jellegűek. Ezek mintájára készült újabb időben számos államregény, pl. Cabet *Voyage en Icarie*-ja (kommunista), újabban pedig Bellamy visszatekintése 2000-ből (*Looking backward from 2000*). Viszont némelyek paródiaszerű államregényeket írtak.

le akarja rombolni az eddigi államszervezetet és minden osztálykülönbséget.

Igen el van terjedve az a vélemény, hogy a szocializmust a nagyipar kifejlődése, a gépek és a gyári munka szülték. Kétségkívül ezek is közreműködtek a szociális kérdés felvetésében. De a fő okok mégsem ezek voltak, hanem a liberalizmus által életbeléptetett korlátlan gazdasági szabadság és szabadverseny, az izgatás szabadsága, a túlságba vitt demokrácia és a valláserkölcsmegfogyatkozása. A szabad verseny a munkást és parasztot védtelenül kiszolgáltatotta a termelés eszközeivel — földdel, pénzzel, gyárakkal, közlekedési eszközökkel — rendelkező, a keresztény erkölccsel, igazságossággal, szeretettel nem törődő s a munkást rabszolga gyanánt kiszákmányoló [nagy tőkének. A liberális szabadságok ürügye alatt túrték, hogy a műveletlen és félművelt nép fejét társadalomellenes eszmékkel megzavarják és a felsőbb osztályok elleni gyűlöletet rendszeresen beleoltsák. A demokrácia a népet tudákosá tette és erejének tudatára ébresztette, lehetetlen ígéretekkel elkapatta, a műveltebb és vagyonosabb osztályok tekintélyét előtte lerontotta, s a politikai jogokkal étvágyat gerjesztett benne a gazdasági javak után is. Ehhez járult, hogy a liberalizmus a maga felekezetlen iskolájával, a tudomány nevében űzött istentagadásával, vallásгүйnyoló sajtójával és az egyház háttérbeszorításával az urakban és a népben egyaránt megingatta a vallást és erkölcsöt; az urakat önzővé, haszonlesővé és szívtelenné, a népet anyagiassá, élvhajhászóvá, iriggyé és elégedetlenné tette, sőt még a túlvilági boldogság reményétől is meg-

fosztotta. Nem csoda, hogy a nép e földön kereste a mennyországot, melyet az izgatók az új társadalmi rendben ígértek neki.

Bármily paradoxonnak is látszik, úgy áll a dolog, hogy a liberális kapitalizmus és a szocializmus tulajdonképpen ugyanazon erkölcsi forrásból, az élvezetvágyból és az élvezet eszközének a pénznek szeretetéből fakadnak. Csakhogy a kapitalista olyan pénzimádó, akinek sok pénze van, a szocialista pedig olyan pénzimádó, akinek nincs pénze, de szeretné ha volna és irigyli attól, akinek van, tehát el akarja tőle venni. Hogy ezt elérje, hadat izén a társadalomnak, melyből véleménye szerint a legtöbb embernek semmi haszna és élvezete nincsen, s annak felforgatásától, az ábrándozók és izgatók által eléje festett új világtól várja boldogságát.

A XIX. század első felében a szocializmus *úttörői* főleg franciák és angolok voltak: Saint-Simon, Fourier, Cabet, Proudhon, Owen, Louis Blanc stb., kiknél az még többnyire utópiászerű kommunizmus volt. Gyakorlati szempontból a rendszert legjobban kidolgozta Fourier. Ő az emberi társadalomból óriási üzemet vagy gyárat akart csinálni, melyben a munkások csoportokra és dologházakra (phalanxokra és phalanstèrekre) osztva, szigorú fegyelem alatt közösen éltek és munkafelosztással dolgoztak volna, minden egyéniség, szabadság és idealizmus kizárásával, mint azt a mi Madáchunk Az ember tragédiájában oly pompásan jellemezte.

A XIX. század közepe táján már a németek vették át a vezérszerepet a szocializmus terén, akik a rendszert tudományosnak látszó alapossággal építették fel.

Németországban a szocializmus két irányt volt: egyik volt a konzervatívabb irány, melyhez tartozik az államszocializmus és keresztény (kath. és protest.) szocializmus, másik a radikális irány, a szociáldemokrácia.

Az államszocializmus szerzője *Rodbertus* († 1875.), aki ugyan a társadalom teljes szociális és gazdasági átalakulását, a kommunizmust tekinti végcélnek, de azt véli, hogy ez csak századok múlva, lassú fejlődés útján valósulhat meg. Egyelőre meg kell maradni a nemzeteknek és az államnak, sőt a monarchiaknak is, és az államnak törvényes intézkedésekkel kell a gazdasági és társadalmi viszonyokat javítani s a teljes szociális átalakulást előkészíteni. Különösen meg kell adni a munkásnak munkája egész értékét, szabályozni kell a termelést és az árakat, mindenképen segíteni kell a kisembert stb. Az államszocializmus másik mérsékeltbb vezére *Wagner Adolfé* aki már közel áll a keresztény szocializmushoz. A keresztény szocializmus rendszerének teljes és jól megokolt kidolgozása tudunkra még hiányzik.

A mai szociáldemokráciát mint munkáspártot alapította *Lassalle* 1863-ban, tudományosan kidolgozta *Marx Károly* (élt 1818—1883.) és barátja *Engels*, akik azt már kollektívizmussá és kommunizmussá fejlesztették, gazdasági rendszerből politikai programmá tették, sőt egészen a materialista világnézet alapján álló állambölcseleti és nemzetgazdasági rendszert, szinte a fanatizált tömegekbe oltott új vallást csináltak belőle.

Marx rendszerének alapelve a történelmi materializmus. Szerinte az emberiség egész története, társadalmi, politikai, jogi, sőt szellemi és erkölcsi élete és fejlődése

is pusztán gazdasági tényezők és harcok eredménye, mely a gazdasági viszonyokkal természetszerűleg változik. Minden történelmi jelenség vagy fejlődés rugója és célja az anyagi jólét. Gazdasági okok szülik a nemzeteket és államokat, osztályokat, intézményeket és háborúkat; sőt maga a kultúra, tudomány, művészet, erkölcs és vallás is gazdasági okoktól függ. Az emberiség egész műit története osztályharcok sorozata, melyeknek célja volt valamely uralkodó osztály kezéből kiragadni a hatalmat s egy másik, addig elnyomott osztálynak adni. A mai állami és társadalmi rend már nem felel meg a megváltozott gazdasági viszonyoknak, ezért ezt a társadalmat, melyben a főszerepet a polgárság, a burzsoázia (bourgeoisie) viszi, fel kell váltani a proletárok vagyis vagyontalan munkások uralmának, sőt meg kell szűnnie minden társadalmi osztálynak.

Ma a termelés eszközei a tőke kezében vannak, mely kizsákmányolja a munkást, mikor kevesebbet fizet neki, mint amennyi munkájának értéke szerint és annak eredményéből megilletné, sőt kevesebbet, mint amiből emberhez méltóan meg tudna élni. Ugyanis valamely árucikk értékének egyetlen forrása a munka, mely azt létrehozta. A forgalmi érték vagy ár (Tauschwert) nem a termék hasznosságától, hanem az előállításához szükséges átlagos munkától függ, melynek értékét és bérét ismét a munkaerő fentartásához szükséges eszközök határozzák meg. A munkásnak tehát munkája egész értékéhez joga van mint bérhez. De a munkaadó neki ennél kevesebbet fizet, illetőleg az életfentartáshoz szükséges bérért több munkát végeztet vele, mint kellene.

Mivel több a munkás mint a munka, sőt a munkátlanok száma folyton szaporodik, ezekből mindegyre növekvő tartaléksereg (industrielle Reservearmee) jön létre, s a nagy munkakínálat eredménye az, hogy a munkaadók a béreket mindig lejjebb nyomják és a munkaidőt növelik.

A munkás munkája tehát a valóságban többet ér, mint annak bére. A végzett munka ezen értéktöbbletét (Mehrwert) a munkaadó teszi zsebre, azt felhalmozza, pénztárában az idegen munka elhúzott bére, a munkás verejtéke arannyá válik; ebből lesz a tőke, mely az értéktöbbletből folytonosan növekszik, a kis és középüzemet felszívja, minek következtében a tőke és termelés mindegyre kevesebb kézben halmozódik össze. Mivel a termelők.» és gyárosok egységes terv és rendszer nélkül, pusztán a maguk érdekében dolgoznak, tekintet nélkül a valóságos szükségletre, ebből majd árúhiány, majd árúbőség támad (a termelés anarchiája), az árúbőség eredménye pedig a munkások tömeges elbocsájtása. Mindez gazdasági krízisekhez vezet. Ezen okok következtében a munkások, a proletárok egyre nagyobb nyomorba jutnak (Verelendung), amelyből nincs más mód a szabadulásra, mint a harc, az osztályharc, a forradalom, a politikai hatalom magukhoz ragadása és a társadalomnak a szocializmus és kollektívizmus elvei szerint való berendezése. Ebben a jövő társadalomban {Zukunftstaat} a termelés eszközei mind a társaság (Gesellschaft) tulajdonai lesznek; a társaság lesz az egyetlen termelő, mely az árúkat munkás tagjai közt nyereszkesedés nélkül elosztja, az egyesek teljesítménye vagy

szükséglete szerint, de úgy, hogy tőkét senki se gyűjtessen.

A marxizmus az emberiség ideáljainak, különösen a hazának és vallásnak hadat üzen. A nemzetek egybeolvadását hirdeti egy nagy világállamban, melyet internacionálénak nevez. Marx adta ki a jelszót: világ proletárjai egyesüljetek! A vallást magánügynek tartja; de követői a gyakorlatban kivált a kereszténységet mint világbolondítást, a kultúra és anyagi jólét akadályát, a tőke- és osztályuralom támogatóját, a nép elaltatóját üldözik. Némely túlzó marxisták még a családot is szétépítik, mikor azt bármikor felbontható viszonyoknak tekintik, a gyermeket a társaságra bízják, a nemi felvilágosítással pedig a szeméremérzetet már a gyermekből kiölik, sőt egyenesen a szabadszerelmet hirdetik. Egyébiránt a részletkérdésekben a szocialista írók és vezérek, véleménye eltér; különféle iskolák vannak, mérsékelték és túlzók. Maga Marx is későbbi időben a társadalom békés átalakításához hajlott.¹⁾

A mérsékeltebb szociáldemokrata irány alapítója *Lassalle* (meghalt 1804-ben 39 éves korában párbajban). Ő a szocializmust nemzeti köztársasági alapon akarta szervezni, tehát az államszocializmushoz közeledett. Hívei az internacionális és kollektivistákkal heves harcot folytattak, míg 1875-ben Gothában kölcsönös engedmények árán kiegyeztek. (*Gothai programm.*) Azonban a marxisták később mégis felülkerekedtek s

¹⁾ Marx fő művei: Marx és Engels, Manifest der kommunistischen Partei. London, 1848. és azóta sokszor különféle nyelveken; Marx., Das Kapital. I. 1867. If. és III. 1885/94. és azóta többször.

1891-ben Erfurtban új programot dolgoztak ki. Az *erfurti program* elvileg a marxizmust és kommunizmust tűzte ki a szocializmus céljául, ennek eszközüül pedig a politikai hatalom birtokbavételét; de egyelőre megelégedett a következő követelésekkel: Általános, a nőkre is kiterjedő választójog, közvetlen népszavazás a törvényhozásban és más fontos kérdésekben, teljes önkormányzat az egész vonalon, a hatóságok választása a nép által, népsereg (Volkswehr) az állandó hadsereg helyett, a nők tökéletes egyenjogúsága minden téren, a véleménynyilvánítás, társulás és szervezkedés teljes szabadsága. A program szerint a vallás magánügy, melyre az állam semmit sem költ, az oktatás teljesen világi és kötelező. Követelte továbbá a program az ingyenes jogszolgáltatást és orvosi segélyt, az indirekt adók megszüntetését, progresszív jövedelmi és vagyronadót, nagy örökösödési adót, hathatós munkásvédelmet, nyolcórás munkaidőt stb.

A marxizmussal és az erfurti programmal szemben mérsékeltebb irányt követnek az úgynevezett *revizionisták*, élükön Bernsteinnal. Ezek a szociális programot a fennálló társadalmi rendben, lassú fejlődéssel, a társadalom fokozatos demokratizálásával, radikális reformokkal és szintén osztályharcgal, de forradalom nélkül akarják megvalósítani. Azonban a szociáldemokraták többsége, általában a marxisták — Kautsky, Bebel, Liebknecht és mások vezérlete alatt — a revizionistákat hevesen megtámadták. Viszont a revizionizmus mellett vannak a német szakszervezetek (Gewerkschaften). Ez utóbbiak szintén a jelen társadalmi rendben akarnak a

munkásosztály számára kedvezőbb munka- és életfeltételeket kivívni, azért egyezkednek, az utópiáktól és a forradalomtól tartózkodnak. A szakszervezetek célja tulajdonképpen a munkások anyagi érdekeinek védelme, nem pedig a politizálás; de a gyakorlatban azok többnyire szociáldemokrata pártszervezetek, melyek a munkától, kenyértől és más életszükségletektől való megfosztással kényszerítik a munkásokat a pártba való belépésre, — kivált nálunk. Megjegyzendő, hogy az igazi marxisták ellenzik a szociális reformokat a mai államban, mert félnek, hogy azok megnyugtatják a munkásokat s ezáltal késleltetik a marxista program teljes megvalósulását; meg azután a megelégedett munkások kicsúsznának az izgatók kezéből s nem táplálnák többé keresményükkel a pártkasszát.

A németországi irányoknak Franciaországban, Belgiumban, Olaszországban, Amerikában és máshol is megvannak a maguk hívei, míg az angol szocialisták általában mérsékeltebbek. Oroszországban, mint tudjuk, a túlzó kommunisták, a bolsevikiek kerekedtek felül, kik még hozzá elveiket a legdurvább proletárdiktatúrával valósították meg, s megteremtették a munkás- és katonatanács neve alatt a rablók és gyilkosok rémuralmát. A mi szociáldemokratáink többnyire marxisták, kik nagyrészt zsidó vezetőiket vakon követvén, a szociáldemokráciát a nemzetközi zsidóság világhatalmi törekvéseinek szolgálatába állították, országunk ellenségeinek malmára hajtották a vizet s hazánk ügyét nyíltan elárulták. A szocializmus tanait azonban a mi munkásaink többnyire igen felületesen ismerik, inkább csak az izgató hazug

jelszavakat s a birtokos, sőt az értelmes és polgári osztály iránti irigységet és gyűlöletet tanulták el kolomposaiktól. Tavaly munkásaink nagy része beugrott a bolsevizmusnak. A szociáldemokrácia mellett azonban már nálunk is régóta megvolt a keresztény szocializmus, mely újabban éppen a munkásság kiábrándulása folytán szépen halad előre, ha ugyan a vezetők állandó agitációval, szervezkedéssel és a munkások érdekeinek előmozdításával a mozgalmat ébren tartják és hibáikkal a tömegeket maguktól el nem idegenítik.

7. §. A szocializmus és kommunizmus bírálata.

A szocializmus kétségkívül a leghatalmasabb társadalmi és gazdasági mozgalom, melyet a világ valaha látott. Ezt lekicsinyelni rövidlátás, erőszakkal letörni akarni pedig ma már hiú erőlködés volna. Nemcsak a munkáskérdésben, hanem általában a mai társadalom gazdasági berendezésében bajok vannak, melyeket orvosolni kell. Különösen a XIX. században a liberalizmus fénykorában a munkások kizsákmányolása és a nagytőke zsarnoksága sokszor méltán keltett az alsó osztályokban elkeseredést. Az utóbbi évtizedekben már a legtöbb állam részint belátásból, részint a szocializmus nyomása alatt sokat tett a munkások érdekében, úgy hogy az értelmes és szorgalmas testi munkások nemcsak ma, hanem már a világháború előtt is több tekintetben előnyösebb anyagi helyzetben voltak a szellemi munkásoknál. Hibák és javítani valók azonban ma is bőven vannak.

A munkás is ember, akinek joga van ahhoz, hogy becsületes munkája után családjával együtt tisztességesen megéljen. Ezt követeli már az igazság is, de főleg a felebaráti szeretet. Méltó a munkás a maga bérére, mondja Krisztus; a keresztény erkölcstan pedig az égbe kiáltó bűnök közé sorozza a szolgák és munkások bérének elhúzását. A dolgos munkásosztály megbecsülését és tisztességes ellátását követeli a társadalom java és békéje is, mely enélkül folytonos rázkódásoknak volna kitéve. Amely társadalom becsületes munkásainak emberhez méltó megélhetéséről nem gondoskodik, önmagának ássa meg sírját.

Azonban a munkások sorsát s az alsóbb osztályok gazdasági helyzetét a mai állami és társadalmi szervezet keretében is meg lehet javítani a munka és munkás megbecsülésével, bölcs törvényekkel és intézményekkel, névszerint a munka és bérek szabályozásával, munkásvédelmi intézkedésekkel, a munkásosztályok gazdasági szervezésével, a nagytőke hatalmának korlátozásával stb.; erre a célra tehát nem szükséges az államot és társadalmat felforgatni. Az ilyen felforgatás visszavetné a civilizációt, tömérdek értéket semmisítene meg, fejtelenségbe vezetne, megakasztaná a termelést s nyomorúságba döntené nemcsak a polgárt, hanem a munkást is. Ellenkezőleg jó szociális politikával, az államszocializmus és keresztény szocializmus programja szerint a társadalmi és gazdasági bajok legnagyobb részét orvosolni vagy legalább enyhíteni lehet, s tisztességes polgári jólétet lehet biztosítani mindenkinek, aki dolgozik és takarékoskodik. Persze minden embert úrrá

tenni nem lehet, mert erre nincs a földön a gazdasági javaknak elég bősége. S ha mindenki gazdag volna, akkor senki sem dolgoznék, ami megszüntetné a termelést és megint nyomorúságba vezetne. Egyébiránt az ember igazi boldogsága nem is a gazdagságban áll, hanem abban, hogy mindenkinek legyen annyija, amennyi élet- és kulturszükségeinek kielégítésére szükséges, hogy mindenki biztosítva lássa a maga és családja jövőjét, sorsával megelégedjék, lelkét művelhesse s élete célját minden tekintetben elérhesse.

A társadalom gazdasági berendezését mindenesetre javítani kell; de ez csak lassan és fokozatosan történhetik, társadalmi és gazdasági reformokkal, melyeket lépésről-lépésre kell megvalósítani és kipróbálni, ha be nem válnak, idejében megjavítani vagy visszacsinálni. A társadalom egy nagy épület, melyben élünk s melyet a szocializmus sem akar lerombolni, hanem újjáépíteni; ez pedig csak részeként lehetséges. Ha az épületet egyszerre felrobbantjuk, fedél nélkül maradunk, sőt ránk szakad az egész és romjai alá temet. Azért minden átalakításnak fokozatosan kell végbemenni, hogy munka közben a társadalom épülete és gazdasági rendje megmaradjon s gépezete zavartalanul tovább működjék. Sőt a társadalom nemcsak épülethez, hanem élő szervezethez hasonlít. Ha a növényt vagy állati testet erőszakosan és hirtelen akarjuk átalakítani, törik, szakad és meghal; csak a természetének megfelelő lassú változtatás, mely szerveinek működését meg nem szünteti, adhat annak életképes új alakot. így van a dolog a társadalom szervezetével is. A társadalom megújulásá-

nak módja tehát a fokozatos szerves fejlődés, nem pedig a rögtöni kicserélés, az erőszak és a rombolás: szóval az evolúció és nem a revolúció.

Azonkívül a társadalmi és gazdasági helyzet minden javítása csak viszonylagos, relativ lehet. Az egész társadalmi és gazdasági *élet* a természeti és politikai viszonyokkal, a kultúra és technika haladásával fejlődik, s ezzel a fejlődéssel lépést kell tartani a törvényeknek és intézményeknek is. Minden társadalmi és gazdasági berendezés csak feltételes, csak egyelőre jó, rendszerint ideiglenes és nem lehet örök. Sőt a világ berendezése, az emberi természet gyarlósága és a természettörvények mostohasága kizárja, hogy még ideiglenesen is az emberi társadalomnak olyan szerkezetet lehessen adni, mely abszolúte tökéletes, mely minden bajnak egyszer mindenkorra véget vet, mindenkit egyformán kielégít és teljesen boldoggá tesz. Azért ha nem önző érdekből fakadó világbolondítás, akkor legalább is az étellel nem számoló szobabölcsesség és naiv ábránd az, mikor a szocialista elméletgyártók és népboldogítók olyan társadalmi és gazdasági rendszereket akarnak felállítani, melyek a szociális kérdést örökre és tökéletesen megoldják s az emberiség számára e földön teljes megelégedést hoznak. Nemcsak a keresztény vallás, hanem az ész és tapasztalás is azt bizonyítja, hogy e föld siralom völgye. A paradicsom elvételét a földről, itt ne keressen és ne várjon senki paradicsomi boldogságot. Aki ilyenről álmodozik, az vagy bolond vagy világbolondító, az ilyen írjon utópiát vagy regényt, de ne akarjon gyakorlati politikát és gazdasági reformokat csinálni.

Ami különösen *Marx rendszerét* illeti, a történelmi materializmus óriási tévedés, vagy inkább a tömeg tudatlanságára számító hazugság. Hamis és a kereszténységgel elvi ellentétben áll, mert tagadja az Istent, a lelket, a túlvilágot, az erkölcsöt, a szellemi mozgató erőket, az élet eszményi céljait; de hamis azért is, mert ellene mond a történelem világos tanúságának. A múlt század közepén, mikor a marxizmus keletkezett, a materializmus világszerte tudományos divat volt; ma az már túlhaladott álláspont. Kétségtelen, hogy van lélek és van eszmevilág, és az eszméknek a gazdasági viszonyoktól független élete van. Józan eszű ember nem tagadhatja, hogy úgy egyes embereket mint egész népeket sokszor eszmei célok, ideálok, szellemi, érzelmi és erkölcsi indító okok vezetnek, olyanok is, melyeknek semmi közük az anyaghoz és gazdasági élethez, hanem tisztán az ember lelkében gyökereznek. Ilyenek a hazafiság, vallás, tudásvágy, művészet, becsület, igazságérzet, lelkesedés, szeretet stb.; s igazán már a durvaság és aljasság legalsó fokán, majdnem az állat alatt kell állni az olyan embernek, akinek nincs más célja mint a gazdasági, tehát anyagi jólét s egyetlen mozgató ereje a test, az ösztön és élvezet. S Marx filozófiája ezt a gyakorlati világnézetet szentesíti és az emberiséget erre az útra tereli.

Teljesen hamis továbbá Marxnak értékelmélete. Nem igaz hogy az ár vagy csereérték egyedül az árúcikk előállítására fordított munkától függ. Mindenesetre ettől is, de még inkább a tárgy viszonylagos hasznosságától: vagyis úgy a munka, mint a hasznosság értékhatározó

tényező. Már pedig az árúnak a vevőre való hasznosága alanyi dolog, mely a szükségletektől és körülményektől függ, sőt sokszor értelmi és érzelmi becslésen alapszik, és nem függ az előállításra fordított munkától. Sőt magánál az előállításnál is nemcsak a ráfordított munka határozza meg a tárgy értékét, hanem még inkább a nyers anyag ritkasága és jósága, a munkás esze, ügyessége, vigyázata, szorgalma stb. Marx elméletéből az következnek, hogy egyenlő értéke van: Caruso és egy vásári komédiás énekének, vagy egy híres orvostanár és egy falusi felcser gyógykezelésének mert mindkettő egyenlő munkát végzett; s egy kép, melyen valami kontár egy félévig dolgozott, többet érne, mint egy másik, melyet Rafael vagy Munkácsi három hónap alatt festett; a foghúzás pedig annál nagyobb díjazást érdemelne, minél tovább tartott s minél nagyobb erőfeszítésbe került.

Marx a tőke fogalmát is teljesen meghamisítja. A tőke részint a természetben adott vagyon, mint pl. a föld, állat, nyersanyag, melyet nem emberi ész és munka alkotott, hanem mint gazdátlan jószágot elfoglalt vagy csekély munkával megszerzett; részint emberi munka eredménye vagy műve, tehát elraktározott munka, de becsületes munka, nem pedig a munkás meg nem fizetett fáradságának elrablott és felhalmozott bére. Nemcsak régen, de még ma is az emberek munka nélkül vagy aránytalanul kevés munkával juthatnak természeti javakhoz, tehát tőkéhez. Igaz hogy van munka nélkül, sőt bűnös úton szerzett rossz tőke is, de van jó tőke is, mely vagy első foglalásból, vagy becsületes munká-

ból jött létre. Nem igaz, hogy értéket csak a munka termel és nem a tőke. A termelésnek két tényezője van, a tőke és a munka; a tőke mintegy az anya, a munka az apa, mely azt megtermékenyíti. Tehát a kettő együtt termel, miből következik, hogy a munka egyedül *nem* követelheti magának jogosan a termelés egész hasznát. A szigorú igazság szerint a munkásnak annyi bérehez van joga, amennyit elhasznált munkaereje ér s amennyiből tisztességesen megélhet. Ennél többet adni már nem az igazság, hanem a szeretet dolga.

Nem szabad elfelejteni, hogy a munkaadó is dolgozik, sokszor többet és erősebben, mint a munkás. Az ő magasabb képzettségében gyakran sok évnek munkája van felhalmozva, melyet most az üzleti nyereségnek kell megfizetnie. Azonkívül ő szerzi fáradsággal a munkához szükséges anyagot és eszközöket, ő viseli az üzlet egész kockázatát, ő egész vagyoniával, talán sok évi munka árán gyűjtött tőkéjével játszik, míg a munkás semmit sem kockáztat. Ekként az üzleti nyereségben benne van a munkaadó iskolázásának költsége, múlt és jelen munkájának bére és a kockázat valószínűségi értéke is; nem lehet tehát mondani, hogy az mindig és tisztán a munkások elhúzott béréből vagy az értéktöbbletből alakul.

Sőt magából a munkásnak kifizetett bérből is keletkezhetik tőke takarékoság által. Képzeljünk egy fejevagy kézmunkást, ki napi hat órában megkeresi a maga és családja szükségleteit, de azonfelül még két órát önként dolgozik s annak bérét megtakarítja, hogy öregségében, mikor már dolgozni nem tud vagy pihenni

vágyik, abból éldegéljen. Itt nyilvánvaló, hogy becsületes munka halmozódott fel, illetőleg a munkás előre elvégezte azt a munkát, melyből öregségében élni akar vagy gyermekeit akarja ellátni. Ez csak nem rossz tőke?! S ha az ilyen tőkét valami hasznot hajtó vállalatba fekteti vagy odaadja kamatra másnak, talán kölcsönképen magának az államnak, hogy addig míg neki vagy családjának szüksége lesz rá dolgozzék, termeljen, pénzt keressen vele, hol van itt a munkás kizsákmányolása? Pedig a takarékpénztárak, részvénytársaságok, szövetkezetek tőkéje, vagy az állampapírokba fektetett, tehát a közjó szolgálatában jövedelmező tőke jórészt a kisemberek ilyen megtakarított munkabéréből alakul.

A tőkére, a vagyonra tehát épp úgy szükség van, mint a munkára; olyan az a gazdasági életben, mint a vér vagy a zsír a testben, mely táplálja és erőforrásul szolgál neki. Tőke nélkül a termelő és munkaadó vállalatoknak nem volna tartaléka és kitartása, hogy a beálló üzleti pangásokat és válságokat átéljék, minek következtében a munkások keresete is állandó bizonytalanságban lebegne. Ahol tőke van, ott gazdagság és jólét van, melyből egészséges gazdasági élet és jó szociális berendezés mellett az alsó osztályoknak is jut; ott van vállalkozás, munka és kereset, olcsóság, kényelem és jólét. Ellenkezőleg ahol tőke nincs, ott se munka, se kereset, se jólét nincs, ott drágaság és nyomorúság van, ott az úr is szegény, a munkás meg koldus.

A tőke tehát nem magában véve rossz. Hanem igenis, van rossz tőke, olyan mely csakugyan a munkás kizsákmányolásából és csalásból gyűlt össze; rosszul

megoszló tőke, mely kevés kézben halmozódik fel, míg a nagy tömeg nyomorog; névleges tőke, mely nem alapszik valóságos vagyonon és felhalmozott munkán, hanem irreális üzleteken; tőke, melyet rossz célra, a közjával ellenkező, vakmerő spekulációra használnak, mellyel a fiktív üzleteket és értékeket a végtelenig szaporítják, míg utoljára az egész gazdasági élet összedől. Rossz a nagy tőke akkor is, ha az államot könnyelmű adósságcsinálásra csábítja, melynek kamatai felemésztik a polgárok munkájának gyümölcsét s a bankok pénztárába gyűlnek. Az ilyen rossz tőke már nem erőtartálékja a gazdasági életnek, hanem vértolulása és elzsírosodása; erre illik, amit Talleyrand a bankokról mondott, hogy úgy tartják fenn az államot, mint a kötél az akasztott embert.

A rossz tőke létrejövetelét és visszaéléseit meggátolni az állam és törvény feladata. Meg kell akadályozni a tőke túlságos felhalmozódását és koncentrációját; a nagy tőkével és nagytermeléssel szemben védeni és erősíteni kell a középosztályt, a kisembert és kistermelést, a kiscgazdát, kisiparost és kiskereskedőt; a tőke szervezkedésével szembe kell állítani a kistermelők, munkások és fogyasztók szervezeteit; gondoskodni kell, hogy a tőkében a kisemberek is részesüljenek, pl. részvénytársaságok, termelési és beszerzési szövetkezetek útján; elő kell segíteni a kis üzemek jövedelmezőségét; meg kell nehezíteni a fiktív üzleteket és a túlságos spekulációt; tartózkodni kell az államnak a felesleges adósságcsinálástól és az értékpapír szaporításától; meg kell rendszabályozni a börzét, általában célszerűen kor-

látozni kell a gazdasági szabadságot. Különösen nem szabad engedni, hogy a tőke kizsákmányolja és megcsalja a munkást. Ha nem is szigorúan jogszerű, de méltányos és okos dolog és a keresztény szeretet követelménye, hogy a munkás béréen felül is részesüljön a munka gyümölcsében, az üzleti nyereségben, sőt alkalmat kell neki adni, hogy öregség és betegség esetére vagy családja számára maga is némi tőkét és vagyont szerezhessen. A beteg, rokkant és öreg munkásról máris gondoskodik az állam, ha nem is mindig kielégítően és nem is a legbölcsebben.

Egyébiránt bármennyire berzenkedik is Marx a tőke és annak kizsákmányoló működése ellen, a valóságban elismeri annak szükségét, mikor a mai sok kisebb-nagyobb tőkés és termelő helyébe egy minden eddiginél hatalmasabb tőkést és termelőt állít, tudniillik a társaságot. Tehát a sok apró zsarnok helyébe egy óriási mindenható zsarnokot tesz, melynek mindenki rabszolgája volna; a sok macska helyébe egy tigrist és az annak segédkező párducokat, melyekkel szemben az egyes munkásnak sem joga, sem ereje, sem menekülése nem volna s amelyeknek mindenki védtelenül, kegyelemre volna kiszolgáltatva.

A mai szociális bajokat nem maga a tőke szülte, hanem a rossz tőke és annak bűnei; tehát nem a tőkét általában kell megszüntetni, hanem a hibákat és visszaéléseket. Nem a vagyon megszűnése a gazdasági fejlődés célja, hanem ellenkezőleg a nemzeti vagyon szaporítása és annak igazságos, egyenletes elosztása. Ennek eszköze pedig nem az osztályharc, nem a gazdagnak

elszegényítése, hanem a szegénynek meggazdagítása. Nem arra kell törekedni, hogy mindenki napról-napra élő vagyontalan proletár legyen, hanem hogy minden becsületes és szorgalmas ember legalább öregségére némi vagyonnal rendelkező burzsoá lehessen. Ki kell irtani a proletárokat azáltal, hogy burzsoává tegyék őket. E végből lehetővé kell; tenni a munkásnak, hogy egy kis családi házat, kertet vagy földet is szerezhessen, esetleg idővel önálló kisiparos lehessen. Szaporítani kell a kisbirtokot egyes nagybirtokok parcellázásával, hogy minél több gazdasági munkás jusson annyi földhöz, amennyit családjával együtt meg tud művelni. De amellet meg kell maradni a közép- és nagybirtok egy részének is, az erőteljes középosztály fentartása, a városok élelmezése és a kivitel érdekében. Sőt az utóbbi évek tapasztalása után célszerű volna a városok mellett kertgazdaságokat létesíteni a városi lakosság számára, részint tulajdonul, részint bérlet gyanánt, ahol házi szükségleteiket megtermelnék s családjuk számára üdülőhelyhez is jutnának.

A társadalmi osztályokat pedig a szervezett társadalomban megszüntetni nem lehet. Maga a szociáldemokrácia is különbséget tesz fej- és kézimunkások közt, az utóbbiakat pedig ismét szakmunkásokra és közönséges munkásokra osztályozza. Azonkívül kénytelen a munkások közt vezetőket, felügyelőket, előmunkásokat stb. megkülönböztetni. De ezeken a csoportokon belül is vannak természetes és szerzett különbségek, tehát osztályok, melyeket letagadni és eltüntetni nem lehet. Ezek közt az osztályok közt a dolog természeténél fogva

mindig lesznek a többinél értékesebbek és érdemesebbek, könnyebb és nehezebb munkával terheltek, vezetők és engedelmesebbek, szóval felsők és alsók, elüljárók és alattvalók. Az osztályuralmat pedig nem azzal kell megszüntetni, hogy annak helyébe egy másik osztály, még hozzá a műveletlenebb, durvább és rendesen erkölcsileg is alantabb álló proletárosztály uralmát tesszük; hanem azzal, ha az alsóbb osztályokat műveljük, javítjuk, jólétbe segítjük, ha mindenkinek megnyitjuk az utat, hogy munkával, becsülettel és takarékoszággal felsőbb osztályokba emelkedjék. (Társadalmi capillaritas.) A gyakorlatban a szociáldemokrácia is osztályuralmat csinál, az eddigi műveltebb osztályok vezetése helyett a többnyire műveletlen vagy félművelt és haszonleső szájas munkásvezérek, rendesen a zsidók osztályuralmát.

Abban sincs igaza Marxnak, hogy a munkásosztály nyomorúsága állandóan növekszik. A munkásnak ma általában sokkal jobb dolga van mint régen; többet keres, kevésbé használják ki, több becsülete, kényelme és jóléte van. Éppen a nagy termelés tette az életszükségleteket, sőt a kényelmi és fényűzési cikkeket is olcsóbbá és könnyebben hozzáférhetővé, tehát javította a munkás helyzetét is. A jelen időről ne is beszéljünk, mikor a kézimunkás óriási bért kap és még miniszter is lehet, míg az intelligens középosztály csaknem az éhhalállal küzd.

Az osztályharc fő eszköze a szociáldemokrácia kezében a sztrájk. (A nyílt forradalmat maguk az okosabb szociáldemokraták sem helyeslik és nem ajánlják.) A

részleges sztrájk, ha a kizsákmányoló munkaadók megputatására és jogos követelések kicsikarására irányul, néha megengedhető; de az bizonyos, hogy az életszükségletek előállításának, a közjó eszközeinek megakasztása és az általános sztrájk, különösen pedig másoknak sztrájkba kényszerítése erkölcsstelen és jogtalan cselekedet. Amint mindenkinek jcgà van nem dolgozni (ha csak szerződések nem kötelezik a munkára), épp úgy joga van annak, aki akar, dolgozni. S a dolgozni akaró munkásoknak ezt a jogát az állam minden eszközzel köteles megvédeni. Ha a munkásnak panasa és jogos követelése van, menjen a bírósághoz. Persze az ilyen ügyek elbírálására megfelelő hatóságokat, pl. a munkásokból és munkaadókból szervezett vegyes bíróságokat kell, ahol még nincs, felállítani. De ha a társadalom kötelezettséget vállal a munkás becsületes ellátására, ennek következménye, hogy a munkásnak sem szabad a közérdekkel szembehelyezkedni, a társadalom ellen izgatni s annak javát és létét veszélyeztetni.

A szocializmusnak abban, hogy minden embert munkára akar szorítani és hogy a társadalomban csak munkásokat ismer, van valami igaza. Szent Pál is azt mondja, hogy aki nem akar dolgozni, ne is egyék. (Thessz. II. 3, 10.) Henyélőkre és ingyenélőkre a társadalomnak csakugyan nincs szüksége. Aki nem dolgozik, az a társadalomra nézve hullá. Azonban az előkelőbb és vagyonosabb osztályok is dolgozhatnak és sokszor dolgoznak is, sőt ezeknek a társadalom szervezetében épp úgy megvan a maguk rendeltetése, mint a szoros értelemben vett munkásnak. Nevelésük, va-

gyonuk, családi összeköttetések sok közhasznú politikai és társadalmi működésre kiválóan képesítik őket, ha hivatásuknak megfelelnek. (L. fentebb 64. lap.)

De ha a szociáldemokrácia ellenszenve a felsőbb osztályok iránt sok esetben jogosult is, abban már igen nagy hibát követ el, mikor legalább a gyakorlatban túlbecsüli a testi munkát és lekicsmyli, háttérbe szorítja a szellemi, vagy mint ő nevezi, a fejmunkát. Ez amily igazságtalan, éppoly kulturelles. A szellemi munka magában véve is magasabbrendű, értékesebb és fontosabb a testi munkánál, tehát nagyobb megbecsülésre és jutalomra tarthat számot. Többnyire a szellemi munka teremt meg a testi munka sikerének feltételeit pl. találmányokkal, tervezéssel, tanítással, vezetéssel, társadalmi berendezésekkel, az erkölcs és jogrend fentartásával stb. Ha a társadalom egyszerre elvesztené kézimunkásait, a tanult emberek azok nagy részét mindjárt vagy csakhamar pótolni tudnák; és ha tanult embereit vesztené el, egyszerre megállna és zűrzavarba sülyedne minden. A tehetséget ha nincs, nem lehet, a tudást is csak hosszú idő alatt lehet megszerezni. Ezeket nem tudjuk akárhonnan és akármikor előkeríteni és hamarosan pótolni; tehát meg kell fizetni. A tudóst épp úgy mint a művészt nem lehet napszámosmértékkel mérni ezekre rá kell licitálni. A szellemi munka a testi munkánál sokkal több és hosszabb előtanulmányt, előkészítő munkát és gyakorlatot követel, melyekhez a tehetségen kívül nagy akaraterő, sok fáradtság és lemondás, sőt sok költség is szükséges. A szellemi munka nem mindig kellemesebb és rendszerint nem is könnyebb a

testi munkánál, sőt a túlfeszített szellemi munka többnyire jobban megviseli és megrongálja a szervezetet, mint a megerőltető testi munka. S a szellemi munkás, hivatalnok, tanár, kivált a tudós igen sokszor kénytelen túllépni a nyolc órai munkaidőt, melyhez a testi munkások annyira ragaszkodnak. Azonkívül a szellemi munkás átlag tíz évvel később jut keresethez, mint a testi munkás. Míg az utóbbi rendszeren már 17—18 éves korában, sőt előbb is bérért dolgozik, addig a szellemi munkás ezen életkoron túl még körülbelül egy évtizedig fáradsággal és pénzbefektetéssel tanul. Az igazság követeli, hogy ezt a munkát és önköltséget a szellemi munka későbbi magasabb bérével legalább utólag térítsék meg neki. A szellemi munka devalvációja mellett az ifjúság visszariad a hosszú tanulás fáradságától, s a már tanult emberek is elvesztik kedvüket a további önképzéstől és tudományos munkálkodástól, ami természetesen nemcsak a kultúra, hanem egyszersmind a termelés hanyatlását is maga után vonná.

A marxizmusnak, sőt már a régibb szocializmusnak a családdal szemben tanúsított magatartását józan eszű és ép erkölcsi érzékű emberek előtt nem szükséges bővebben cáfolni. Állandó és erkölcsi alapon álló családi élet nélkül talán lehet kétkézű emlős állatokat tenyészteni, de nem lehet embereket nevelni és emberi társadalmat fentartani. A szabad szerelem a kóbor kutyák morálja. A nemi felvilágosítás címén üzött gyermekcsábítás pedig valóságos perverzitás, mely már nem is annyira a neveléstan és szociológia ítélőszéke elé tar-

tozik, mint inkább a büntető törvényszékre és az elme-
gyógyászati klinikára.

Marxnak a nemzet és haza elleni állásfoglalásában
egyrészt az eszményeket tagadó materializmus, másrészt
az étellel nem számoló elméletfaragó rövidlátás nyilat-
kozik meg. A valóságban úgy áll a dolog, hogy a föld-
rajzi helyzet, nyelv, közös múlt, közös hagyományok
és szokások, gazdasági viszonyok az egy bizonyos
területen élő embereket nemcsak külsőleg, hanem lélek-
ben is szent ösztönökkel és érzelmekkel úgyszólván
egyetlen nagy családdá kapcsolják össze s egyúttal más
népektől elválasztják. Bár a józan ész és keresztény
vallás arra tanít, hogy más népeket is mint embertár-
sainkat szeretni kell, de az emberi szív kicsi arra, hogy
minden embert egyforma szeretettel zárjon magába,
tehát kénytelen azokat, kik hozzá közelebb állnak s
akikkel sorsa össze van kötve, jobban szeretni. A haza
pedig az a föld, melyen születünk, melyhez hozzá
vagyunk növe, hol bölcsőnk ringott, hol szülőink csontjai
porlanak, az a föld, melyet őseink vére áztatott, mely-
hez első emlékeink fűződnek, mely táplál és majdan
hantjával eltakar, melyen kívül a nagy világon idegenek
vagyunk és nincsen számunkra hely. Még az állat is
természeti ösztöntől hajtva visszatart a fészkebe és a
tájra, ahol felnőtt és lakik. A hazaszeretet a nemzet
legerősebb összekötő kapcsa; enélkül széthullanának a
népek, államok és országok. S ahol a hazaszeretet
kötelékei meggyengülnek, ott előtérbe lépnek az egyedek
és osztályok anyagi érdekei, melyek mivel az ember és
a világ berendezése miatt teljesen soha ki nem elégít-

hetők és összhangba nem hozhatók, okvetlenül társadalmi forradalomra vezetnek. A hazaszeretet azonkívül keresztény erény, a szülők és rokonok iránti kegyeletnek kibővülése, a Teremtőnek belénk oltott akarata, ki ily módon jelöli ki helyünket a világon. Még a sivatag lakója is ragaszkodik izzó és terméketlen homokjához s az eszkimó a maga jégmezőihez. Ha a szülőföld nem láncolná magához a népeket, akkor valamennyien a föld legkellemesebb és legtermékenyebb részeire tódulnának s agyonvernék egymást annak birtokáért.

Az egész világot egyetlen társaságba (internacionaléba) összefoglalni is teljes lehetetlenség. Eltekintve az ellentétes természetű és érdekektől, melyek éppen a szoros viszony miatt folytonosan összeütköznének, az ilyen óriási társaságot kormányozni tiszta lehetetlenség volna. A földrajzi tényezők, nyelv, hagyományok, szokások és ellentétes érdekek ebben a társaságban is csoportokat alkotnának s lassankint elkülönülésre vezetnének. A történelem tanúsága szerint a népek és nyelvek fejlődése inkább az oszlás és differenciálódás, mint az egyesülés irányában halad, s a nemzetek ellenségeskedése tovább szokott tartani, mint barátsága és szövetsége. Az internacionálé tehát az emberi természetbe ütközik s azért azt megvalósítani sem lehetne és még kevésbé fentartani.

Nemcsak örültség, hanem azonkívül képmutatás is Marxnak és követőinek a vallással szemben elfoglalt álláspontja. A vallástörténetben való teljes tudatlanságra s a vallási életben való tájékozatlanságra vall az az állítás, hogy a vallás csak gazdasági tényezők és osztály-

érdek műve. A vallás igenis nagy bölceleti és történelmi igazságokon, meggyőződésen, a legnemesebb érzelme-
ken és áldozatkész lelkesedésen alapszik, melyek esz-
ményi magaslatára persze a tudatlan hitetlenség és
erkölcsi durvaság felemelkedni nem tud. Erkölcs nélkül
semmiféle társadalom fenn nem állhat, legkevésbé a
szocialista és kommunista társaság, mely igazán nagy,
sőt emberfeletti erényeket tételezne fel tagjaiban. A gaz-
dasági élet jobban rászorul az erkölcsre, mint bármi
más, mert az egyik legerősebb ösztön, a vagyonszerzés
ösztöne és szenvedélye körül forog. A szociális kérdés
nem csupán gazdasági, hanem egyúttal erkölcsi kérdés,
melyet csak erkölcsi eszközökkel lehet megoldani. Már
pedig erkölcs vallás nélkül legalább a gyakorlatban
nincsen. S az embernek, a munkásnak is halhatatlan
lelke van, mely értékesebb minden anyagnál s melynek
java és túlvilági boldogsága fontosabb minden földi
jólétnél. Ez a lélek gondozásra, erősítésre és vigasztal-
ásra szorul, amit csak a vallás adhat meg neki. Mikor
a szegény embert vagy munkást a sorscsapások össze-
törik, mikor lelkét a bűn és fájdalom feldúlja, mikor
elhagyatva vergődik betegágyán: akkor tapasztalhatja,
hogy legjobb barátja mégis a vallás, az egyház és a
pap, aki szenvedésében és halálos ágyán vigasztalja,
lelkiismeretét megkönnyíti, nyomorúságát tehetsége szerint
enyhíti, esetleg özvegyét és árváit is támogatja.

Az meg puszta képmutatás, mikor a marxisták a
vallást magánügynek nyilvánítják, de életfeltételeitől
meg akarják fosztani. Azt mondják, hogy vallási célra
közvagyonot nem adnak, de ezt úgy értik, hogy ami

vagyona az egyháznak van, ha magánadományból származott is, azt liquidálják vagyis elrabolják, a vallást intézményeitől megfosztják, házaiból kidobják, papjaitól a megélhetés feltételeit elveszik és őket a hívek mindennapos adományaira utalják. Szóval nem ölik meg a halat, csak kiszivattyúzzák alóla a vizet. Állandó intézményeket napról-napra befolyó bizonytalan alamizsnából fentartani nem lehet. S ha a pap maga kénytelen az élet anyagi szükségleteiről gondoskodni, akkor nem ér rá szellemi dolgokkal foglalkozni és a hívek lelkét gondozni. Amellett a legtöbb pap éppen a kisemberek és a munkásosztály gyermekeiből kerül; igen sok öreg szüleit, szegénysorsú testvéreit, rokonait és azok gyermekeit segíti. A legtöbb papnak tárcája néhány szegény családnak segélyforrása, nyugdíjalapja és néha valóságos alamizsnapénztár. Aki egy papot kifoszt, az rendesen egy pár szegény családot károsít meg érzékenyen vagy dönt nyomorúságba. S a félrevezetett munkások nem veszik észre, hogy mikor az egyházát és papjait fosztogatják és üldözik, tulajdonképpen saját pártfogóik, saját vérük ellen dühöngenek, az ellen az osztály ellen, amelyben az ő gyermekeiknek is a legkorlátlanabb haladás és emelkedés útja áll nyitva.

Nem tagadjuk, hogy a szociáldemokrácia panaszaiban és törekvéseiben sok igazság is van és hogy az sok munkásvédelmi intézkedést erőszakolt ki. Azonban a bajokat jó szociális politikával és keresztény szeretettel is meg lehetett volna szüntetni; a segítő intézkedéseket pedig, ha talán kissé lassabban is, de kevesebb rázkódással és kárral megtették volna okos politikusok és

nemesszívű emberbarátok is kivált ha a társadalomban a kereszténység szelleme uralkodott volna, melyet onnan éppen a szociáldemokrácia igyekezett legbuzgóbban kiszorítani. De a kevés jóval szemben, amit a szociáldemokrácia művelt, óriási gazdasági és erkölcsi károkat okozott. Megnehezítette és megdrágította, a termelést, gyűlöletet ébresztett a testi munkás és a polgárság, sőt a szellemi munkásosztály közt, elégedetlenné és lázongóvá tette és hallatlanul eldurvította a munkásokat, kiirtotta belőlük a vallást és hazafiságot. A Marx-féle szociáldemokrácia tényleg nem annyira a szegény emberek és munkások védelme és segítsége, mint inkább népbolondító demagógok hatalmi és üzleti szervezete, az osztálygyűlölet és forradalom kohója, istentelen és erkölcstelen barbárok összeesküvése a keresztény kultúra és társadalom ellen. Az is köztudomású, hogy a nemzetközi zsidó és szabadkőműves célok szolgálatában főleg a szocialista izgatás okozta a közép-európai hatalmak s velük hazánk összeomlását, és azt a mérhetetlen katasztrófát meg nyomorúságot, mely bennünket sújtott.

Még valamit a *kollektivizmusról*. Nem az az állam célja, hogy termeljen, földet műveljen, ipart üzzön, kereskedjék, hanem hogy törvényt hozzon, kormányozzon, rendet tartson, jogot szolgáltatson, közhasznú intézményeket létesítsen, az országot védje stb. Bízza a termelést a polgárokra, hagyja azokat is élni, maga csak ellenőrizze és vezesse őket üdvös törvényekkel és intézményekkel. Lehetnek azonban esetek, mikor a társas vagy állami termelés hasznos, bár eddig a tapasztalás

töbnyire ellene bizonyít. De ahol *igazán* célszerű, meg lehetne csinálni, persze nem rablással, hanem az eddigi birtokosok és termelők kártalanításával. Eddig is voltak kollektív üzemek, pl. az állami földbirtokok, vasutak, bányák, dohánygyártás stb. Természetesen a kollektív termelést először részenként és kicsiben kellene kipróbálni, mielőtt nagyban vagy általában megvalósítanák. A kollektivizmus az összpontosított nagy üzemekkel akarja a mai rendszertelen termelést szabályozni és fokozni. A társaság volna az egyetlen nagy termelő. Azonban az állam a mai társadalmi rendben, a magánvagyon fentartása mellett is szabályozhatná a termelést és megszüntethetné »a termelés anarchiáját«, ami nem a magánvagyonnak és tőkének, hanem a túlságos gazdasági szabadságnak következménye. Pl. felállíthatná az állam maga a szükséges de hiányzó üzemeket, elrendelhetné, hogy a nagybirtokok ipari növényeket, pl. lent és gyapjút termeljenek, különféle gyárakat állítsanak, terményeiket megfelelő áron beszolgáltassák stb., sőt az állam saját konkurrenciájával is szabályozhatná a termelést és az árakat. Ha a nagytőke visszaéléseinek és zsarnokságának (pl. a karteleknek, trösztöknek) megfékezésére szükséges volna, állami vagy községi kezelésbe lehetne venni az életszükségleteket termelő nagy üzemeket, pl. a városok élelmezését, az olcsó szövetek gyártását, a világítást, széntermelést stb., persze nem nyerészkedés, hanem az árak lenyomása céljából. (Igaz, hogy utóbbi időben az állam efféle kísérleteivel sem aratott babérokat.) Ma Amerikában a vas és petróleum a kartelek tulajdona; a széntermelés Európaszerte (nálunk

csaknem kizárólag) zsidó kézen van, mely a szén megtagadásával bármely percben megállíthatja az összes gyárat, közlekedési eszközöket és egyéb közüzemeket s megfagyásra ítélni bennünket.

Annyi igaz, hogy az ipar terén a nagy üzem, a gyári munka a termelést fokozza és olcsóbbá teszi; de rendszeren silányabb árút is termel, mint a kézi munka és a kis üzem. A gyár általában csak olcsó vásári portékát készít, ami jó lehet a mindennapi használatra, de a legtöbb iparágban szolidságra nézve a kézi munkával nem versenyezhet, művészi értékben pedig a szakértelemmel, gondnal és ambícióval készített kézi munkát soha utóli nem éri. Még sokkal kétesebb a nagy termelés előnye a földművelésnél. A termés nemcsak a munkától, hanem elsősorban a természetben adott tényektől, a föld jóságától és az időjárástól függ. Azért itt a termelést az üzem növelésével vagy gépekkel és más technikai eszközökkel is csak szűk határok közt lehet fokozni s amennyiben lehet, ezt a célt a magántulajdonos és szorgalmas kistermelés mellett is elérni lehet. Egy hold föld bármily nagy üzem és bármiféle technikai segítség mellett sem hozhat lényegesen többet, mint kistermelés mellett, egyrészt mert a föld termékenysége korlátolt, másrészt mert a munka egyrészt mégis mindig csak emberi erővel kell elvégezni. Gépekkel és más eszközökkel kistermelés mellett is lehet alkalmazni. Magánbirtokon és kis gazdaságokban a földműves egyéni érdekből családja tagjait is dolgoztatja, még kiskorú gyermekeivel is végeztet hasznos és egészséges munkát, szorgos munka esetén az egész napot, sőt még az éj-

szaka egyrészét is kihasználja. De ha a földművelés némely ágában, pl. a gabonatermelésnél a technikai eszközökkel dolgozó nagy üzem előnyben volna is, annyi bizonyos, hogy vannak a földművelésnek ágai, pl. a kertgazdaság, szőlőművelés stb., melyeknél aprólékos, egyéni és kézi munkára van szükség, amit gépekkel is csak kevéssé lehet vagy nem is lehet pótolni. Ezeknél a termelés bármilyen összpontosítása és nagyítása is alig volna képes a termést fokozni, sőt valószínűleg kisebbítené azt. Az állattenyésztés is sikeresebb és jövedelmezőbb kicsiben, mint nagyban, feltéve hogy a gazdának a szükséges tenyészállatokat rendelkezésére bocsátják. Tegyük hozzá, hogy a föld magánbirtoklása annak megmunkálásához olyan lelki indító okokat szolgáltat s az érdeklődést, munkakedvet és szorgalmat annyira fokozza, hogy ezt a lendítő erőt semmi más tényező nem pótolhatja, legkevésbé a közös birtoklás.

A vagyonközösség, *a kommunizmus* az emberi természettel ellenkezik, azonkívül az erkölcsbe és jogba ütközik s ha ennek *dacára* megvalósítanák, nem *általános* jólétet, hanem óriási nyomort eredményezne, s teljes felfordulásban és mindenkinek mindenki elleni harcában omlanék össze. A kommunizmus nem veszi tekintetbe az emberi természet gyarlóságát és romlottságát. Ha paradicsomi ártatlanságban élnénk, akkor talán lehetne szó vagyonközösségről; de az emberi természet tényleges romlottsága mellett az lélektanilag és erkölcsileg lehetetlen. S nincs is kilátás arra, hogy a jövőben megvalósuljon, mert az emberi természet lényegében meg nem változhatik.

A magántulajdon a természetjogon alapszik, melyet Isten a tízparancsolatban is szentesített, mikor a lopást megtiltotta. A tulajdon erőszakos elvétele közönséges rablás. Nem mentség az, hogy a rablást az állam vagy a társaság végzi, mert a természeti és erkölcsi törvénynek a társaság is épp úgy alá van vetve, mint bármely magánember. Az állam ugyan megterhelheti, áldozatokra kényszerítheti a magánvagyonot, megnyirbálhatja a nagybirtokot és korlátozhatja annak használatát. De ezt csak a közjó és a saját létfenntartása érdekében teheti, a tulajdonjog lényegének épségbentartásával és lehetőleg kárpótlás mellett.

Továbbá a magántulajdon az egyéni szabadság és jólét feltétele. Tulajdon nélkül az ember rabszolga, mások kényétől függ, nem rendelkezik magával, martalékul szolgál a kizsákmányolásnak s nem látja biztosítva a maga és családja jövőjét. A kommunizmus tehát tönkre teszi az ember szabadságát s rabszolgájává teszi őt, ha nem is egyes embereknek, de a társaságnak. Az egyenlőséget is csak annyiban valósítja meg, hogy mindenkit egyformává tesz, de nem a jólétben, hanem a rabszolgaságban és nyomorúságban.

A tulajdonhoz az ember nemcsak erkölcsi és jogi érzékével, hanem egyik legerősebb természeti ösztönével is ragaszkodik, azt élete veszélyeztetésével is védi s róla máskép, mint a legerősebb kényszerűségből le nem mond. A szülői szívet pedig semmiféle elmélet meg nem akadályozza abban, hogy gyermekei számára valamit ne gyűjtsön. A nép sem közös birtoklásra vágyik, hanem magánvagyonra és a vele járó önállóságra; ha birtok-

közösséget emleget, alatta tulajdonképen osztzkodást ért. Azért a vagyonszövetség csak tömérdek rendörrel és katonával, minden szabadság és alkotmányosság eltiprásával, a legerőszakosabb diktatúra útján tartható fenn, addig ameddig, mint ezt magunk is láttuk.

Amellett a vagyonszövetség, illetőleg a velejáró egyenlő ellátás óriási igazságtalanság volna. Van értelmes és buta, ügyes és ügyetlen, szorgalmas és lusta, becsületes és gonosz munkás. Hogy ezek egyformán részesüljenek minden jóban, az ellen fellázad az ember igazságérzete és fellázadnának maguk a jobb munkások. Nihil est aequalitate inaequalius, semmi sem egyenlőtlenebb az egyenlőségénél mondja ifj. Plinius. S a kommunista társadalomban is volnának könnyebb és nehezebb, kellemesebb és kellemetlenebb, szellemi és testi munkák, melyeket a társaság szervei és tisztviselői osztanának ki, ami tág kaput nyitna a kedvezésnek, önkénynek és igazságtalanságnak.

A kommunista rendszer a termelést úgy lefokozná, hogy veszedelembé jutna a megélhetés, mint ezt ma Oroszország példájában is látjuk. A múlt nyáron kiszámítottam, hogy kommunista gazdálkodás mellett a lakosságnak fele sem termelne, a többi igazgatna, könyvelne, ellenőrizne, szállítana, árulna, rendőri és katonai szolgálatot teljesítene, — a naplopókról nem is szólva. De még a termelő munkások is sokkal kevesebbet állítanának elő, mint a magántulajdon rendszere mellett. Az ember hajlandó a restségre, ami veszélyezteti a termelést és a közjót. A restséggel tehát a tulajdon ösztönét és az önérdeket kell szembeállítani. Nincs a mun-

kának erősebb indító oka és rugója, mint az a tudat, hogy magunknak dolgozunk és amit szerzünk, az a miénk. A magánvagyon megszűnése kiölné a munkakedvet s a termelést már ebből az okból is legfeljebb felére csökkentené és roppant költségessé tenné. Vagyonközösség mellett, magántulajdon és magánkereset nélkül alig vállalkoznák valaki az alsóbbrendű, nehezebb és veszélyesebb munkákra, melyek pedig a társadalomra nézve okvetlenül szükségesek. Amíg a burzsoától elrablott vágyon tartana, addig a kommunista társaság vígan élne, de ha ez elfogyna, csődbe kerülne. A munkásokat tehát kényszeríteni kellene a munkára. De akkor a kommunista társaság már nem is porosz kaszárnya volna, mint a Marx-féle jövő államot az anarchista Bakunin nevezte, hanem egy óriási fegyház s benne olyan rabszolgaság, amelyet még nem látott a világ.

A kommunisták mint máshol, úgy nálunk is szerettek az ókeresztény kommunizmusra hivatkozni. De helytelenül, mert az nem is volt vagyonközösség, hanem csak a szegények nagyarányú segítése, ami önkéntes áldozatkészségen és lemondáson alapult, miként a szerzetesek valóban eszményi kommunizmusa, melynek alapfeltétele a hármasság fogadalom, a vagyonról, családról és akaratról való teljes lemondás. Ezt pedig aligha volna kedvük a kommunistáknak utánozni. Míg az őskeresztény kommunizmusnak elve volt, hogy ami az enyém az a tied, addig a mai kommunizmus úgy érti a vagyonközösséget, hogy ami a tied az az enyém. S az első keresztények azért osztották el vagyonukat, mert szellemi javak után törekedvén, az anyagiakat megvetették s mert

embertársaikat szerették; ellenkezőleg a kommunisták azért akarják a vagyonközösséget, mert önzők, csak az anyagi javakat becsülik és az élvezeteket keresik. Ez pedig egy kis különbség.

Ha a szociáldemokrácia és kommunizmus annyira meg van győződve arról, hogy tanai az emberi nemet boldogítják, ám próbálja meg, de ne veszélyeztesse vele a már meglevő országok és nemzetek létét. Szerezzen magának valamely idegen világrészben egy lakatlan területet — az antant, melynek oly jó szolgálatot tett, bizonyára juttatna neki hálából valami gyarmatot — s alapítson ott kísérlet gyanánt egy kommunista államot. Ha jól sikerül, talán még mi is megkedveljük és utánozzuk. Különben hasonló kísérleteket már a múltban is többször tettek; de a tervezett kommunitások vagy meg sem tudtak alakulni, vagy nem voltak állandók. Csak egy volt, mely egyideig fennállott, a paraguayi jezsuita állam (redukció), de ez is azért, mert kicsi volt s teljesen vallási és hitközségi alapon volt szervezve. A dolog nem is lehet másként. A kommunista társaságnak szentekből kellene állnia; ámde szenteket csak a vallás nevel, nem pedig a kommunizmus, mely elveti a vallást, erkölcsöt és jogot, felszabadítja a szenvedélyeket, gyűlöletet prédikál és az élet céljává az élvezetet teszi, ami a henyélésnek és viszálykodásnak forrása.

8. §. Zsidó kérdés és zsidó politika.

Mióta kereszténység és mellette zsidóság van, azóta a kettő közt állandó lappangó vagy nyílt harc van folyamatban. Az utóbbi században a zsidóság a

liberalizmus védőszárnyai alatt nemcsak hogy teljes politikai egyenjogúságot nyert, hanem a gazdasági téren, sőt már a szellemi téren is csaknem uralkodó osztállyá lett, mely a politikai és társadalmi életben is nagy, több országban meg éppen döntő szerepet játszik. A zsidóság befolyása annál nagyobb és veszedelmesebb, mert máris sikerült neki nemcsak a liberális, hanem a radikális, demokrata és szocialista mozgalmak vezetését is magához ragadni s ezáltal mindezeket az állam- és társadalombontó pártokat, valamint a szintén keresztényellenes és hasonló célokat szolgáló szabadkőművességet és a saját hatalmi érdekeinek szolgálatába állítani. Ily módon a zsidóság, a judaizmus ma már maga is politikai irány és tényező, sőt az összes felforgató és forradalmi törekvések mozgatója és éltető lelke, minek következtében a világ politikai és társadalmi élete egyre jobban a zsidó és keresztény tábor harcává válik.

Sokszor felvetik a kérdést, mi tulajdonképpen a zsidóság: *vallás, nép vagy faj-e?*

A zsidók, kivált a felvilágosultak, azt felelik: a zsidóság ma már nem nép, hanem csak vallás, minek következménye, hogy a zsidó bármely mai nép vagy politikai nemzet tagja lehet s minden antiszemitizmus vallásüldözés, így vélekednek a zsidó kérdést nem ismerő liberális keresztények is. A hívő zsidók azonban magukat külön népnek tartják, s a negyedfélezer éves történeti izraelita nép utódjának és tagjának érzik. Az antiszemita szerint a zsidó valójában nemcsak külön nép, hanem külön faj, legalább nekik nem a zsidó vallással van bajuk, hanem a zsidó néppel és fajjal.

A kérdés megoldásánál különbséget kell tenni a hívő, szigorúan vallásos (orthodox), és a felvilágosult reformzsidók vagyis tulajdonképen vallástalan (racionalista) zsidók közt. Az előbbiek hisznek a mózesi vallás isteni eredetében, népüknek csodákkal átszótt történetében, megtartják Mózes törvényét s követik a régi rabbik vallási tanait és szabályait. A felvilágosult zsidó már nem hisz Mózes vallásában és népe csodás történetében s úgy Mózes mint a rabbik törvényeiből keveset vagy semmit sem tart meg; inkább fajra és érdekközösségre nézve érzi magát zsidónak, mint vallásra és nemzetiségre.

A valóságban a zsidó vallás történeténél és természeténél fogva nemzeti vallás, tehát a nemzetiséggel elválatlanul össze van forrva. Izrael népe számára volt alapítva, vágyai és reményei mind ennek a népnek szólanak, a többi népek vallásával szemben áll, természete az egyetemességet kizárja. Azért komolyan vallásos zsidó nem lehet az, aki magát Izrael népéhez tartozónak, legalább abba beolvadtnak (proselytának) nem érzi. Ennek következtében a hívő zsidó ha bele is keveredik valamely nemzetbe, azért mindig a történeti izraelita és zsidó nép tagja, tehát új hazájában idegen nemzetiség marad, és pedig jobban mint a görög keleti román vagy szláv. Ellenkezőleg a felvilágosult zsidó vallásával együtt nemzeti és történelmi öntudatát is többé-kevésbé elveszti, Izrael népével való összeköttetése meglazul s azért mint más faj és nemzetiség, úgy ő is beolvadhat a nemzetbe, melynek országában él. Ez a beolvadás azonban a faji különbség miatt ritkán tökéle-

tes; kritikus helyzetekben többnyire felébred a zsidó nemzetiség és összetartozás lappangó tudata. A zsidóság tehát nemcsak vallás, hanem külön történeti nép, idegen országban és nemzetben külön nemzetiség, és az is marad míg vallását el nem hagyja vagy iránta el nem hidegül.

Más kérdés a zsidó fajiság. Sokan azt vitatják, hogy etnográfiai értelemben vett zsidó faj nincs is, mert a mai (kivált az orosz-német=askenazi) zsidóság nem tisztán az ókori Izrael népének utódja, hanem különféle elemek összeolvadásából származott népkeverék. Annyi igaz, hogy az ó-, sőt még a középkorban is történtek csoportos beolvadások a zsidó népbe. De legalább az ókorban beolvadt elemek rokon fajok (kanaaniták és sémiták) voltak, kik a zsidóság faji jellegét annál kevésbé változtatták meg, mert kisebb számuknál fogva teljesen felszívódtak és a mózesi vallás felvétele által lelkileg is áthasonultak, asszimilálódtak. Hogy a zsidóság akár az ó-, akár a közép- és újkorban árja népeket nagyobb tömegben vett volna fel magába, arról nem tudunk; az ókori görög proselyták száma csekély lehetett. Némelyek (pl. Kmoskó tanár) zsidó források alapján azt állítják, hogy a zsidó nép a középkorban egész turáni (déloroszországi tatár vagy kazár) népeket olvasztott be; de ha ilyesmi történt is, ezek valószínűleg csak kisebb tömegek, legfeljebb apró törzsek voltak, melyek a vallással és népi öntudattal együtt a zsidóság lelki jellegét, a vérkeveredéssel pedig a szívós zsidó testi jelleget (typust) többnyire felvették. Ezen beolvadások dacára azt mondhatjuk, hogy a mai zsidók nagyban és egész-

ben az ószövetségi Izrael népének leszármazol, vagy már az ókorban beolvadt rokon törzsek teljesen asszimilált utódai, kik fajilag és lelkileg a tiszta izraelitáktól nem különböznek. A zsidóság tehát külön népfaj, a középsemita néptörzs egy kissé kevert ága, s ezt a külön faji jellegét megtartja mindaddig, míg a vér keveredése azt testileg, a keresztény nevelés pedig lelkileg el nem tünteti.

A zsidóság és kereszténység viszonya vallástörténelmi, kultúrtörténelmi és gazdasági kérdés, melyet mint ilyet higgadt tárgyilagossággal kell mérlegelni, nem pedig csupán antiszemita vagy filozemita szempontból, meiyek mindegyike egyoldalúság és elfogultság. Éppen az mérgecsitette el a zsidókérdést, hogy mindig szemet hunytak előtte s kitértek annak tárgyalása elől, A zsidókat a kérdés feszegetése idegessé tette, mert hatalmukat féltették és üldözéstől tartottak; a liberális felfogás a vallásszabadság és jogegyenlőség ürügye alatt tért ki előle; a keresztények pedig, lévén a zsidókérdés alapjában theológiai kérdés, nem értettek hozzá, vagy egyszerűen szidták a zsidót a saját ügyetlenségük helyett.

Kétségtelen, hogy a zsidó a világtörténet legérdekeesebb népe, melynek egészen különleges *lelki világa*, *psychéje* van. Ezt a zsidó psychét a faji jellegen kívül főleg a nép sajátos vallása és páratlanul viszontagságos története magyarázza meg. Azért a zsidóság és kereszténység viszonyát is csak vallástörténelmi és világtörténelmi alapon lehet megérteni, bár utóbbi időben ez a viszony már inkább mint gazdasági és kulturális kérdés jelentkezik.

A keresztény vallás különbséget tesz a Krisztus előtti és Krisztus utáni zsidóság közt. A Krisztus előtti zsidósággal, az ószövetséggel a kereszténység nem áll elvi ellentétben, sőt azt anyjának, magát pedig gyermekének, új és igaz Izraelnek tartja. Az ó- és újszövetséget úgy tekinti, mint az isteni gondviselés egyetlen nagy művét, melyben az ószövetség előkészület az újra, a kereszténység pedig az ószövetség beteljesedése és tökéletesülése. Olyan viszonyban áll a kettő, mint a hernyó és a pillangó, vagy a bimbó és a virág. Azonban a Krisztus előtti utolsó századokban a zsidóság, kivált annak felső rétegei, részint a politikai elnyomatás, részint a görög kultúra befolyása alatt elterelődtek Mózes és a próféták nemes vallásától s egyrészt hellenistákká és szaduceusokká, másrészt farizeusokká és apokalyptikusokká lettek. A hellenisták félig elpogányosodott, Mózes törvényével nem törődő kozmopoliták voltak; a szaduceus párt vagy szekta volt az idegen hatalomnak hízelgő, fényűző és anyagias papi nemesség; a farizeusok voltak a hazafiaskodó, betűragó, külsőségekre merült, nagyrészt képmutató theológusok és jogászok; az apokalyptikusok boldog aranykorról és világalomról ábrándozó rajongók. Az egyszerű jámbor nép azonban igyekezett Mózes törvényét a próféták szellemében úgy ahogy megtartani.

Krisztus tanítása a zsidóságot szétrobbantotta. Az igazán vallásos zsidók részben a kereszténységhez csatlakoztak, de a nagyobb rész makacsul megmaradt a most már céltalan és elfajult zsidóságban s országának és templomának pusztulása után a rabbiiskolákban és

zsinagógákban, a mózesi törvény (Thorâ) rabulista magyarázatában s a farizeusi hagyományos szokások és szertartások megtartásában és fejlesztésében élte tovább vallásos életét. Ezekből a hagyományokból eredt a keresztény időszámítás első századaiban a mténâ és ennek terjengős magyarázata a gemara s a kettőnek összetétele a talmud, mely azontúl a mózesi törvény mellett, sőt még inkább mint amaz, az új zsidóság, a talmud-zsidóság törvénykönyve és alakítója lett.¹⁾ Ez az új zsidóság tehát nem szerves folytatása az ószövegnek, amit inkább a kereszténységről lehetne mondani, hanem annak mellékhatása.

A zsidó nép szétszóródva a világon, sokszor megvetve és üldözve, apái nyelvét elfelejtve, nemcsak hogy minden viszontagság közt fen maradt és vallásával együtt faját is meglehetősen tisztán fentartotta, hanem egészen sajátos erkölcsi és társadalmi egyéniséggé fejlődött. Ez a világtörténetben páratlan jelenség, valószínűs történelmi csoda. Más népek, ha szétszóródtak, az idegen népek közt felszívódtak; csak a zsidó nem olvadt be kétezer év óta. A zsidóban benne van a sémiták ősi nomád természete. Ennek következtében nem köti magát egy bizonyos földhöz, hanem mindenütt akklimatizálódik és gyökeret ver, ahol életfeltételeit megtalálja. Haza nélkül is megél; a zsidó hazája a többi zsidó, mint Schopenhauer mondja.

¹⁾ A talmuddal részben egyidejű, részben nála újabb a midrás-vagy bibliai kommentárirodalom, mely a középkori zsidó vallási iratokkal együtt a talmudnak mintegy kiegészítő része és folytatása.

Mi ennek a szétszórt népnek összekötő kapcsa és éltető lelke? Talán a vér és a közös múlt emléke? Mindenesetre ezek is. De ezek, mint más népeknél látjuk, előbb-utóbb elmosódnak. Ami a zsidó népnek faji és népi egyéniségét fentartotta, az a fajjal és nemzetiséggel elválhatlanul összeforrott vallás és ennek törvénykönyvei a thorâ és talmud, illetőleg azok megtartása volt. Ezek kapcsolták: őket össze s egyúttal ezek választották el minden más néptől, ezek nyomták rájuk a maguk pecsétjét. De a thorâ és talmud csak a külső kötelekek voltak. Kellett lenni azokon kívül vagy azokban egy nagy eszmének, egy hatalmas szellemi erőnek, mely a zsidóságot éltette, fentartotta és vezette, neki nemzeti öntudatot, elpusztíthatatlan szívósságot és nagy történelmi célt adott, s ez a nagy gondolat és erő, a zsidóságnak mintegy lelke volt *a kiválasztottság hite* és a vele összefüggő *messiási öntudat*, egyszóval *a messianizmus*.

A Biblia szerint Isten kiválasztotta a zsidó népet, szinte barátságot kötött vele, hogy a pogány és romlott népek közt az egy igaz Istenben való hitnek, a nemesebb vallási és erkölcsi eszméknek hordozója és apostola, a nemzetek tanítója és vezetője legyen. Csodálatosan kivezette Egyiptomból, Palesztinában hazát adott neki, ahol másfél ezredéven át népét gondozta, védelmezte, prófétái által oktatta és vezette. Az ószövetségi próféták megjövendölték, hogy Izrael népéből egy nagy próféta, főpap és király fog támadni, a messiás vagy fölkent, ki az emberi nem megváltója lesz.

Ezzel kapcsolatban a zsidó népnek dicső jövendőt, a nemzetek közt tanítói és papi szerepet, világaluralmat, a

népek hódolatát stb. Ígérték. Természetesen mindez képletes és szellemi értelemben Krisztusra és a kereszténységre vonatkozott. De a Krisztus előtti két században a Seleucidáktól és rómaiaktól elnyomott zsidók ezeket a jövődöléseket szó szerint és politikai értelemben vették s vágyaikat és reményeiket jelképes történelmi kinyilatkoztatásokba vagy apokalypsisokba foglalták. Ezekből a reményekből egy jövőendő ábrándvilág, egy nagy történelmi utópia eredt, melynek hitét és irodalmát a tudomány zsidó apokalyptikának nevezi. Az apokalyptika a messiást hatalmas királynak képzelte, aki a zsidó népet a római szolgaságtól megszabadítja s Róma helyett neki adja a világ uralmát. Ebben a messiási országban a zsidók mint az Isten választott népe fognak a népek felett uralkodni. Hiszen ő értük teremtette az Isten a világot; minden az övék, a többi népek, a gójok csak bitorlók, akik azért vannak, hogy nekik szolgáljanak.

Jeruzsálem pusztulása és a nép szétszóródása ezt az álmessiási ábrándképet egyelőre széttépte; de a thorá, az apokalyptikus irodalom és a talmud hatása alatt új életre ébredt az, és különféle átalakulásokon keresztül mai napig a zsidó szellem és törekvés vezető eszméje. Az egész zsidó irodalom uralkodó gondolata a választottság, kiváltságosság és messiási hivatás hite, mely a zsidóságban ma is él világos vagy lappangó eszme alakjában. A vallásos, kivált az orthodox zsidóság még mindig személyes messiást vár és annak boldog országát Palesztinában, hova az összes zsidóság vissza fog térni. A felvilágosult zsidóságban a remény oda módosult, hogy a messiás maga a zsidó nép, mely

arra van hivatva, hogy az emberi nem szellemi és erkölcsi vezetője legyen, új eszmék szerzője és apostola, minden haladásnak előmozdítója, az emberi társadalom erjesztő kovásza, — de egyúttal az isteni ígéretek szerint a világ ura és javainak birtokosa.

A választottság és messiási hivatás ezen nagyzási hóbortján kívül *egyéb belső és külső tényezők* is befolytak a zsidó nép lelkének alakítására. A messiási öntudatból fakadó példátlan önérzete, elkülönülése, összetartása, a többi népek iránti megvetése és ellenszenve már az ókorban többé-kevésbé gyűlöletessé tették az idegenek előtt. A népek ellenszenve csak még jobban összekovácsolta a zsidóságot s mindegyre jobban elválasztotta más népektől. Heves keleti vérmérséklete mindenben szertelenségre és túlzásokra ragadta. Nem csoda, hogy ahol idegen népekkel érintkezett, csaknem mindenütt elmérgesedett közte és azok közt a viszony, ami már Krisztus előtt és azután sokszor zsidóüldözésekre, sőt mézárításokra vezetett.

A kereszténység fellépése igen éles ellentétet támasztott zsidók és keresztények közt. A zsidók szemében Krisztus vallási és politikai forradalmár, a keresztények pedig eretnekek és a messiás kisajátítói voltak, kiket a pogányoknál is jobban gyűlöltek és ahol lehetett üldöztek; sőt úgy látszik, hogy a római keresztényüldözésekben is mint feladók és izgatók szerepeltek. A talmudban is vannak Krisztus-gyalázó és keresztényellenes helyek — bár amit pl. Rohling a talmudra ráfog, annak jó része félreértés —; de a későbbi zsidó iratok már bővelkednek a Krisztus elleni rágalmakban és a kereszt-

ténység elleni gyűlöletben. (Toldoth Jesu, Sulchan Aruch stb.) Viszont a keresztények sohasem tudták elfelejteni a zsidóknak Krisztus megfeszítését és az őskereszténység elleni áskálódásaikat s kénytelenek voltak védekezni sokszor tettekben nyilvánuló fanatikus gyűlöletük ellen.

A zsidó Palesztinában eredetileg földműveléssel és baromtenyésztéssel foglalkozott. A babyloni fogság idejétől fogva s még inkább Jeruzsálem pusztulása után az egész világon szétszóródván, nagyrészt üzérkedésre, kereskedésre és néhol iparra adta magát, minek folytán nagyon kifejlődött benne az üzleti szellem, amire különben is veleszületett hajlama volt. Mivel hazájuk már nem volt és sok helyen ingatlant sem szerezhettek, mindenütt idegenekül érezték magukat, miértis arra törekedtek, hogy könnyen mozgatható vagyonra tegyenek szert. A keresztények iránti ellenszenv, valamint az a felfogás, hogy jog szerint tulajdonképpen minden az övék, az üzleti életben a nemzsidókkal, tehát a keresztényekkel szemben is felmentette őket minden erkölcsi érzékenységtől. Mindamellett a vallásos zsidóknak Mózes törvényéhez, őseik hitéhez és reményeihez való ragaszkodása, a rabbik erkölcsi és szerződési törvényeinek pontos megtartása, úgyszintén hit-sorsosaik segítése és családi erényeik elismerést érdemelnek. Hibáik azonban, valamint zárkózottságuk, titokzosságuk, a keresztényekkel szemben különféle módon megnyilvánult rosszindulatuk az utóbbiakban is bizalmatlanságot és ellenszenvet ébresztettek irántuk. Ez az ellenszenv néha talán túlozta is a zsidók hibáit vagy

be nem bizonyított vádakkal is illette őket (vérvád), sőt a középkorban zsidóellenes egyházi és világi törvényekben és sok kisebb-nagyobb üldözésben is megnyilvánult. Sokszor azonban éppen az egyház és a pápák fogták pártjukat, sőt az újkor elején keresztény országokban is egyes zsidók nagy tekintélyre és befolyásra tettek szert.

A francia forradalom óta a zsidók a liberális eszmék védelme alatt egyre több szabadságot és jogot nyertek, úgy a gazdasági mint a politikai és társadalmi téren, amit befolyásuk és hatalmuk növelésére használtak fel. Túlságos üzleti élelmességükkel és pénzhajhászatukkal mely az eszközökben nem válogatott, a tőkét oly mértékben ragadták magukhoz, hogy ma már csaknem az egész világ gazdasági életén s általa az államok politikáján ők uralkodnak. De eközben a zsidóság egyrésze vallástalanságba és erkölcstelenségbe sülyedt, sőt azoknak zászlóvivője, Mózes törvényének is árulója és a keresztény népek erkölcsének megrontója lett. S mikor tulajdonképpen zsidó vallású lenni megszűnt, megmaradt mint nemzetiség és faj, mint idegen test és rosszindulatú képződmény a keresztény népek szervezetében, mint nemzetközi gazdasági érdekszövetkezet, minden romboló eszmének terjesztője, a kultúra és civilizáció veszedelme. Megengedjük, hogy azok a zsidók, kik őseik vallásához hívek maradtak, kivált ha keresztény környezetben, a keresztény kultúra és erkölcs hatása alatt élnek, az elfajult zsidóság ezen bűneiben kevésbé részesek; s hacsak túlságos elszaporodásukkal, kasztszerű összetartással, előtérbe tolakodásukkal és üzleti csalárdságuk-

kai a keresztény társadalmat maguk ellen nem ingerlik és önvédelemre nem kényszerítik, szorgalmas munkájukkal, gyakorlati érzékükkel, pénzügyi és kereskedelmi tapasztalataikkal hasznos tagjai lehetnek a társadalomnak.

Általában hiba volna minden zsidót erkölcsileg egy kalap alá vonni. Ma háromféle zsidó erkölcsöt és erkölcs-tant kell megkülönböztetni: a mózesi, talmudi és a hitetlen zsidó morált, A mózesi erkölcsstan az ószövetségi Bibliában van letéve, a maga idején jó is volt, s lényegében (főleg a tízparancsolatban) a kereszténységbe is átment; de mióta helyébe a tökéletesebb keresztény erkölcsstan lépett, már túlhaladott álláspont. A talmud-morál vallási és nemzeti szűkkeblűségben és külsőségekben merül ki, úgy hogy aprólékos szertartási és jogi szabályokba fojtja az igazi erkölcsöt. A mai hitetlen zsidóság erkölcsstana pedig a faji összetartással párosult materializmus, mely főleg a pénzimadásban és élvezethajhászatban nyilvánul.

Az itt vázolt vallási és történelmi okok magyarázzák meg véleményünk szerint annak a szellemi és erkölcsi jelenségnek kifejlődését, melyet a zsidó faj lelki jellegének, zsidó psychének nevezünk. A kiválasztottságban és messiási öntudatban rejlik a zsidóság egész lelki fejlődésének lélektani oka és kulcsa. A választottságból eredt riála a kiváltságosság érzete, a többi népek megvetése, a keresztényekkel szemben tág lelkiismerete, a roppant érzékenység minden kritikával szemben; a messianizmus fejlesztette ki nála a viláगतalakítás és viláგuralom eszméjét, a zsidó imperializmust. A talrnudirodalom ne-

velte bele az elkülönülést és fanatizmust s tompította el érzékét a belső erkölcs, még a mózesi erkölcs iránt is. A szétszóródás terelte át a zsidó népet az üzleti tere; a hagyomány és a történeti célok közössége, a sok százados elnyomás és üldözés magyarázza meg páratlan összetartását; a létért való küzdelem tette szívóssá, kitartóvá, ügyessé, kivált a gyakorlati téren eszessé, sőt ravasszá és csalárddá.

Elismerjük, hogy sok felvilágosult, kivált vallásában és nemzete történetében járatlan zsidó tényleg nincs tudatában a zsidó lélek ezen uralkodó eszméinek és törekvéseinek, különösen a messianizmusnak. Azonban bele vannak azok rögzödve, legalább csirájukban a legtöbb zsidónak idegrendszerébe és vérébe atavizmus útján, az állandó beltenyésztés és a kétezerévesnél régibb öröklés folytán, tudatalatti képzetek és érzelmek alakjában, s kifejlődnek, benne a nevelés, családi és faji hagyományok, a környezet és foglalkozás befolyása alatt. Innen van, hogy a lelki jelleg némely vonásai a kikeresztelkedett zsidóban is többnyire megmaradnak, míg azokat a vérkeveredés és a keresztény nevelés el nem tünteti.

A zsidó faji lélek vallási és történelmi fejlődése magyarázza meg azt is, hogy míg a vallásos zsidóság a várt messiási országban keresi a maga történelmi célját és hivatását, addig a hitetlen zsidóság a már elejtett vallási reményekből megmaradt s tudatalatti ösztön alakjában benne élő világtörténelmi hivatás hatása alatt természeténél fogva utópiákra és forradalmakra hajlandó, sőt világalomra vágyik. Azért mindig kész szétrob-

bantani a keresztény társadalmat, hogy annak romjain új világot építhessen fel, a maga eszméinek megfelelően, melyben azután ő uralkodjék a népek felett. Innen van, hogy minden felforgató törekvés élén, úgy a szellemi, mint a társadalmi és politikai életben ott találjuk a hitetlen zsidót, még pedig feltűnő sok zsidót. Más népek közt is akadnak ábrándozók és felforgatók, de oly nagy számban mint a zsidók közt, sehol. Világos hogy itt nem egyéni sajátosságokkal, hanem a faj lelki hajlamoságával van dolgunk. Zsidók voltak a hamis liberalizmus, demokrácia, szocializmus és kommunizmus fő zászlóvivői és terjesztői, külföldön úgy mint nálunk. Ez «magyarázza meg a kapcsolatot az úgynevezett felvilágosult zsidóság és a szabadkőművesség közt is. A zsidó szereti a korlátlan szabadságot és népuralmat, mert azok védelme és leple alatt akadálytalanul érvényesülhet és rombolhat. A faj lelki jellege teszi érthetővé azt a feltűnő jelenséget is, hogy ez a nép, mely természeténél fogva kapitalista, fő apostolává lett a tőke ellen hadakozó szociáldemokráciának és kommunizmusnak. Világuralmi ábrándjainhoz tömegekre és hadseregre van szüksége; de a zsidó maga harcolni nem szeret, azért hadsereget szervez magának a balek munkásokból, akiket természetesen a győzelem kivívása után félre dobna.

Napjainkban a zsidó nemzeti öntudat újabb hatalmas megnyilatkozása a *cionizmus* (Çion = Sión hegye Jeruzsálemben), vagyis az a törekvés, mely helyre akarja állítani Palesztinában a régi politikai zsidó országot, hogy ott ismét hazát szerezzen a messiás eljöveteléig. Ez tulajdonképpen ősrégi és állandó óhajta a vallásos

és nemzeti érzelmű zsidóságnak. Már 1870 körül merültek fel hasonló törekvések Oroszországban; de a terv csak 1896-ban öltött konkrét alakot, mikor a magyar eredetű Herzl Tivadar¹⁾ felvetette az eszmét, hogy Palesztinában zsidó államot kell alapítani, melyben a más népekbe beolvadni (asszimilálódni) nem akaró zsidók hazát találjanak. Az ilyen ártatlan, orthodox cionizmus ellen természetesen a keresztény népeknek kevés kifogásuk volna, sőt legnagyobb örömmel üdvöznék azt éppen az antiszemiták. Azonban a cionizmus csakhamar belátta, hogy a mai Palesztina még akkor is, ha onnan a keresztény és mohamedán lakosságot eltávolítanák, alig két-három millió embert tudna befogadni és eltartani, tehát a világon élő több mint tizenkét millió zsidó legnagyobb része onnan kiszorulna. Azért — kivált angol segítséggel — más helyeken próbáltak zsidó gyarmatokat létesíteni, de ezek nem sikerültek. Különbösen is időközben a cionizmus túlmént az eredeti terven, illetőleg összekapcsolta azt a zsidóságnak világuralmi törekvéseivel.

Ma a cionizmus a nemzeti életre, de egyúttal világuralomra törekvő zsidóság nemzetközi szervezete, mely helyre akarja ugyan állítani Palesztinában a zsidó országot és államot, de nem azért, hogy a világ összes zsidait oda telepítse, hanem hogy ott az asszimilálódni nem akaró, máshol meg nem tűrt és hitsorsosainak is terhére levő zsidó tömeget, kivált az orosz és lengyel zsidókat elhelyezze. Ez az új Zsidóország lenne a világ zsidó-

¹⁾ Der Judensiaat (Wien, 1896. és azóta többször) című munkájában.

ságának. hazája, vallási és politikai központja, de úgy hogy mellette a szétszórt zsidó nép, a diaspora a többi országokban megmaradjon s nemzeti jellegét megőrizve, a pénzt és általa a gazdasági, szellemi, politikai befolyást kezében tartva, egymással mindenütt szövetségben éljen és az álmessiási utópia értelmében uralkodjék az egész világ felett. (Hasonló diaspora volt Krisztus idejében a palesztinai Zsidóország mellett Babylonban, Egyiptomban, Görögországban és Rómában.) Az eredeti gyarmatosítási tervek háttérbe szorultak, s mint a háború alatt napfényre került titkos iratokból kitűnik, a cionisták Galicián kívül a megnyomorított Magyarországot szemelték ki, hogy azt minden földjével és egyéb vagyonával együtt hatalmukba kerítsék s ott állítsák fel Palesztinán kívül a második politikai zsidó országot.¹⁾ Mindegyre jobban kitűnik, hogy a zsidó és részben éppen cionista zsidó vezetés alatt álló orosz, magyar és egyéb bolsevizmus is öntudatosan vagy öntudatlanul, tulajdonképpen ezt a célt szolgálja, legalább is a cionizmus felhasználja azokat eszközül a maga tervei érdekében. A mai cionizmus célja tehát nem Palesztina gyarmatosítása és az ott felállítandó kis zsidó ország, hanem a palesztinai zsidó államra mint központra és hazára támaszkodó, gyarmatosítási országokban is meglepedett, de

¹⁾ Erre vonatkozó zsidó bizonyítékok olvashatók többi közt az alább ismertetett *Geheimnisse der Weisen von Zion* című munka 23. skk., de kivált 35. lapján; utóbbi helyen a párisi cionista szövetség 1911. évi felhívása és a lebergi cionista kongresszuson 1912-ben elhangzott beszéd. Hasonló tartalmú titkos iratokat találtak Oroszországban elesett; cionista zsidó katonák táskájában. L. többi közt a gráci *Der freie Arbeiter* című lap 1920. július 19-iki számát.

azonkívül világszerte elterjedt és megszervezett zsidó nemzet viláგuralma. (Cionista imperializmus.)

A cionizmus szövetséges társai a párisi (1860 ban alapított) Alliance Israélite, a különféle zsidó titkos társaságok, kivált a bnê b'rith (vagy b'nei b'risz) nevű, mely 1843-ban alakult Amerikában s azóta világszerte elterjedt, és természetesen a nagyrészt zsidó vezetés alatt álló szabadkőművesség. Megjegyzendő azonban, hogy a cionizmus nem az egész zsidóság, csak annak egyik szektája és iránya; tehát nem minden zsidó cionista *).

Mikor azonban a zsidóság hibáiról beszélünk, mégsem szabad azokat minden zsidóra kiterjeszteni, A népjellegek az egyénekbén sohasem általánosak. Vannak a zsidók közt is *vallásos, munkás, becsületes emberek*, tisztességes iparosok, kereskedők, ideálisabb gondolko-

¹⁾ A cionisták 1897-ben Baselben tartották az első kongresszust, melynek programjukat tartalmazó jegyzőkönyveit állítólag egy orosz kém megszerezte. A jegyzőkönyveket Oroszországban azóta ismételve kiadták, de a zsidóknak mindig sikerült a példányok legnagyobb részét a forgalomból eltüntetni. Nemrég azonban mégis kiadta azokat németül *Gottfried zur Beck, Oie Geheimnisse der Weisen von Zion* címen. (III. Aufl. Charlottenburg, 1919.) A jegyzőkönyvek olyan megdöbbentő nyíltsággal és vakmerőséggel tárják fel a cionista világszövetségnek a keresztény társadalom megsemmisítésére és a zsidóság viláგuralmának megteremtésére irányuló terveit, hogy az emberben kétség támad az okmányok hitelessége iránt. Annyi bizonyos, hogy a könyv óriási feltűnést keltett. De még ha a könyv csak társadalmi regény volna is, a benne festett kép oly híven megfelel a zsidó rombolás és viláგuralmi törekvés tényekben nyilvánuló munkájának, hogy ha nem programmszerű terveket, akkor is az élethől ellesett tényeket tár elénk.

zású tanárok, tudósok, művészek stb. Hogy mennyien vannak, arról kinek-kinek egyéni tapasztalása szerint megoszolhatnak a vélemények; de hogy vannak, azt elfogultság volna tagadni. Ezek vallásos meggyőződése, ha hitünk szerint téved is, de tiszteletreméltó. Ószövetségi és konzervatív álláspontjuk több kérdésben találkozik a keresztény elvekkel. Szorgalmuk és üzleti szellemük polgártársaiknak is sok hasznot hajt. Ha közülök egyik-másik üzletember kissé egyoldalúan magyarázza is az Isten hetedik parancsát, az ellen lehet üdvös törvényekkel, esetleg bizonyos pályákról való kiszorítással (numerus clausus) védekezni. Ha a keresztény a zsidóval szemben sokszor hátrányban van, annak nem mindig a zsidó az oka, hanem sokszor a keresztény ügyetlensége, könnyelműsége, pazarlása és kényelemszeretete. Éltrevaló, szorgalmas, takarékos, mértékletes, erkölcsös népek közt nem boldogul a zsidó korcsmáros, uzsorás és csaló. Az élősdiek és bacillusok csak a szennyben és rothadásban tenyésznek, a napfényen és tiszta levegőn elpusztulnak.

Veszedelemes azonban a keresztény társadalomra a *lelkiismeretlen zsidó üzletember, a telhetetlen tőkepénzes és a zsidó kapitalizmus*. Bár megengedjük, hogy vannak tisztességes zsidó üzletemberek épp úgy, mint tisztességtelen keresztények, mégis tagadhatatlan, hogy igen sok zsidó az üzlet terén nagyon tág lelkiismeretű, sőt a magyar büntető törvények enyhességétől is segítve, embertársai jóhiszeműségével rútol visszaél. A zsidó tőke mindegyre jobban birtokába keríti a pénzt, magához ragadja a nagyipart és kereskedelmet, összevására-

rolja vagy elpereli a keresztény birtokosok földjét, tönkretesz gazdaságilag a keresztény népeket, pénzével megvásárolja a sajtót, döntő befolyást nyer a politikára, érdeke szerint csinál és buktat kormányokat, támaszt vagy megakadályoz háborúkat, s előkészíti, sőt már meg is valósítja a zsidóság világuralmát. Különösen gazdasági téren vele szemben az erkölcsi alapon álló keresztény mindig rövidséget szenved. Nemcsak azért, mert akár kényelemszeretete és úrhatnámása, akár ideálisabb életfelfogása miatt rendesen kevesebb üzleti szellem lakozik benne; hanem azért is, mert még az olyan keresztényben is, akiben a hit meggyengült, ennek dacára többnyire élnek öröklés, nevelés és a környezet hatása következtében a keresztény erkölcs és tisztesség elvei, melyek cselekedeteit befolyásolják és megkötik, míg sok zsidó üzletember a gazdasági versenyben gyakran az erkölcs terhe nélkül vagy legalább sokkal kisebb erkölcsi teherrel dolgozik, kivált a nemzsidókkal szemben.

A keresztény társadalom és kultúra igazi veszedelme azonban nem a vallásos és munkás, még nem is az üzérkedő és tőkepénzes zsidó, aki ellen lehet védekezni, hanem a *kultúrzsídó*. Ez alatt nem általában a művelt zsidót értem, hanem azokat, akiknek a tudomány, művészet és irodalom is csak üzlet, különösen pedig a felületes kultúrától megkötyagosodott, szellemi és politikai téren is mindenáron vezetni és mindent reformálni akaró nagyképű tudákosokat. Ez a hitetlen faj a zsidóságnak csak hibáit örökölte, s a messiási öntudatból csak a reformátori felforgatás és a világuralom ösztönét tartotta meg; azért el akarja pusztítani az egész keresztény kultúrát és társadalmat,

hogy annak helyébe egy zsidó atheista újvilágot alkoss. Kezébe keríti a sajtót, az irodalmat, művészetet és az iskolát, megtámadja és gúnyolja a keresztény világnézetet és erkölcsöt, megmérgezi a keresztény nép gondolkodásmódját, megrontja erkölceit, kiirtja belőle a hazafiságot, hirdeti a kozmopolitizmust s forradalmakba hajtja a népeket. Az internacionálét nem is gondolhatta ki más, mint az egész világon szétszórt nép, melynek kétezer év óta nincs hazája.

Az egész zsidóságnak azonban nagy hibája a páratlanul szoros *összetartás*, ami őket a keresztény társadalomra különösen veszedelmessé teszi. Következétesen együttműködő testületek, klikkek vagy kasztok, erősen összetartó népek mindig fenyegetik a többieket, mert azok külön egyéniségével az egyesült erőt állítják szembe. Növeli a veszedelmet, ha az összetartó testület vagy nép gazdaságilag erős, erkölcsi szempontokkal keveset törődik, több országban vagy az egész világon el van terjedve és nagy befolyással bír, mert az ilyen nemzetközi társaságot egyik országban sem lehet megrendszabályozni, mivel külföldön mindig védelemre és menedékre talál. Ez az eset a zsidóságnál is, miként a szabadkőművességnél. Hasonló körülmények közt bármely kaszt vagy nép veszedelmes volna a többire.

A zsidóság rendkívüli összetartásának következménye, hogy akármiféle bünt követ el a zsidó, a többiek, még a tisztességesebbek is, kik a tettet magukban elítélik, kevés kivétellel sietnek fajrokonukat menteni és védeni s a megérdemelt büntetéstől megszabadítani. Még az olyan gonosztevőknek is pártját fogják, akiknek épp oly kevés

közük van a zsidó valláshoz, mint a kereszténységhez. Ez is a zsidóságnak egyik örökletes, atavisztikus jellemvonása. Régi időkben sokszor megesett, hogy egy zsidó bűnéért a hatóságok vagy a nép haragja az egész zsidóság ellen fordult; azért ha egy zsidó vétkezett, a többiek is mind megijedtek s a vétkes megmentésével akarták magukat és fajukat védelmezni. Miként a népharag egynek bűnéért valamennyit sújtotta, úgy ők is egyért mindnyájan helyt álltak. S ezt a szoros összetartást ma is, mikor már minden civilizált államban a törvények oltalma alatt állanak, megőrizték. De éppen ez az eljárásuk kelti azt a gyanút, hogy a védelmükbe vett gonosztevő bűnében mindnyájan egyetértenek, azt bűnnek nem tekintik, vagy pedig hogy magukat kiváltságos lényeknek tartják.

Igy történt nálunk is a proletárdiktatúra bukása után. Köztudomású hogy annak vezetői túlnyomólag zsidók voltak, a keresztény társadalom söpredékét csak eszközül használlak rabló és gyilkos terveik végrehajtására. A kommunizmus ugyan a vagyonos zsidóságot, a zsidó tőkét is fenyegette és sújtotta, de a hatalom akkori birtokosai éppen a faji összetartásból kifolyólag gazdag hitsorsosaikat meglehetősen kímélték, és ha uralmon maradtak volna, azokat valószínűleg megmentették vagy pénzükkel együtt futni hagyták volna, vagy pedig a kommunizmus csődje után mindent kezükre játszottak volna. Távol áll tőlünk, hogy minden zsidót felelőssé tegyünk az utóbbi forradalom és a bolsevizmus bűneiért. De meg kell vallani, hogy bizonyos tekintetben az egész zsidóság hibázott. Mikor a kommunista uralom meg-

szűnt, a tisztességes zsidóknak azt kellett volna mondani: fájdalom, ennek a rablóbandának vezeterei nagyrészt zsidók voltak, de csak fajra, nem pedig vallásra nézve; minden közösséget megtagadunk velük, sőt követeljük szigorú megbüntetésüket, már azért is, mert bennünket kompromittáltak és veszedelembé sodortak megértjük a keresztény társadalom felháborodását, kérjük bocsásson meg s ne ítéljen el a sorainkból kikerült hazátlan és istentelen gonosztevők bűneiért minket, hazafiás, munkás és vallásos zsidó polgártársakat.

Ha a zsidóság így beszélt volna, nem lett volna antiszemitizmus. Ehelyett nagy része, sajtójával együtt, páriját fogta a rablógyilkosoknak, megrágalmazta és folyton rágalmazza a külföld előtt hazánkat, sőt a megszállott területeken megtagadta a magyarságot és ezt az országot, mely őket egyenlőjogú polgáraivá fogadta» velük mindenét megosztotta, őket valósággal dédelgette» sőt általuk már csaknem az egész országot kisajátítani engedte. A zsidóság másik része pedig, mely már a háborút is felhasználta a gyors gazdagodásra, megerősödve a beözönlött galíciai kazárokkal (s fájdalom,, sok hasonló erkölcsű kereszténnyel), megrohant bennünket, hogy árú dugdosással, lánckereskedéssel és árdrágítással, valutánk mesterséges rontásával, lehúzza az utolsó ruhánkat s lassú éhhalálba kergessen bennünket. Hisszük hogy vannak józan és becsületes zsidók; ezek belátására és lelkiismeretére hivatkozunk. Nem a legrútabb hálátlanság és égbekiáltó gonosztett-e az, amit nálunk a zsidóság igen nagy része elkövetett? S lehet-e csodálkozni, ha a keresztény nép jogos felháborodásában nem

válogat és nem tesz különbséget, hanem valamennyi zsidó ellen fordul, mikor még a tisztességesebb zsidóság is faji összetartásból védelmébe veszi azokat a gonosztevőket, kik hazánkra és népünkre a történelemben csaknem páratlan gyalázatot és szerencsétlenséget hoztak, hasonlót Jeruzsálem pusztulásához és méltót a Jeremiás siralmaira.

Szent Pál tanítja (Róm. II, 25. sk.) és a kereszténységnek szinte dogmája, hogy a zsidó népnek fenn keli maradni a világ végéig, amikor az ősrégi keresztény hagyomány szerint feltámasztja elpusztult országát s még egy utolsó nagy antikrisztusi rohamot fog intézni a kereszténység ellen, azután pedig mint nép megtér. A kereszténységnek már ezért sem lehet arra a különben is lehetetlen célra törekedni, hogy a zsidóságot kiirtsa. Azonkívül a keresztény erkölcsstan szerint minden ember felebarátunk, testvérünk, tehát a zsidó is, kivel szemben az általános emberszeretet törvénye épp úgy kötelez, mint bárki mással. Azért a keresztény vallás és erkölcsstan nem engedi meg a pogromot, és olyan politika, mely magát kereszténynek vallja, a zsidót valósa és fajtája miatt, csak azért mert zsidó, nem üldözheti. Az üldözés egyfórmán sújtana ártatlant és bűnöst, ez pedig az igazsággal és jogrenddel ellenkezik. Amellett pogrommal nem is lehet a zsidókérdést gyakorlatilag megoldani. Mert azzal, ha egy pár száz vagy ezer zsidót legyilkolnak, a zsidó veszedelem elhárítva nincsen, csak fel volnának bősztíve a zsidók és pártfogóik, és kompromittálva a kereszténység; minden zsidót kiirtani pedig mégsem lehet, de ezt külön-

ben a lehangosabb és legvadabb antiszemiták sem akarják komolyan.

De viszont a keresztény szeretet nagylelkűsége nem lehet jogcím a zsidóságnak arra, hogy a keresztényt kifossa, rabszolgájává tegye és megrontsa; sem pedig a keresztényt nem kötelezi arra, hogy a zsidóság gazdasági és erkölcsi rombolását önvédelem nélkül tűrje s a zsidó álmessianizmus viláгурalmi ábrándjait megvalósítani engedje. Krisztus ugyan megparancsolta, hogy bárányok legyünk, de azt nem, hogy birkák legyünk. S a zsidóságnak meg kellene gondolnia, hogy nem tanácsos a húrt túlfeszíteni, nem szabad a keresztény népeket a lenni vagy nem lenni dilemmája elé állítani. Mert ha létéről van szó, az emberben már felébred az önfentartás ösztöne, mely nem kér az erkölcstől és törvénytől tanácsot s nem válogat ártatlan és bűnös közt, hanem mint minden háborúban, már nem egyedek, hanem fajok ellen harcol, azzal a kíméletlenséggel, mely a természettörvények sajátja.

A zsidóság nagy része azonban ma valóságos harcot folytat a keresztény társadalom ellen gazdasági és kulturális téren. Ez ellen a kereszténységnek minden erkölcsileg megengedett eszközzel védekeznie kell. Nem akarjuk kiirtani a zsidót, nem bántjuk vallását, nem akadályozzuk becsületes megélhetését, sőt szívesen látjuk tisztességes munkáját; de azt sem engedhetjük, hogy bennünket koldussá és rabszolgájává tegyen, saját hazánkából kiszorítson vagy éppen kiirtson. Nem tűrhetjük, hogy a zsidó vallástalanság, erkölcstelenség és nemzetköziség a keresztény kultúrát aláássa, népünk erköl-

cseit megmételje, és ezeréves hazánkat, melyért őseink oroszlanokkal küzdöttek, most férgek módjára elpusztítsa.

Tehát *nem támadó, agresszív, hanem védekező, defenzív antiszemitizmusra van szükség*. Védekezni kell nem zsidóüldözéssel, nem pogrommal, hanem szellemi, társadalmi és gazdasági fegyverekkel, tanulással, munkával, takarékossgal, a gyakorlati pályák elfoglalásával, a nép védelmével és gondozásával. Nem szabad engedni, hogy a zsidóság számarányán felül lepje el a kereskedelmi és értelmiségi pályákat. Nagyon meg kell rostálni erkölcsi szempontból azokat, akiket a bírói és tanítói pályákra bocsátunk. A zsidó ügyvédek és orvosokat is jó lesz szemmel tartani. A keresztény ifjúság meg ne tóduljon mind a jogi pályára, hanem menjen a különben is jobban fizetett gyakorlati pályákra. Ki kell szorítani az irodalomból és művészetből a zsidó üzérkedést, a vallástalan és hazafiatlan szellemet, az erkölcostelenséget.

Különösen pedig meg kell akadályozni, hogy a már megtelepedett és beolvadt zsidóság a keresztény kultúrával és erkölccsel hadilábon álló idegen tömegek beözönlésével gyarapodjék, s a galíciai kazár népvándorlás Szent István országából zsidó országot csináljon. Miként a szervezet, úgy a nemzet is csak bizonyos korlátolt mennyiségű idegen anyagot tud megemészteni és beolvasztani; ha nagyon sokat vesz be, az megmérgezi és megöli, hacsak idejében túl nem ad rajta, Azért ki kell telepíteni az újabban bevándorolt árdrágítókat és bűnös üzérkedőket is. A belföldi tisztos-

séges zsidóságnak sem lehet kifogása az ellen, ha az ország ettől a betóduló árvíztől, s ha ő maga ezektől a kellemetlen versenytársaktól megszabadul. Akkor jut kereset, lakás és élelem az ország minden polgárának.

A megtelepedett, becsületes és munkás zsidóság megmaradhat, ha kizsákmányoló és világoralmi törekvéseivel felhagy, ha a nemzetbe őszintén beolvad s a keresztény kultúrához és erkölshöz alkalmazkodik. De aki külön nemzet akar lenni, faj rokonaival a mi rovásunkra összetartani, idegen, sőt keresztényellenes kultúrában és erkölcsben élni, s általában a be nem olvasztható és veszedelmes túlszaporulat, az keressen magának más hazát. De ne Palesztinában, mely ma már a keresztények szentföldje. Hanem menjenek barátaikhoz, az antantországokba. Vagy ha ott sem kellene, talán Szyriában, Egyiptomban és Mezopotámiában alapíthatnának új zsidó országot vagy gyarmatot. Ez lehetne mindenünnen az alkalmatlan zsidóság levezető csatornája. Ezekhez az országokhoz mint bölcsőjükhöz és régi diaszpórához úgyis erős történeti emlékek és kapcsolatok fűzik a zsidókat, s ma azokban éppen fő pártfogóik, az angolok az urak. Persze, hogy a szyrek és arabok szívesen látják-e rokonaikat, az más kérdés.

Itthon pedig sürgősen szervezni kell a keresztényeket minden téren; terjeszteni a keresztény szövetkezeteket és lehetővé tenni a népnek, hogy terményeit zsidó közvetítés nélkül is eladhassa. Idegen nyelvekre kell tanítani az ifjúságot, hogy a külfölddel zsidó nélkül is érintkezni tudjon s hogy necsak a zsidók merítsenek a nyugati műveltség forrásaiból. Védekezni kell igazságos és

célravezető, a zsidó bűnöknek nem kedvező törvényekkel, ha lehet a jogegyenlőség alapján, de ha szükséges, kivételes törvényekkel is. Ne legyenek külön zsidó nemzeti bűnök, akkor nem lesznek zsidóellenes törvények sem.

Mindenekelőtt pedig a zsidók összetartásával a keresztények összetartását kell szembeállítani. Hiszen a kereszténység a testvériség és szeretet vallása volna. A zsidók érdeke és szokásos módszere éppen az, hogy a keresztények, kivált a katolikusok és protestánsok egységét, ahol csak lehet megbontják. Azért aki a keresztények közt visszavonást szít, az bármennyire hangsúlyozza is keresztény voltát és akárhogy szidja is a zsidót, a valóságban zsidó politikát űz, zsidó érdeket szolgál.

9. §. A keresztény politika.

Állítólag a keresztény politika jegyében élünk. A rettenetes világhátrófa okozta kábultság-e ez, vagy pedig kijózanodás egy százados mámorból? Olyan-e, mint mikor a könnyelmű hajósnép a viharban megtanul imádkozni s égreföldre fogadja, hogy ha szerencsésen partot ér, Istenhez fog térni, de szabadulása után meglegpszik azzal, hogy picit gyertyaszálat gyújt a Madonnának? Vagy a keresztény politika talán mégis komoly dolog, a tékozló fiú visszatérése az atyai házhoz, az Istentől és a keresztény erkölcstől eltávozott emberiség észretérése, mea culpája és megtérése Krisztus evangéliumához? Reméljük az utóbbit.

Annyi bizonyos, hogy a felébredt keresztény szellem eddig inkább csak homályos ösztön és tapogatózás, mint öntudatos meggyőződés és határozott cselekvés. Divat és kurzus, sőt sokszor csak antiszemitizmus, semmi egyéb. Fájdalom, a hitetlen filozófia és állambölcselet több mint egy század óta azon dolgozott, hogy a kereszténység politikai és társadalmi elveit a köztudatból kiszorítsa és megrágalmazza. Odajutottunk, hogy még jóindulatú emberek is felvetik a kérdést: lehet-e egyáltalában a kereszténység politikai és társadalmi program, s beillenek-e a kereszténység elvei a mai állami és gazdasági rendbe? Mit értsünk tulajdonképpen keresztény politika alatt; melyek annak lényeges tulajdonságai és tényezői? S van-e szükség keresztény politikára általában, és különösen ma és nálunk?

Lehet-e tehát a kereszténység politikai és társadalmi program? »Sokan azt hiszik, hogy a kereszténység csak vallási és erkölcsstani rendszer, melynek semmi köze a politikához. Aki így vélekedik, az teljesen félre ismeri a kereszténység mivoltát. A kereszténység a valóságban nemcsak hit és szertartás, még kevésbbé ábránd és érzelgés, hanem igazság és élet, a világ és lét nagy kérdéseiről alkotott erős meggyőződés, azonkívül életelv és törvény, mely hivatva van az ember egész egyéni és társadalmi életét szabályozni és végcéljához vezetni. A kereszténység nem iskolai bölcselekedés, nem templomba zárt vallás, nem a magán életre szorító erkölcsi szabály, hanem világot mozgató és átalakító nagy erkölcsi és szociális erő, melynek át kell

hatni az állami és társadalmi intézményeket s meg kell valósítani szókban a krisztusi ideálokat. Elég gyanútlan tanú Proudhon mondja: »Meglepő, hogy a politika mélyében mindig ott találjuk a theológiát.« Úgy is van. Minden nagy politikai és társadalmi kérdés háttérében világnézeti, tehát vallási és theológiai kérdés lappang. S ez nagyon természetes, mert hiszen a politika nem más, mint a világnézetnek és velejáró erkölcsi elveknek gyakorlati megvalósítása az állami életben és a társadalom intézményeiben. Vannak a politikának másodrendű kérdései, közigazgatási, gazdasági, honvédelmi és más részletügyei, melyek legalább közvetlenül nem függenek össze a világnézettel és erkölccsel, s ennyiben igaz, hogy a kereszténységnek nincs köze a politikához; de a politika alapjai és irányelvei a világnézetben és erkölcsi felfogásban gyökereznek.

A kereszténység tehát igenis alkalmas arra, hogy a politikának alapelveket és vezető eszméket adjon és tényleg ad is, miáltal maga is vallás-erkölcsi jellege mellett politikai állásponttá és irányná válik. Tényleg a kereszténységnek kétezer év óta kialakult és kipróbált politikai és társadalmi elvei vannak (1. alább 10. §.), melyek fő vonásaiban kész politikai programot adnak, amely a részletekben a viszonyokhoz képest különféle-kép alakulhat. Ezek az elvek ma is egyedül biztos alapjai az állam és társadalom tartós jólétének, sőt fenmaradásának is. Keresztény politikát és szociológiát másképen mint ezen elvek alapján csinálni nem lehet. S éppen ennek a keresztény alapnak elhagyása okozta az újkor politikai és társadalmi rázkódásait.

A kereszténységnek ezek a politikai és társadalmi elvei *a mai állami és gazdasági rendbe is beillenek*. Miként a keresztény világnézet és erkölcstan nem hiú szemlélődés, nem változékony és ideiglenes (relatív) érvényű vélemény, hanem az ész és a kinyilatkoztatás abszolút örök igazságain és parancsain alapszik: úgy a belőle folyó politikai és társadalmi elvek is nem múló és ingadozó elméletek, hanem a társadalmi életnek örök-érvényű és lényegükben változhatatlan szabályai. Sőt a kereszténység politikai és társadalmi elvei tulajdonképpen az emberi természet követelményei, mely mindig és mindenütt egyforma. Lélektani igazság és tapasztalati tény az, hogy az emberi természet berendezése, szükségletei, ösztönei, gondolkodása, vágyai, érzelmei és törekvései a kultúra és technika minden haladása mellett és a viszonyok külön félesége dacára lényegükben nem változnak. Azért ha az állam és társadalom szerkezete,, gazdasági berendezése, az emberek életmódja és annak eszközei helyenkint és idővel módosulhatnak is, maguk a társas élet alapjai, céljai, feltételei és alaptörvényei mindig ugyanazok. Innen van, hogy a kereszténység politikai és társadalmi elvei kétezer éves koruk dacára el nem évülnek, hanem az állam és társadalom bármely rendjébe és alakjába beillenek s ahhoz alkalmazkodnak.

A keresztény politika tehát lehetséges. Ámde keresztény politika csak az lehet, mely *elveiben a keresztény világnézetre, a gyakorlatban pedig a keresztény erkölcsre támaszkodik*.

De mi ez a *keresztény világnézet*? A világnézet az a

meggyőződés, melyet a külső és belső világról, az embernek a világban való helyzetéről és más lényekhez való viszonyáról alkotunk, tehát az a szempont, melyből a világot s benne magunkat és az emberi társadalmat nézzük. A világnézet a lét és élet legfontosabb és legizgatóbb kérdései körül forog: mi a világ és az ember? honnan lettek, hová lesznek? miért van az ember a világon, mi az élet célja? mit kell tennie, hogy célját mint egyén és mint a társadalom tagja elérje? Gondolkodó ember nem tud elzárkózni ezektől a problémáktól. S a felelet, melyet az ember ezekre a kérdésekre ad, irányítja magán- és nyilvános életét, szabályozza cselekedeteit; az ember a létkérdésekkel szemben elfoglalt álláspontjának látószögéből néz mindent, tehát a politikát is.

A keresztény világnézet pedig az a meggyőződés, melyet a lét és élet nagy kérdéseiről a keresztény bölcsélet, hit- és erkölcsstan alapján szerzünk s életünkben és tetteinkben követünk.. Ennek a világnézetnek foglalata a Credo, a tízparancsolat és az evangélium. Van teremtő, világkormányzó és gondviselő Isten, kinek minden ember, koldus és király felelősséggel tartozik; ki a jót megjutalmazza és a rosszat megbünteti, részint már ezen, részint a másvilágon. Az embernek halhatatlan lelke van, mely becsesebb minden földi dolognál s örök boldogságra hivatott. Az emberi természet az eredeti bűn következtében meg van romolva, gyarló és bűnre hajlandó s e földön teljes boldogságra képtelen. Jézus Krisztus a megtestesült Istenfia, az emberi nem megváltója, tanítója s egy általános és

örök, a földet és eget átölelő nagy szellemi országnak, az egyháznak királya. Isten már nemcsak teremtőnk és urunk, hanem szerető mennyei atyánk, kinek minden ember egyformán gyermeke, tehát egymás közt testvér. Akaratunk szabad, de Isten segítségére (kegyelmére) szorul. Az erkölcs törvénykönyve a tízparancsolat, mely az Isten iránti kötelességeken kívül szentesíti a tekintélyt, a családot, az embernek az élethez, tulajdonhoz és becsülethez való jogát. A keresztény élet szabálya az evangélium, mely többi közt az emberek egymáshoz való viszonyát az igazságosság mellett a szereit alapjára helyezi, mely nemcsak az egyénet kötelezi, hanem az államot és társadalmat is. Ez a világnézet, mely az észre és kinyilatkoztatásra támaszkodik, meggyőzi az elmét, megnyugtatja a szívet, biztos alapja a társadalomnak és a kultúrának, úgy hogy vele semmiféle más vallás vagy filozófia nem versenyezhet.

Csak az olyan politika keresztény, amely ezekre az igazságokra és elvekre támaszkodik, amely ezek gyakorlati következményeit is levonja s az államot és társadalmat szerintük rendezi be. Némely hitágazatokban, az erkölcs módjában és eszközeiben, az egyház jogi berendezésében a keresztény felekezetek közt vannak különbségek. De legalább a felsorolt alapelvekben, tehát a hit- és erkölcstan legnagyobb és leglényegesebb részében minden keresztény felekezet egyetért, miértis azokat minden embernek és minden politikusnak szem előtt kell tartani, ha a kereszténység nála nem csak pusztán név, üres jelszó vagy cégér. Ebből következik, hogy isten-tagadók és materialisták, szabadkőművesek és radiká-

lisok, erkölcstelen, pénzimádó és megvásárolható emberek, társadalomfelforgató forradalmárok keresztény politikusok nem lehetnek.

Ami különösen a katolikusok és protestánsok egyetértését és egyesülését a keresztény politikában illeti, ez annál könnyebben lehetséges, mert hiszen alapdogmáik közösek, erkölcstanuk lényegében ugyanaz, kultúrájuk egyformán nyugati, s fajra, nemzeti érzésre és történeti öntudatra nézve nem különböznek. A közös keresztény alap némely hitágazati különbségek dacára megadja nekik a hasonló világnézetet, tehát azt a közös nézőpontot, melyből a politika kérdéseit egyformán látják és értékelik. Aki ma ennek dacára még a politika keresztény irányában és elveiben sem tud más keresztényekkel egyetérteni s együttműködni, vagy aki felekezeti egyoldalúságból vagy külön érdekből a keresztények közt visszavonást támaszt, az nem igazi keresztény és nem igaz magyar, hanem a kereszténységnek és magyarságnak egyaránt árulója.

Igazán nagy korlátoltság és elfogultság volna három-négy század előtti hitvitákat és vallási harcokat felújítani ma, mikor a hitetlenség, vallástalan zsidóság és a velük szövetséges társadalomromboló irányok közös alaptanainkat s az egész keresztény világnézetet és erkölcstől ostromolják. Értsük meg már egyszer, hogy a katolikusok és protestánsok vitája egy harmadiknak szolgál hasznára, aki tudván, hogy a keresztények egyetértése az ő veszedelme volna, folyton szítja azok közt a viszálykodás tüzét. Ne játsszuk el újra meg újra a Hugonottákat, ahol a színpadon a katolikusok és protestánsok gyil-

kolják egymást, míg a páholyokban eléggülten mulat rajtuk az a bizonyos harmadik.

A keresztény politikának a világnézetből merített elveken kívül a gyakorlatban *a keresztény erkölcsre kell támaszkodni.*

Erkölc nélkül az ember állat, sőt annál is rosszabb; ezt józaneszű és tisztességes emberek előtt nem kell bizonyítani. De az erkölcs nemcsak egyéni, privát kötelesség, hanem a társadalmi életre kiható elv és erő, a politikának is szabálya, melynek az államférfiak és népek is alá vannak vetve. Nincs külön politikai erkölcs; az erkölcsi törvény nemcsak otthon kötelez, hanem a nyilvános életben, a fórumon is; ami bűn a magánéletben, az bűn a politikában is. Azért nemcsak az egyénnek, hanem az államnak és társadalomnak is erkölcsi alapon keli állni.

Erkölc nélkül, pusztá kényszerítéssel államot és társadalmat alkotni és fentartani nem lehet. A jognak és törvénynek csak úgy van tekintélye, ha azokat az erkölcs vagy fizikai erő támogatja. De az utóbbi a tömegben van, tehát vele szemben nem alkalmazható, Azért erkölcs nélkül a jogi rend is összedől s a tömegek szenvedélye és durva ereje kerekedik a törvény ölét. Erkölcstelen emberekből csak Sodomát és rablóbandát lehet szervezni, de nem államot és nemzetet. A jogi büntények erkölcsi bűnökből fakadnak, melyekhez a rendőr és bíró hozzá nem fér; sőt maguknak a jogi büntényeknek nagyrészt is a törvény keze el nem éri. Minden országnak támasza és talpköve a tiszta erkölcs; ebből fakadnak a polgári és társadalmi erények.

Ez tanít és vezet kötelességérzetre, becsületre, munkára, takarékosagra, megelégedésre, lemondásra, ember-szeretetre, egyetértésre és a közjóért hozandó áldozatokra. Erkölcstelen emberek nem tudnak ideálokért, hazáért, közjóért lelkesedni, lerontják magukban és másokban a szaporodás, tehát a nemzeti fenmaradás és erősödés feltételeit, megingatják az emberek kölcsönös bizalmát, féktelen haszonlesésükkel nyomorúságba döntik polgártársaikat. Erkölcs nélkül zsarnoki és lelkiismeretlen a kormányzat, igazságtalan a bíró, tolvaj a közvagyon kezelője, gyáva és áruló a katona, állatsorda a nép. Az erkölcs a társadalom egészsége és belső életereje; ami a szervezetre nézve a méreg vagy a rothadás, az a társadalomra az erkölcstelenség. Egészséges szervezet és társadalom egy kevés mérget vagy rothadt anyagot még kivet magából vagy eléget magában; de nagyobb mennyiségben mindegyik megrothasztja és megöli.

Az erkölcsnek pedig a vallás ad erőt, hathatós indító okokat és szentesítést, mikor azt Isten akaratára vezeti vissza és az ő ellenőrzése alá helyezi, aki azt földi és túlvilági jutalommal és büntetéssel védi. Ha elméletben és egyes nemeslelkű bölcsekben lehet is némi természetes erkölcs, a vallástól független morál, a gyakorlatban erkölcs vallás nélkül, legalább általános és állandó erkölcsi élet nincsen. A független morál mint társadalmi tényező csak a filozófusok ábrándja. Sem a stoikusok apathiája, sem a Kant kategorikus imperativusa, sem a Bentham-féle társadalmi hasznosság, sem a szabadkőművesség humanizmusa, sem a pozitivisták altruizmusa, sem a materialisták természet szerinti élete, sem

a Spencer-féle élvezetes kötelesség erkölcsöt teremteni és fentartani, annak erőt és szentesítést, szankciót adni nem tud. Az erkölcs filozófiai indítóokai iránt a műveletlen tömegnek nincs érzéke, vagy legfeljebb akkor van, ha a vallás már előbb erkölcsre nevelte. De még a művelt embernél is kritikus helyzetekben, mikor a szenvedély és érdek veszi ostrom alá az erényt, rendesen csütörtököt mond a független morál. Az ész és akarat mindig kész dispenzálni az olyan erkölcsi szabálytól, melyet maga alkotott. Tegyük hozzá, hogy vigasztalni, könnyeket letörölni, szenvedést és nyomorúságot enyhíteni, reményt adni, a kétségbeesésből megmenteni, amire e siralom völgyében oly nagy szükség van, semmi-féle filozófia nem tud; ehhez csak a keresztény vallás és szeretet ért.

Áldozatkész hazaszeretet nélkül nemzet és ország fenn nem állhat. De csak a vallás és erkölcs tud észszerűséget és hathatós indító okokat adni a hazaszeretet áldozatkészségének, kivált az élet feláldozásának. Erkölcstelen, élvezethajhászó és haszonleső emberek a hazáért önzetlenül dolgozni, szenvedni és meghalni nem tudnak. Már a súlyos terhek és anyagi áldozatok is az életfentartás eszközeit támadják meg és az ember természetes ösztöneibe ütköznek, tehát vallási és erkölcsi indító okok nélkül s a vallástól ápoltszemeszényi gondolkozás nélkül alig lehetségesek. Az ember legfőbb földi java pedig az élet, és legerősebb ösztöne az, mellyel ehhez ragaszkodik. Ha létünk a földi élettel lezáródik, akkor az élet fentartása mindenképp felett álló kötelesség és az életet mint legfőbb jót semmi másért fel nem áldozhatjuk

Élni haza nélkül vagy idegen földön is lehet, de élet nélkül nincs ránk nézve haza. Ez az okoskodás a vallás-talanság álláspontján egészen logikus.

Az államnak tehát, ha a túlvilági életet kihagyja a számításból, tulajdonképpen nincs joga alattvalóitól az élet feláldozását követelni, s ha a hitetlenség elterjed, hiába is fogja követelni. A hazaszeretetnek az életöszönt legyőző erőt, az önfeláldozásnak észszerű indítóokot s az államnak ehhez a követeléshez jogot csak a vallás adhat. Ez tanít meg, hogy az élet nem a legfőbb jó, hogy az eszményi javak, a haza és társadalom java magasabbrendű értékek az életnél és felette állnak az egyén élethez való jogának, hogy a kötelességet elébe kell tenni az életnek, melyet érte szükség esetén fel is kell áldozni, s hogy a hazának és az államfőnek mint Isten helyettesének joga is van ezt az áldozatot követelni. Aki ezt az áldozatot meghozza, nem veszti el legfőbb javát, mert a legfőbb jó a túlvilági örök boldogság, melyre érdemet szerez, aki életét feláldozza; aki életét elveszti a hazáért e földön, megtalálja azt odafönn.

Nem csoda tehát, hogy már az ókor nagy államalkotói és törvényhozói Hammurabitol és Mózesitol Solonig és Justinianig vallásos, sőt theokratikus alapra építették az államot. S mindig csak azok a népek és országok voltak erősek és állandók, melyek az erkölcsre és vallásra voltak alapítva. A kereszténységre tért népek pedig mindnyájan a keresztény világnézet és erkölcs alapjára helyezkedtek, s ezen az alapon épült fel a görög-római világ erkölcsi rothadása és a népvándorlás barbársága helyébe az egész európai kultúra és civilizáció.

S míg zavarosfejű, ábrándozó szociológusok, nagyképű tudatlan politikusok, világot reformáló iskolásgyerekek és züllött népbolondítók felekezetlen államról, szeparációról, a hitoktatás kiküszöböléséről, a vallásról mint a zsarnokság és a kapitalista társadalmi rend eszközéről fecsegnek, addig az emberiség legnagyobb gondolkodói régen és ma a vallást mint az állam és társadalom legbiztosabb alapját magasztalták. Már Plató megmondta, hogy »minden emberi társaság alapját forgatja fel, aki a vallást megingatja«. Plutarch szerint »könnyebb a levegőben várost építeni, mint államot alapítani vallás nélkül«. Vagy az elég gyanútlan Macchiavelli szerint: «semmi sem biztosabb jele valamely ország pusztulásának, mint a vallás megvetése». És a még gyanútlanabb Voltaire mondja: »ahol társadalom van, a vallás okvetetlenül szükséges«. Washington pedig, aki tudvalevőleg értett az államalapításhoz, mondotta: »Aki a néptől a vallást és a vallástól a papot el akarja venni, az vagy bolond vagy gonosztevő, vagy mindkettő egyszerre«. Hasonlóképen vélekedtek Napoleon, Bismarck és minden igazán nagy állambölcs.

S minél nagyobb a szabadság, minél demokratikusabb az állam, annál nagyobb szükség van az erkölcsre és a vallásra. A szabadság a szenvedélyeket és bűnököt is felszabadítja, a népuralom durvaságba és korrupcióba vezet, hacsak az erkölcs azokat meg nem fêkezi. Az állam nem állhat fenn törvénytisztelet, engedelmesség és rend nélkül. Ezeket pedig nem lehet másképp fentartani, mint vagy erkölcsi indító okokkal, vagy kényszerítő erőszakkal. Erős központi hatalom legalább

egyideig fegyelmet tarthat erkölcs nélkül és erkölcselen alattvalók közt is; de demokratikus államban, hol a közhatalom kényszerítő ereje meggyengül, annál szűkésebb az erkölcs s ennek öre meg dajkája a vallás^ és pedig úgy a kormányzó tisztviselőkben, mint magában a népben.

A keresztény politikának természetesen nem a Buddha, Kongfutse, Mohammed vagy a talmud erkölcsstanára, sem nem a Mózes túlhaladott theokratikus moráljára, de nem is csak valami általános és határozatlan erkölcsre vagy elvont filozófiai etikára kell támaszkodni, hanem határozottan a keresztény erkölcs alapján kell állnia, mely ellenségeinek vallomása szerint is a leg-tökéletesebb erkölcsi rendszer, melyet a világ valaha látott. A régi és új filozófusok erkölcsi tanításai erős indító okok és szentesítés nélkül a levegőben lógnak, egymásnak ellenmondanak, tele vannak tévedéssel, és amennyiben jók voltak is, pusztá elméletek és könyvbé zárt bölcseségek maradtak, de az életbe sehol át nem mentek, még szerzőiket is ritkán javították meg, nem-hogy a világot; ahol pedig a társadalmi életre befolytak, többnyire csak eszmezavart és fölfordulást okoztak. Ellenkezőleg a keresztény erkölcs tökéletes és örök érvényű, mint maguk az ész elvei és a vallás, melyeken alapszik. Nemcsak egyéni, hanem társadalmi erkölcs is, mely alkalmas arra, hogy államalkotó és államfenntartó tényező, a társadalmi életnek alapja legyen.

A keresztény politika tehát nem pusztán negatív dolog, nem csupán a zsidók elleni küzdelem, hanem a keresztény világnézet és erkölcs alapján álló politika,

az ezekből folyó keresztény állambölcselet (alább fejtegetett) elveinek gyakorlati megvalósítása, az államnak és társadalomnak a keresztény elvek szerinti berendezése és kormányzása. Amely politika ezekkel az elvekkel lényeges ellentétben áll, azt nem lehet keresztény politikának nevezni.

Hátra van még az a kérdés: *van-e szükség keresztény politikára* általában és különösen nálunk és ma? Igenis van.

Ha a keresztény világnézet és erkölcs a legtökéletesebb, melyet az emberiség valaha ismert, és nincs is remény, hogy annál jobbat alkosson, és ha magunkat kereszténynek valljuk: akkor törekednünk is kell ezt a keresztény világnézetet és erkölcsöt az állami és társadalmi életben megvalósítani, szóval keresztény politikát keli üzni. Minden épület csak azon az alapon állhat fenn, melyen felépült. Az alapokat lehet óvatosan javítani, erősíteni, de azok felforgatása mindig az összeomlás veszedelmével jár. Hazánk is a kereszténység-alapján épült, ennek az alapnak megbontása létét veszélyezteti. Más alapot senki sem vethet, mint amely tétetett, ami a Jézus Krisztus, mondja szent Pál. (Kor. I. 3, 11.)

Más kérdés, hogy szükséges-e keresztény névvel és programmal külön politikai pártot alakítani. Keresztény szellemre és elvekre a politikában mindenestre szükség van; de mivel az állam működése első sorban világi téren mozog, természetes dolog, hogy a pártok is rendszerint nem vallási, hanem közjogi, társadalmi és gazdasági programmok szerint alakuljanak. Míg az állam

és társadalom keresztény alapon áll, addig külön keresztény pártra nincs szükség, mert nincs mi ellen védekezni s nem szükséges az ügyis érvényesülő keresztény szellemet folytonosan hangsúlyozni. De ha az állam a keresztény világnézetet és erkölcsöt mellőzi vagy vele éppen szembehelyezkedik, akkor már beáll annak jogsultsága és szüksége, hogy a keresztények világnézetük és erkölcsi elveik védelmére és érvényesítésére a politikában is sorakozzanak.

Már pedig keresztényellenes politika ma legtöbb államban van, legalább is a kereszténységgel ellenkező parlamenti pártok és társadalmi szervezetek vannak, sőt sok helyén maga az államhatalom is egyenesen ellenséges indulattal viseltetik a keresztény szellem és intézmények iránt. Évtizedek óta európaszerte a liberalizmus, de főleg a radikalizmus és szociáldemokrácia keresztényellenes politikát hirdet és azt ahol lehet tényleg gyakorolja; a szabadkőműves páholyok a felvilágosodás és humanizmus ürügye alatt szerveznek és támogatnak minden keresztényellenes mozgalmat; az említett irányokkal szövetséges zsidóság pedig legtöbb helyen szellemi és gazdasági harcot folytat a keresztény világnézet, erkölcs és társadalom ellen. Az európai népek, főleg a latinok, a politikában már a francia forradalom óta nagyrészt nem voltak keresztények; kivált az államférfiak, diplomaták, az irodalom és sajtó a kereszténységgel sokszor egyenesen hadi lábon álltak.

Nálunk is, bár magát a keresztény vallást egyenesen nem üldözték, a liberális és a belőle fejlődött radikális politika megfosztotta keresztény jellegétől az országot.

elpogányosította és elzsidósította azt. A különféle szabadságok ürügye alatt és kormányaink elnézésével felburjánzottak a keresztényellenes, destruktív eszmék és törekvések. Az emancipált zsidóság mindenütt a fejünkre nőtt. Az állami gyámkodás és az egyházpolitikai törvények meggyengítették a keresztény vallás befolyását. Az ország szellemi vezetése nagyrészt a szabadkőművesek és kultúrzsídók, a gazdasági élet, kereskedelem, sőt a föld jó része is a zsidó tőke kezébe került. Az iskolákba keresztényellenes és kozmopolita szellemet csempésztek be. Az elzsidósodott irodalom gúnyt űzött a vallásból és erkölcsből sőt a hazafiságból is; a nagyrészt zsidó pénztől függő és zsidó tollal írt sajtó megmetelyezte az értelmiséget és a népet. A csaknem teljesen radikális zsidó vezetés alatt álló szociáldemokrata izgatás megrontotta és a többi társadalmi osztály ellen uszította a munkásokat. Mikor az elvesztett háború után a rend megingott és a kedélyek beteges izgalomba jöttek, az elvetett mag megtermetté keserű gyümölcsét.

A háborúban és a forradalmak alatt láttuk, hogy a szabadkőműves páholyokból irányított, zsidó vezetés alatt álló és a félrevezetett munkásokkal szövetkezett radikalizmus néhány éretlen és lelkiismeretlen politikus segítségével hogyan ásta alá vitéz katonáink erkölcsi erejét, hogyan készítette elő már a háború alatt a vereséget és forradalmat, hogyan züllesztette szét történetünk legválságosabb pillanatában hadseregünket, hogyan robbantotta fel ezeréves alkotmányunkat és a keresztény királyságot. Odavetették a hosszú háborúban elgyengült hazánk területét martalékul rabló szomszéd-

doknak, a megmaradt részt pedig a proletárdiktatúra gyilkos csőcselékének, és valósággal a sír szélére vitték szegény hazánkat. Sőt ma is látjuk a még mindig zsidóktól vezetett lappangó kommunizmus aknamunkáját, érezzük a nagyrészt zsidó árdrágítók kiéheztető hadjáratát a keresztény és hazafias értelmiség ellen, szenvedjük a zsidó tőke bosszúját valutánk mesterséges rontásában, látjuk, hogyan veszik pártfogásba a zsidók, radikálisok és szociádemokraták a bolsevik gonosztevőket és a galíciai csalókat, és fájdalom, nem mindig látunk erélyes fellépést a felforgató elemek ellen.

Csak a vak nem látja, honnan indult ki nálunk az egész nemzeti katasztrófa. Az orvosságot a betegséghez kell szabni. Hazánkra nézve sincs más orvosság, mint szakítani az álliberáлизмussal, a szabadkőművesi és zsidó radikalizmussal, erősíteni és terjeszteni a keresztény szellemet, szervezni a keresztény társadalmat, keresztény szeretettel gondoskodni a munkásnép javáról, s általában visszavinni politikánkat a kipróbált keresztény alapra, mely egyúttal nemzeti hagyományainknak is megfelel, és így igazán nemzeti politika.

Az erős keresztény politikát követeli *nemzetközi helyzetünk is*.

Ha azt a békének nevezett rablást tekintjük, melynek országunk áldozatul esett, ugyanazokat az elveket és erőket, a kereszténység ugyanazon esküdt ellenségeit találjuk a cselekvés háttérében, melyek hazánkat itthon elpusztították. Az igazság és történeti jogok ilyen legázolása, a népek önrendelkezésének képmutató hirdetése és azután lábbal tapodása, történelmi és statisztika-

tikai hazugságok alapján az országok szétdarabolása, népek rabszolgasága, életfeltételeiktől való megfosztása, éhséggel és hideggel sanyargatása, hazájukból kiűzése, kirablása és kiirtása, a világnak a bosszú és üzleti érdek szempontjából való felforgatása, a fegyvertelen ellenséggel szemben gyáva kegyetlenkedés, az árulókkal és társadalomromboló elemekkel való szövetkezés: ennyi gonoszság egyszerre eddig legfeljebb pogány és barbár népeknél fordult elő — kicsiben; de sohasem hittük volna, hogy magukat civilizáltaknak és keresztényeknek valló népek ilyen perverz politikai kegyetlenségre és egyúttal ostobaságra képesek legyenek.

Éppen ebből a jogtipró békéből látjuk, hogy miért is folyt tulajdonképen a háború és kik voltak annak okozói. Azért a területrablásért, fosztogatásért, politikai és társadalmi felforgatásért folyt, melyet most végrehajtanak s azok tervei adtak rá okot, akik most a prédán osztoznak. Ezek a békefeltételek nem keresztény elmében és szívben születtek, s nem olyanok gondolták ki azokat, akik még adnak valamit a tízparancsolatra és az evangéliumra; hanem — ha nem térképpel és ollóval játszó- gyermekek csinálták — akkor mindenestre ott született, ahol az az ótestamentomi erkölcs járja, hogy gyűlöld és irtsd ki ellenségedet, s ahol azt a talmudi és bolsevik elvet követik, hogy minden a miénk. Tényleg a békefeltételekre nagy befolyással voltak azok az elemek, melyek Európában és hazánkban-évtizedek óta a keresztény világnézet és erkölcs romlásán dolgoztak: a radikális szabadkőművesség, a nagyrészt zsidó pénzhatalmasságok, a mindenütt sovíniszta,

de minden új hatalommal rögtön megalkuvó zsidó sajtó, s a szintén szabadkőműves és zsidó pórázon vezetett szociáldemokrácia.

Ismeretes, hogy az entente-államok kormányaiban mily nagy befolyásuk van a szabadkőműveseknek és csekély számuk dacára a zsidóknak, úgyszintén a szociáldemokrata munkásvezéreknek. A békekonferencia legfelső tanácsának tagjai: Wilson, Clemenceau, Lloyd George és Sonnino szabadkőművesek, azonkívül a körülöttük csoportosuló tanácsok tagjai közül még más negyven. (L. Nemzeti Újság, 1920. máj. 19.) Az entente sok vezető politikusának jól hangzó angol, francia, olasz neve alatt zsidók és többnyire egyúttal szabadkőművesek rejtőznek. A cseh, szerb, román államférfiak is nagyrészt vakoló testvérek. Az angol és francia sajtó, úgyszintén a tőke nagyrésze zsidó kézben vagy zsidó befolyás alatt van. Ez a tőke már nyújtogatja kezét, hogy leszedje a háború gyümölcseit. Az entente mintha a cionista reményeket akarná teljesíteni, helyreállítja Palesztinában Zsidóországot és zsidó kézre adja a kereszténység szenthelyeit. A zsidóság befolyására mutat az a meleg humanizmus is, mellyel az entente az állítólagos fehér terror áldozatai iránt és a bolsevizmus zsidó rablógyilkosainak ép bőre iránt érdeklődik. A szociáldemokrácia keze látszik abban, hogy az entente ha talán nem is szervezte (amit még a jövő fog kideríteni), de mindenesetre örömmel üdvözölte és kihasználta, Németországban úgy mint hazánkban, a forradalmat és bolsevizmust, melynek nálunk az első időkben, ha akart volna, játszva, sőt egy erélyes szóval véget

vetethett volna. Csak arra vigyázott, hogy a tűz a mi portánkról a saját házára is át ne csapjon.

Ezeknek a keresztényellenes elemeknek mindig szálka volt a szemében a középeurópai monarchiák annyira-¹mennyire keresztény jellege, konzervatív politikája és társadalma; azért használják fel most az alkalmat, hogy az állítólagos demokrácia nevében a keresztény konzervatív eszmék ezen várait örökre lerombolják, s velük magát a kereszténységet is meggyengítsék. (Tartani lehet tőle, hogy a keresztény monarchiák bukása után az egyházra és a pápaságra kerül a sor.) A kereszténység iránti ellenszenvhez járult mindenestre némely nyugati országok politikusainak németgyűlölete és telhetetlen hódításvágya is, mely nem elégedve meg a félvilággal, a másik felét is meg akarta szerezni, úgyszintén az ottani nagytőkének pénzsomja és irigysége, mely meg akart szabadulni a törekvő, munkás németek és más népek versenytől. A balkáni népek pedig az éhes kopók szerepét játszották, melyeket konccal elégítenek ki.¹⁾

A világra erőszakolt állítólagos béke tehát a nemzeti gyűlölet és kapzsiság mellett nagyrészt a szabadkőművesség, kapitalizmus és szociáldemokrácia nemzetközi összeesküvéséből és természetellenes világszövetségéből született a kereszténység ellen. Ebben a szövetségben is a vezető szerepet a zsidó hitetlenség, zsidó tőke,

¹⁾ A szabadkőművesség és zsidóság szerepére a háború előidézésében, céljaiban és a békefeltételekben meglepő világot vet Wicht! műve: Weltfreimaurerei, Weltrevolution und Weltrepublik. VI. Aufl. München, 1920.

zsidó sajtó és zsidó felforgató ösztön viszi. Nem más az, mint nyílt hadüzenet a keresztény világnézetnek, erkölcsnek és társadalomnak, a jognak és történelemnek. Ez a béke, mely hazugságokon épült, az erkölcs, jog, történelem és emberszeretet lábbaltiprásával jött létre s jogtalan erőszakkal lett kikényszerítve, természetesen semmiféle erkölcsi, jogi és becsületbeli köteleiséget nem állapíthat meg. Az ilyen békét, mint a rablónak tett ígéretet mindenki addig tartja meg, míg az erőszaknak hatalmában van s míg nincs ereje azt felborítani. Amit tőlünk erőszakosan elvesznek, az Isten előtt, erkölcs és jog szerint mindig a miénk marad; ha visszavesszük, jogunkba lépünk; res clamât ad dominum. A józan ész és keresztény erkölcs szerint a pusztá bevégzett tény, kivált az igazságtalan tény jogot nem alkot. (Syll. 59., 61.)

Annak a szabadkőműves, zsidó és szocialista-kommunista szövetségnek, mely a keresztény és történelmi Magyarország ellen benn és kinn összeesküdött, legfélelmetesebb ellensége maga a kereszténység és a belőle fakadó hazafias nemzeti szellem. Ez fáj neki és ettől fél legjobban. Éppen azért kell erősen keresztény és nemzeti alapra fektetni egész politikánkat és társadalmi életünket; ezzel tudunk legjobban védekezni s egyúttal belső és külső ellenségeinknek legjobban ártani addig is, míg a történelmi fejlődés és a saját képtelensége ezt az úgynevezett békét fel nem borítja, ami reméljük, nem sokáig várat magára. A kereszténységnek és a magyarság ősi erényeinek minden aknamunka dacára lesz még annyi ereje, hogy ezzel a nemzetközi

maffiával megbirkózzék. Ne gondolja senki, hogy a kereszténység a háborúban és békében csődöt mondott. Nem a kereszténység mondott csődöt, melyet a világ elvetett, hanem az új pogányság, mely a világban uralkodott. Az orvosság, melyet be nem vesznek, nem gyógyíthat és nem oka a betegségnek.

A keresztény mozgalmat ki keli terjeszteni hazánk határain túl is. Fel kell ébreszteni mindenütt a keresztény öntudatot; fel kell világosítani az ellenséges népet, hogy tulajdonképen a zsidó faj és pénz világhuralmáért dolgoznak; tudatára kell őket ébreszteni, hogy itt valójában nem nemzet és nemzet közt folyt és foly a harc, hanem egyrésről az új pogányság és világhuralomra törekvő zsidóság, másrésről a keresztény világnézet és a keresztény népek közt. Új kereszties hadjáratot kell hirdetni és viselni a kereszténység szövetekezett ellenségei ellen, hacsak lehet vérontás nélkül, szellemi és gazdasági fegyverekkel. Ha ebben a harcban a szabadkőműves, zsidó és bolseviki összeesküvés győz, akkor vége Európában a kereszténységnek s vele együtt a civilizációnak; ha pedig a hazánkból kiinduló keresztény mozgalom diadalmaskodik, ez megszerzi nekünk a világ keresztény népeinek rokonszenvét és becsülését.

10. §. A keresztény állambölcselet alapelvei.

A kereszténységnek kétezer éves politikai és társadalmi elvei vannak, melyek a legnagyobb állambölcsek gondolataira, az emberiség többezer éves tapasztalására

s a belőle levont tanulságokra és törvényekre támaszkodnak, melyeket az evangélium tanai kiegészítettek és tökéletesítettek s a keresztény állambölcselet a századok folyamában rendszeresen kiépített. Ezek az elvek a józan észen kívül a keresztény világnézetből és erkölcsből folynak. Azok alapját már Plato és Aristoteles vetették meg; lényegükben benne vannak a Bibliában; tovább fejlesztették azokat az egyházatyák, rendszeresen feldolgozták szent Tamás és utána sokan. A reformáció óta is nemcsak katolikusok, hanem protestánsok is vallották és védtek azokat, nemcsak teológusok és erkölcstanítók, hanem jogtudósok és állambölcselek is. Csak az újkori racionalizmus és liberalizmus szorította ezeket az elveket többé-kevésbé háttérbe. Természetesen nem célunk itt a keresztény állambölcselet tanait rendszeresen és behatóan fejtegetni; csak azok alapelveire és ma éppen korszerű pontjaira akarunk röviden rámutatni.

1. — A keresztény állambölcselet kiinduló pontja az, hogy *a társadalmi élet a természet követelménye és Isten rendelése*, nem pedig valami szerződés műve. Úgy az emberi természet vizsgálata mint a Biblia tanúsága arról győz meg, hogy az embernek Isten akarata szerint szervezett társaságban kell élni. Az ember társas, politikai lény, mint már az óvilág nagy bölcse mondta. Eszünk és ösztöneink bizonyossága szerint az ember alapvető és lényeges javai az élet, békesség és tulajdon. Ezeket az ember csak úgy védheti meg és bírhatja nyugodtan, ha társaságban él, hol az egyesek között célokra dolgoznak és egymáson segítenek. Azt hiszem, ez nem szorul bizonyításra, A Teremtő pedig a Biblia

szerint mindjárt kezdetben az emberrel együtt megalkotta és megalapította a legelső és legtermészetesebb emberi társaságot a családot, melyből a művelődéstörténelem tanúsága szerint minden nagyobb társaság kifejlődött. A társas élet tehát nem valami, akár csak hallgatólag (virtuális) szerződésen, nem Rousseau-féle *contrat social*-on alapszik, hanem az emberi természet berendezésén és Isten pozitív teremtői intézkedésén. Azért a társas élet a kereszténységnek bölcseletileg és történetileg is igazolt tanítása szerint az emberre nézve elkerülhetetlen szükséglet és kötelesség, mely az emberi nem fennmaradásának, jólétének és haladásának feltétele. De hogy a társadalomnak milyen szerkezete legyen, az a történeti alakulástól, a viszonyoktól és az emberek akaratától függ. Az anarchia mindenesetre természetellenes és Isten rendelésével ellenkező állapot.

A szervezett társaság lényeges alkotó eleme a *tekintély* és az ennek rendelkezésére álló *hatalom*, mely tehát éppúgy természettörvényen és isteni rendelésen alapszik, mint maga a társas élet. A keresztény felfogás szerint a hatalom Istentől van: nem volna hatalmad felettem, ha felülről nem kaptad volna, mondja Krisztus Pilátusnak; és sz. Pál szerint nincsen hatalom, hanem csak Istentől. A hatalom azonban maga elvont dolog, melyet konkrét személyek vagy intézmények gyakorolnak. Ezeket nem Isten maga szokta közvetlenül kijelölni, hanem a történeti fejlődés vagy a nép választása, melyben közvetve szintén Isten rendelése nyilvánul. De akárhonnán is nyerték megbízatásukat, azt a tekintélyt, mely őket egyrészt az Isten földi helytartóivá, másrészt népüknek

megtestesülésévé teszi, a lelkiismeretben kötelező erkölcsi hatalmat és a közjó érdekében kényszerítő eszközök használatára való jogosultságot, mintegy az Isten fenségében és jogaiban való részvételt, nem alulról bane m felülről, közvetlenül Istentől, Isten kegyelméből kapják és az ő rendeletére gyakorolják.

A keresztény állambölcselet tehát a népfenség elvét csak olyan értelemben ismerheti el, hogy a nép bizonyos esetekben meghatározhatja a hatalom alanyát és alakját, szabályozhatja jogkörét, esetleg az erre érett nép részt követelhet magának a hatalom gyakorlásából, mindenestre pedig a nép adja meg a hatalom gyakorlásához a fizikai erőt; de nem olyan értelemben, mintha az alattvalók adnák az államfőnek az erkölcsi és jogi hatalmat, melyet tőle bármikor elvehetnek, sőt meg is szüntethetnek. Ha a hatalom egész mivoltában a néptől ered és teljesen tőle függ, akkor soha sem lesz meg a szükséges szuggesztív tekintélye és kötelező ereje, nem *lesz*, képes a társadalmat összetartani, mely előbb-utóbb áldozatul esik a fejtelenségnek.

Mivel a kereszténység a hatalmat Istentől származtatja, *a forradalmat elítéli*. Természetesen különbséget kell tenni forradalom és szabadságharc közt, mint máshol láttuk. Forradalom az, mely a tekintély elve, a törvényes hatalom ellen vagy a társadalom felforgatására irányul. Ez mindig bűn, melyet a keresztény erkölcs tan elítél. A Szabadságharc a hatalom zsarnoki kezelése ellen, vagy trónbitorlás, idegen hódítás és elnyomás ellen küzd. A keresztény erkölcs tan ezt néha megengedi, de rendszerint nem ajánlja. Azt tartja, hogy a már elévült

jogokat többnyire jobb nem érvényesíteni, kivált ha az nagyobb bajjal járna, mint amit el akar hárítani. Éppen azért védi a kereszténység a történetileg kialakult kormányformákat és törvényes dinasztiákat (a legitimitást), mert tudja, hogy azok megváltoztatása rendesen nagy politikai rázkódásokkal és veszedelmekkel, azonkívül szerzett jogok sérelmével jár. Különben a forradalmakhoz és szabadságharcokhoz a gyakorlatban nem szokták az erkölcsanárok tanácsát és engedelmét kikérni. A forradalmat nem csinálják, hanem az csinálódik, mondja Kossuth Lajos. Mikor az elkeseredés feszültsége már tűrhetetlen, magától kirobban.

2. — A keresztény felfogás szerint az állam nem öncél, hanem annak *célja a közjó*, vagyis az összes alattvalók közös java és általános egyéni jóléte. A közjó a keresztény államban a legfőbb törvény, a *suprema lex*. Minden csak annyiban jó és jogos az államhatalom részéről, amennyiben ezt a közjót szolgálja. A közjó fogalma alá esnek mint annak eszközei és az állam közelebbi feladatai: a rend fentartása vagyis a belső béke, az ország védelme, a személy- és vagyonbiztonság, a jogrend azaz a jó törvények uralma, a gazdasági életfeltételek megteremtése, a munka szabályozása, közhasznú intézmények létesítése stb.; mint végső célok pedig az alattvalók erkölcsé, műveltsége és anyagi jóléte. Tehát az állam feladata nem csupán a közrend fentartása és a jogszolgáltatás, mint a liberalizmus állítja. Legfontosabbak és legértékesebbek az erkölcsi javak. Azt a materialista állambölcséséget, mely az állam főcéljának tartja az alattvalók vagyonosságát és az élvezetek fokozását,

a kereszténység nemcsak eszményi, hanem gyakorlati szempontból is, mint az ember rendeltetésével ellenkezőt és a társadalomra is veszedelmes irányzatot a legerősebben elítéli. Maga a műveltség is csak úgy értékes és hasznos, ha lépést tart vele a jó erkölcs; enélkül csak okosabb és ügyesebb gonosztevőket nevel. De a szegénység is nagy kísértés és bűnalkalom, paupertas magna meretrix, azonkívül irigységet és osztálygyűlöletet ébreszt. Azért a keresztény állambölcselet az állam céljának és kötelességének tartja az anyagi jólét fokozását is, és pedig nem csupán a nemzeti vagyon szaporítása, hanem annak méltányosan egyenletes elosztása és a szegények támogatása által. Általában a gazdasági életet az igazságosság és felebaráti szeretet alapjára helyezi.

A keresztény erkölcs- és államtan egyik fontos elve az, hogy *a közjó felette áll az egyéni jónak*, bonum commune praevalet bono privato. Mert a közjó az egésznek, a privát jó a résznek java; már pedig az egész fontosabb és értékesebb a résznél. Ahogy a test egyes részeit feláldozzuk, hogy az egészet vagy az életet megmentjük, úgy az egyes embernek is kötelessége egyéni javát, vagyonát, sőt életét is feláldozni az áldozattal arányos közjóért. Az embernek a társadalomban nincs joga csupán magáért élni; aki csak magának él, az a társadalomra nézve már meghalt. Ami különösen a magántulajdont illeti, az szent és egyes emberekkel szemben sérthetetlen; de azért a tulajdonjog mégsem feltétlen és korlátlan, hanem a közjó iránti kötelességek járnak vele. A magánvagyonhoz és annak

mikénti felhasználásához a társaságnak is van köze s a tulajdonos nem tehet vele amit akar, pl. nem hagyhatja földjét parlagon, mikor embertársai éheznek, nem gyűjthetja fel termését. Az összeségnek bizonyos magasabb tulajdonjoga, domínium altum-a van az egyes tagok birtoka felett, s azért joga van azt a közjó érdekében vagy saját létének fentartására igénybe venni, vagy annak használatát szabályozni. Ezen alapszik a kisajátítás, a rekvirálás, az ármaximálás, a termelés ellenőrzése, a vagyonadó, kényszerkölcsön stb. A tulajdonjog szentsége követeli azonban, hogy az állam ezzel a jogával csak végső szükségben, lehetőleg kárpótlás mellett, nem egyesek kedvéért, hanem valóban közérdekből és a terhek igazságos megosztásával éljen. Nem szabad továbbá a dolognak oda fajulni, hogy a közjó ürügye alatt a polgárok létfeltételeit s magát az állam létének alapját és célját támadja meg. Nincs értelme pl. annak, hogy a jogos háborút is addig folytassák, míg a nemzet emberállománya és vagyona a védelemben teljesen elpusztul. A kisajátítás és rekvirálás túlhajtása is nagyon veszedelemes, mert megingatja a tulajdon szentségét és a jogrendet, a tulajdonjog védőjéből rablóvá teszi az államot s útját egyengeti a kommunizmusnak.

3. — A keresztény állambölcselet azt tanítja, hogy az államhatalom *nem korlátlan*. Korlátozza azt már maga a saját célja. De azonkívül korlátja az isteni és erkölcsi törvény, mely nemcsak az alattvalókat kötelezi, hanem az államföket, törvényhozókat, kormányokat, sőt magukat az államokat és nemzeteket is. A tízparancsolat és az evangéliumi szeretet törvénye nemcsak a magán

embernek szól, hanem a politikusnak is, aki tetteiért Istennek felelős. Azt a macchiavellista elvet, hogy a politikában nincs morál, a keresztény erkölcstan és állambölcsélet jogos felháborodással utasítja vissza.

De az erkölcsön kívül az állam hatalmát korlátozza a természetjog is. A kereszténység igenis vallja, hirdeti és erősen védi a természetjogot, bármit mondjon is a divatos jogi pozitívizmus, mely nem akar elismerni más jogforrást, mint az államot és az emberi törvényt. (Syllab. 56.) Üres beszéd, hogy a természetjog homályos és nincs kihirdetve, nincs szentesítése, szankciója. Miként a fizikai törvények bele vannak teremtve az anyag természetébe és erőibe, úgy a természetes erkölcsi törvény és a vele összefüggő természetjog is bele van írva a természetben adott tényékbe, az emberi észbe és szívbe, az utóbbinak ösztöneibe, s ezek útján félreismerhetetlenül ki van hirdetve, promulgálva van. így pl. Isten tiszteletét kihirdeti és parancsolja hozzávaló viszonyunknak megismerése, úgyszintén gyengeségünk érzete; a társaséletet az emberek egymásrataltsága és a magányosság kínja. Az egynejűség természet törvényét kihirdeti és parancsolja az a tény, hogy férfiak és nők körülbelül egyenlő számban születnek, tehát egy férfinak csak egy nő jut. A házastársak együttélését, melyre a gyermekek nevelése céljából szükség van, parancsolja a nemi ösztön állandósága, a kölcsönös segítség szüksége és a szülőket gyermekeikhez láncoló szeretet; a szülői kötelességeket kihirdeti a természet unszolása, sőt némely részben az anya testi berendezése is, pl. a tejelválasztás. A munkát parancsolja a tulajdon ösztöne és az

éhség, a ruházkodást a test mezítelensége, az építést az időjárás mostohasága, a tisztálkodást a szenny kellemtelensége, a szellemi életet a tudásvágy stb. Minden természettörvény, tehát a természetjog is maga a teremtő akarata és annak első kinyilatkoztatása. A természetjognak megvan a maga szankciója is; mert megtartása hasznot vagy élvezetet nyújt, áthágása pedig az embernek vagy a társaságnak érezhető kárt vagy fájdalmat okoz, jólétét és létét is veszélyezteti, sőt az ellene lázadónak az isteni igazságszolgáltatással is meggyúl a baja.

Keresztény felfogás szerint, de a józan ész tanúsága szerint is kell lenni egy abszolút ősjognak, mely a természet berendezésében, tehát Isten akaratában gyökerезik. Enélkül minden más jog a levegőben lóg. Azért minden emberi törvénynek a természetjogra kell támaszkodni, ebből kell meríteni létjogát, megokolását és alapelveit; sőt az emberi törvény tulajdonkép csak a természetjognak a változó viszonyokhoz és a konkrét esetekre való alkalmazása. Ebből következik, hogy minden törvényhozó hatalomnak amint alapja úgy korlátja is a természetjog; ezzel szemben nincs erkölcsileg kötelező törvény, s minden pozitív törvényhozás az alattvalók természeti jogát tiszteletben tartani köteles.

Az állam tehát *nem mindenható*, vagyis nem tehet meg erkölcsileg mindent, amire fizikai ereje van. (V. ö. Syllab. 39.) A Hegel-féle bölcsélet nyomán nemcsak abszolutista, hanem elég következtelenül liberális jogászok is vallották és vallják, hogy az állam mindenk felett álló hatalom és egyetlen jogforrás, valóságos földi Isten.

Törvényt, mely az állam felett állna, mely az alattvalókat az állammal szemben védelmezné, el nem ismernek. Szerintük az államnak minden szabad, ami lehet, mert neki senki sem parancsol; Isten, emberfeletti erkölcsi törvény, természetjog, melyektől az állam függne, nincsenek, az állam törvénye az erkölcsnek is legfőbb szabálya. Azért az autonómiákat a mindenható állam nem tűri, legalább nem szereti, inkább minden hatalmat központosítani, centralizálni akar.

Ez az állami mindenhatóság a népek jogaival és javával, de az állam céljával és a kereszténység elveivel is ellenkezik. Ha minden jog az államtól származik, akkor az állam el is vehet minden jogot. Világos hogy ez a felfogás megöl minden szabadságot, s az alattvalókat védtelenül és kegyelemre szolgáltatja ki az államnak, illetőleg az államot képviselő parlamenteknek és kormányoknak, a nagy és apró zsarnokoknak. Az állam kihúzhatja fejük alól a párnát, elveheti gyermekeiket, feláldozhatja őket a harctéren a nagytőke érdekében, akármire, még bűnre is kényszerítheti őket, sőt elrabolhatja vallásukat és túlvilági reményeiket is.

A keresztény állambölcsélet az államhatalommal szemben is védi az alattvalók egyéniségét és egyéni jogait,, arra tanít, hogy az egyének együttesen, sőt némely tekintetben külön-külön is előbbre valók a társaságnál. Nem az egyén van az államért, hanem az állam az alattvalók összességéért. Az egyes embernek is vannak abszolút és örök javai, melyek magasabbrendűek és értékesebbek minden földi és véges jónál, tehát az állani egész céljánál. Egyes emberek földi javait arányos okból

igenis fel lehet és fel kell áldozni a társaság javáért, de az egyének nagy részének földi javát nem. Az egyén legfőbb javai, erkölcsi meg lelki java és végcélja pedig mindig felette állnak a társadalom és állam földi javának, tehát azokat ezért feláldozni nem szabad; s az államnak azok feláldozását követelni nincs joga. Az ember abszolút természeti jogait az állam is tiszteletben tartani köteles. Bűnre az állam és törvénye sem kötelezhet; itt áll a szabály, hogy inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint az embereknek. Így egyeztetni össze a kereszténység a helyes individualizmust a társaság eszméjével és javával.

4. — A társas élet, mint láttuk, az emberi természet követelménye és Isten rendelésén alapszik; a szervezett társadalomnak pedig lényeges alkotó eleme és összetartó kapcsa a hatalom. Azonban az emberi társadalom szerkezete, úgyszintén a hatalom gyakorlásának alanya és alakja a történelmi fejlődésen vagy a nép megegyezésén alapul és különböző lehet. Így erednek a különféle *kormányformák*. A keresztény állambölcselet a kormányformák kérdésében egyik mellett sem foglal állást. Eltekintve a szélsőségektől: a kényuralomtól vagy zsarnokságtól (despotizmus vagy tyrannis) és a csöcselékuralomtól (ochlokracia) s az anarchiától, mely nem kormányforma, hanem a közhatalom tagadása, ezektől eltekintve minden más kormányforma jó, ha jó, vagyis ha az erkölcs és jog szerint kormányoz és a közjót szolgálja. Mindegyiknek vannak jó és rossz oldalai, előnyei és hibái, sőt veszélyei. Elméletben mindegyik lehet jó, de a gyakorlatban mind rosszá válhatik. S

amely kormányforma egyik népnél vagy bizonyos körülmények közt jó, az máshol rossz lehet. Mindenesetre a legjobb kormányforma az, melyet legjobban kezelnek. Itt is áll az angol közmondás: *men not measures*, az ember a fő, nem az intézmény.

Eszményileg kétségkívül legjobb a *monarchia*, kivált az *abszolút monarchia*. Ebben van az állam egysége, rendje és ereje, a hatalom konkrét személyisége, a kormányzás állandósága legtökéletesebben megvalósítva. A fejedelem, mondja Schopenhauer, a legszükségesebb személy az államban, kit nem lehet eléggé megfizetni. A szervezetekben is van egy központi szerv, az agyvelő, mely az egészet mozgatja és kormányozza. A társas állatok is többnyire egy anya vagy vezér körül csoportosulnak. Az Istentől alapított egyházban is abszolút monarchikus kormányforma van. Sőt maga az Isten is a legkorlátlanabb egyeduralommal kormányozza a világot és tudjuk, hogy jól kormányozza. De ehhez persze Istennek kell lenni. S éppen itt van a bökkenő. Az ember gyarló, a hatalom többnyire megszedíti, a felelőtlen hatalommal könnyen visszaél. Azonkívül egy ember nem képes az állam kormányzását maga végezni. Segítő személyek és szervek egész seregére van szükség, melyek csak az uralkodónak felelősek, de ezt a felelősséget az ellenőrzés lehetetlensége miatt kijátsszák, s így tényleg többnyire felelőség nélkül kormányoznak vagy garázdálkodnak. Innen van, hogy az abszolút monarchia sokszor zsarnokságba, hivatalnokuralomba és korrupcióba vezet. Az abszolút uralkodónak szentnek kellene lenni, még hozzá nagyon bölcs és erőskezű

szentnek; már pedig ezek a tulajdonságok igen ritkán egyesülnek egy személyben.

Az abszolút monarchia hibái és veszélyei fokozott mértékben megvannak az *olygarchiában*, ahol a hatalmat a néptől függetlenül valamely az uralkodásra született vagy predesztinált testület, osztály vagy kaszt gyakorolja. Azonkívül itt hiányzanak a monarchia előnyei, az egység és a rend, a felelősség pedig megoszlik, miértis rendszeren egy parancsoló helyett sok apró zsarnok támad. Ha az uralkodó osztály a hatalomba beleszületik, akkor még az arravalóság biztosítóka is hiányzik. Nem nevezhető azonban valódi olygarchiának az, ha személyes kiválóság vagy érdem alkotja az uralkodó osztályt, úgyszintén az sem, ha kiváltságos testületek vagy osztályok vannak, melyek csak tiszteletet vagy előnyöket élveznek, de a hatalmat tényleg nem gyakorolják.

Az olygarchiától különbözik az *arisztokrácia*, bár sokszor össze szokták vele tévesztetni. Az arisztokratikus kormányforma igen tökéletes, ha a szót nem mai, hanem eredeti etimologiai értelmében vesszük. Arisztokrácia ugyanis görögül annyit tesz, hogy a legjobbak, a legokosabbak és legerkölcösebbek uralma. Csakugyan az igazi és uralkodásra jogosult arisztokrácia a szellem és erkölcs arisztokráciája. Ha egy uralkodó testület vagy osztály valóban az arisztoszokból, a legjobbakból áll, ha érzi és teljesíti az előkelő kiváltságos helyzetével és hatalmával járó kötelességeket, ha érzi, hogy noblesse oblige, akkor valósággal eszményi kormányt alkothat. De ki válogatja ki ezeket a legjobbakat? Ha a nép,

akkor az arisztokrácia már demokráciává változik. Ha pedig az arisztokrácia öröklődik (= született arisztokrácia), akkor meg osztályuralom, olygarchia lesz belőle. S az ilyen kiváltságos uralkodó osztályok az előjogok védelme alatt csakhamar elfajulnak, megszűnnek legjobbak lenni, az állam főcélja a közjó helyébe könnyen a maguk egyéni és osztályérdekeit teszik. Azért a mai jobb belátás már az arisztokratikus főrendiházak helyébe is csaknem mindenütt szenátusokat létesített, melyekben igyekszik valóban a nemzet legjobbjait, az igazi arisztoszokat összegyűjteni. Bár az ilyen szenátusnak is csak előnyére válik, ha a született arisztokrácia hagyományaiiban és nevelésében rejlő értéket s ennek az osztálynak igazán kiváló tagjait magában egyesíti. Annál rosszabb alakja az arisztokráciának a pénzarisztokrácia uralma, a plutokrácia, mikor az államot a nemesebb hagyományokban, sőt gyakran finomabb nevelésben és erkölcsben is szűkölködő dúsgazdagok, a tőkepénzesek kormányozzák, rendesen nem nyíltan, hanem leplezett alakban, tudniillik úgy, hogy a nagy tőke az állam fejeit és kormányzóit hatalmába keríti s általuk uralkodik. A plutokrácia uralma a tőke önzése és szívtelensége miatt nemcsak politikai, hanem társadalmi bajokat is eredményez.

A demokráciának legjobban megfelelő kormányforma, a demokratikus politikai iránynak legtökéletesebb megtestesítése a *köztársaság*, amikor az államot a nép nevében az egy- vagy kétkamarás parlament s az ideiglenesen választott és hatalommal felruházott államfő vagy tanács kormányozza. A köztársaság lehet arisztokratikus,

demokrata és proletárköztársaság aszerint, hogy a főhatalmat csak a jobb osztályok, vagy az egész nép, vagy csak a vagyontalanok és munkások megbízottai gyakorolják. Az első és a harmadik forma az osztályuralom egy neme, sőt a proletárköztársaság már maga a csőcselékuralom; a demokratikus köztársaság valamennyi társadalmi osztály és polgár részvétele az uralomban. A köztársaság a szabadság és egyenlőség eszméjét az államban minden kormányforma közt legtökéletesebben valósítja meg; de mikor a tekintélyt és államhatalmat személytelenné, elvonttá, ideiglenessé és az alattvalóktól függővé teszi, meggyengíti azt, s egyébként is osztozik minden demokrácia közös hibáiban.

Legtökéletesebb kormányforma kétségkívül az *alkotmányos monarchia*, melyben egyrészt a felülről származó tekintély elve és a rendet fentartó erős, konkrét központi hatalom, másrészt a szabadság, egyenlőség és az okos demokrácia megvalósul és a lehető legtökéletesebb egyensúlyba helyezkedik. Biztosítva van az államhatalom folytonossága és a kormányzás állandósága a népszeszély hullámvázásával és a demagógiából származó meglepetésekkel szemben, anélkül hogy az állami élet megmerevednék és az idők haladásától vagy a nép érdekeitől elmaradna. Az alkotmányos monarchia tehát egyesíti magában a monarchia és a köztársaság előnyeit, mérsékli, sőt megakadályozza azok hibáit, s megvédi úgy a tekintély és hatalom fényét és erejét mint a nép szabadságát, az egyed és a társaság érdekeit.

5. — A keresztény *nemzetközi jog* alapelve a népek testvérisége és az emberiség érdekközössége, szolidaritása.

Ez az általános felebaráti szeretet szükségképes következménye. Legalább a keresztény nemzetek szerves egészet, egy nagy családot alkotnak, de úgy, hogy azért mindegyik megtartja politikai és faji egyéniségét és különállását. A keresztény politika tehát nem nemzetközi, hanem nemzetfeletti, nem internacionális, hanem supernacionális. A haza felett áll mint magasabb ideál az emberiség, de úgy, hogy a haza iránti érzelmeink és kötelességeink a más népekre vonatkozókat megelőzik. A keresztény népek érdekközösségének folyománya, hogy ahol az emberiség általános javáról, a kultúra, civilizáció, igazság, emberszeretet és a kereszténység ügyéről van szó, ott minden nép, legalább minden keresztény nép egyaránt érdekelve van. Ezek védelmében tehát minden népnek össze kell tartani, s ha szükséges, be kell avatkozni. A non-intervencio elvét az egyház elítéli. (Syllab. 62.)

A nemzeteket nemcsak a faji és nyelvi rokonság alkotja. Kétségtelen, hogy ezek a nemzeteknek erős, de nem egyetlen összekötő kapcsai. Nemzetalkotó tényezők azonkívül, sőt még inkább a földrajzi helyzet, közös múlt, közös szokások és hagyományok, gazdasági egymásrautaltság és egyéb kötelékek is. Miként az egyes emberek, kik együtt nőttek fel és összebarátkoztak, hosszú időn át egymás jó és balsorsában osztoztak vagy szellemileg és érzelmileg rokonok,- sokkal közelebb állhatnak egymáshoz, mint az idegenbe szakadt atyafiak, kik egymást alig ismerik és egymással semmi összeköttetésben nincsenek, úgy az együtt élő és történetileg összeforrt népek és nemzetek is. Azért külön-

böző nyelvű népek is alkothatnak egy nemzetet. Másrészt az államok területe és birtokállománya történeti jogon alapszik, nem pedig az ethnographián; tehát a nemzetiségi óhajtások nem adnak jogot területek elszakítására és egyesítésére, kivált ha a terület lakossága vegyes és a nemzetiség nem őslakó, hanem későbbi bevándorló. A történeti jog a közjogban és nemzetközi jogban az, ami a magánjogban az elévülés. A magán birtoklásban sem lehet a jogot minduntalan vita tárgyává tenni, mert ez örökös bizonytalanságra és civódásra vezetne; azért hacsak egészen új jogcímek fel nem merülnek, meg kell nyugodni a régóta tartó tényleges állapotban, a háborítatlan birtoklás jogcímében. Hasonlóképen az országhatárokat sem lehet az időfolytán beálló s a közlekedés mai könnyűsége mellett állandóan változó nyelvi és faji eltolódásokhoz alkalmazni, mert ez folytonos határvillongásokra, irredentizmusra, sőt vegyesnyelvű területeken utoljára a lakosság kiirtására vezetne. Éppen a történeti jog alkalmas arra, hogy a folyton újra felvetődő nemzetiségi óhajtásoknak és irredentista mozgalmaknak elejét vegye, melyeket a keresztény politika mint jogtalan és békebontó törekvéseket elítéli. Igazságos és méltányos azonban, hogy az államon belül mindenfajta lakosság megkapja emberi és polgári jogait, nyelvének, kultúrájának és szokásainak szabad használatát, s amennyiben az állam általános érdekébe nem ütközik, bizonyos önrendelkezést.

A nemzeti és faji-elfogultságot, az idegenek megvetését és gyűlöletét, tehát a túlzó nacionalizmust és sovinizmust

a keresztény erkölcsen elítéli. Minden népnek vannak jó és rossz oldalai, erényei és hibái; de vannak kegyeletes nemzeti érzelmei és hagyományai is, melyek tiszteletet és kíméletet érdemelnek. Különösen a hazaszeregetet, kultúrát és bátorságot művelt és nemes gondolkozású népek az ellenségben is becsülik. Nagy és kis népek egyaránt az emberiség nagy családjának tagjai, nagyobb és kisebb testvérek. Csak a kultúra és civilizáció körül szerzett érdemek és az erkölcs adhatnak a népeknek előkelőséget és elsőbbséget, de azok sem előjogokat vagy kiváltságokat. Művelt, dicső és hatalmas nemzet fiának születni szerencse, de nem érdem. S a kis népnek is kedves a maga hazája, miként a szegény gyermeknek egyszerű, kopottruhás anyja kedvesebb az idegen nagyúri dámánál. Senki maga nem választja szüleit és hazáját; legfeljebb utólagosan válogathat a hazában, ha azt a szerencsétlenségben cserben hagyja, ami jellemtelen bitangok szokása. Minden nemzetnek, nagynak és kicsinek egyforma létjoga és souverainitása van, melybe kényszerítő ok nélkül senkinek beavatkozni nem szabad. A hódító politika, az imperializmus tehát bűn és örökös háborúság forrása. Valamennyi népnek viszonyaira nézve ugyanazok a jogi elvek érvényesek. Nemcsak a keresztény szeretet, hanem a lovagiasság is tiltja, hogy nagy nemzet a kicsit megtámadja vagy elnyomja, és követeli, hogy az erősebb a gyengével szemben nagylelkű legyen. Az erővel visszaélni durvaság és aljasság.

A keresztény felfogás szerint az erkölcs, jog és becsület a nemzeteket is kötelezi. Természetesen a nemzetek

tetteiért első sorban vezetőik felelősek, a nép maga csak annyiban, amennyiben azokra tényleg befolyt. Azért népeket az uralkodók vagy kormányok büneiért büntetni nem lehet. A nemzetközi szerződéseknek az erkölcsre és jogra kell támaszkodni s felettük az emberi nem erkölcsi meggyőződésének és jogérzetének kell örködni. Enélkül nincs kötelező ereje és értéke, csak papírrongy az egész. IX. Pius pápa határozottan elítélte a haza érdekében elkövetett hitszegést, tehát a *sacro egoismot*. (Syllab. 64.) A szerződéseket meg kell tartani és *nem szabad* szerződést kötni *azzal az* utógondolattal, hogy azt nem tartják meg. De másrészt amint az erkölcs nem kötelezhet erkölcstelenségre, úgy a nemzetközi jog sem kötelezheti a népeket igazságtalanságra és öngyilkosságra. Azért olyan szerződések, melyeket a népek életfeltételei ellen irányzott fenyegetésekkel kényszerítettek ki, erkölcsileg és jogilag semmisek s kötelező erővel nem bírnak. Mivel a nemzet erkölcsi egységet alkot, azért szerződéses kötelezettségei átmennek az utódokra is; de büntetőjogilag az utókor az elődök büneiért felelősségre nem vonható. Egyesek büneiért városokon vagy nemzeteken bosszút állni a józan észbe és keresztény erkölcsstanba ütközik; az ilyen eljárás legfeljebb mint önvédelmi vagy elhárító intézkedés lehet esetleg néha menthető.

A *háborút* a keresztény erkölcsstan csak önvédelemből, nemzeti becsület és életbevágó jogok védelmére vagy elkerülhetetlen megelőzés céljából engedi meg; a jogtalanul támadó és hódító háborút pedig szent Ágostonnal *grande latrociniumnak*, nagyszabású zsiványságnak

tartja. Büntető háborút (Strafexpedition) csak akkor szabad indítani, ha maga a nép és nem egyesek vétkeztek, és ha a büntetést újabb bűntények megelőzése követeli. Pusztá dicsőségvágyból vagy a más nép hatalmának és birtokának kisebbitésére háborút viselni még kevésbé van megengedve. Általában a háború csak akkor megengedett és jogos, ha elkerülhetetlenül szükséges. A háború szükségességének és jogosságának megítélése azonban nem az alattvalók feladata, mert ezek nem lévén beavatva a diplomácia titkaiba, a háború okáról és céljáról többnyire nem is ítélnének. A népek egyszerűen uralkodóik és kormányaik tekintélyére és felelősségére mennek bele a háborúba, s így azért lelkiismeretben és jogilag Isten és ember előtt nem is felelősek. Mielőtt azonban háborúra kerülne a dolog, a keresztény erkölcs tan szerint meg kell próbálni a békés kiegyenlítést és egyezkedést.

A keresztény erkölcs tan az önvédelem és ártalmatlannátevés határain túl a felebaráti szeretet parancsát a háborús ellenfélre is kiterjeszti. Az ókorban a pogány hadijog szerint a háborúban minden szabad volt: gyilkolni, kínozni, rabolni, rabszolgaságba hurcolni, meggyalázni és pedig nemcsak az ellenséges katonát, hanem a polgári lakosságot is. A keresztény erkölcs és civilizáció az emberi durvaság ellen folytatott sok százados küzdelem után a nemzetközi jogban diadalra vitte a következő elveket, a) A háborút nem nép nép ellen, hanem állam állam ellen, hadsereg hadsereg ellen viseli, tehát az ellen nem álló lakossággal szemben az erkölcs és emberszeretet törvényei teljes érvényben maradnak.

Egyébként is gyávaság, barbárság és aljasság az, ha fegyveres ember fegyvertelen békés embert megtámad.

b) Az ellenség csak addig ellenség, míg fegyverrel ellenáll vagy ártani akar. Ha tehát megadja magát, foglyul esik vagy megsebesül, már embertárs, ki a felebaráti szeretet védelme alatt áll. Ezen az elven alapszik a veres-kereszt működése, c) Franc-tireurök és kémek hazájuk területén ellenséges katonának tekintendők s velük mint ilyenekkel kell bánni, nem pedig mint gonosztevőkkel. Az ország polgárai azonban, kik az ellenséget szolgálják, már hazaárulók és akasztófára valók. Ha tehát a polgári lakosság a maga hazájában a saját seregét fegyveres közreműködéssel vagy egyéb szolgálattal, pl. kémkedéssel segíti, ez jogos cselekedet, mellyel szemben épp úgy, mint az ellenséges katonával szemben csak az ártalmatlanná tevés jogosult, nem pedig a bosszúállás. Saját hazáját és hadseregét a polgári lakoságnak is joga van, sőt kötelessége támogatni; az ellenség pedig óvatossággal segítsen magán. Ha azonban a lakosság már meghódolt vagy meg van szállva, akkor okosabb dolog passzíve viselkedni.

A légi és tengeralatti harc, amely jogosult ellenséges seregek, várak, hadihajók ellen, épp oly céltalan barbárság békés polgárok, nyílt városok és polgári szállítóhajók ellen. De még nagyobb barbárság a polgári lakosság blokádja, mely többi közt asszonyok, öregek, betegek és ártatlan gyermekek ezreit pusztítja el. A lefolyt háborúban is az entente-nak ez a gyilkos eljárása hajtotta bele a németeket megtorlás gyanánt a meg nem engedett eszközök használatába. Várak ostrománál

persze nem lehet a bezárt polgári lakosságra mindig tekintettel lenni, de hacsak lehet el kell őket az ostrom előtt távolítani, s a keresztény erkölcsstan szerint nem szabad az eltávolítást akadályozni. Gyáva és aljas hadsereg az, mely az ellenséget nem fegyverrel, hanem az éhező vagy jajveszéklő nők és gyermekek sírásával akarja megtörni. A hadifoglyokat mint katonákat és nem mint rabszolgákat kell kezelni. Szégyen, hogy a pogány japániak emberségesebben bántak a foglyokkal, mint az európai úgynevezett keresztény népek.

A huszadik század műveltségének letörölhetetlen szégyenfoltja marad, hogy a lefolyt világháborúban ezeket az elveket nemcsak félbarbár balkáni népek, hanem a nyugateurópai műveltséggel dicsekvő nemzetek is lábbal tiporták. Bebizonyult, hogy az úgynevezett kultúr-népek, legalább azoknak vezető osztályai, politikusai és hadvezérei jórészt nem keresztények többé, hanem frakkba vagy formaruhába bújt barbárok. Kitűnt, hogy az európai műveltség nem más mint külső máz, mely alatt az emberi vadállat, a bête humaine csak alszik, de meg nem halt. Látjuk belőle, hogy a tudás és a technika fejlettsége lelki műveltséget és erkölcsöt adni nem tud, s ha az emberiség a keresztény alapról letér, minden külső műveltség dacára rögtön visszaesik a barbárságba. A világháború példátlan eldurvulását éppen az magyarázza meg, hogy az európai népek már régen erkölcsileg elvadultak és elpogányosodtak és csak névleg voltak keresztények.

Az örök béke a kereszténység ideálja, melyet már a próféták remek színekkel festettek le (Izai. 2, 4, 11,

6—9. stb.), s az evangélium elvben be is jelentett a Krisztus születését hirdető angyalok énekében, »békeség a földön a jóakarató embereknek«. Az evangéliumi nyolc boldogság és a hegyi beszéd az örök béke kódexe. De éppen azért, mert az emberiség korunkban ezt a törvénykódexet elvetette, az örök békétől is távolabb állunk, mint valaha. A keresztény erkölcsstan szellemében dolgoznunk kell rajta; de hogy meg fog-e valaha születni, az kétséges. Az eredeti bűn, az emberi természet nagy romlottsága s a szenvedélyek uralma mellett kevés remény van hozzá. A háború ösztönökön és bűnökön alapszik, nem az észen. Azért észokokkal meg nem szüntethető, hanem csak az érzelmek nemesítésével és erkölcsi indítékokkal lehet azt mérsékelni. Magán emberek közt ki lehetett küszöbölni az ököljogot, mert van bíró és közhatalom, mely a jogot védi és az önbíráskodást megakadályozza vagy megtorolja; de az államok felett nincs földi bíró, aki igazságot tegyen, sem földi hatalom, mely a békét fentartsa és kierőszakolja. Itt legfeljebb az evangélium szellemének általános és teljes győzelme, talán egy keresztény alapon álló népszövetség vagy békebírótság segíthetne; de az emberi szenvedélyek és bűnök miatt kevés kilátás van rá, hogy ilyen valaha létrejöhet s ítéletét az emberiség ellenkezés nélkül elfogadja és végrehajtja. A szabadkőművesek és radikálisok humanizmusa és vallástalan pacifizizmusa bizonyosan nem fogja a háborút megszüntetni. Legkevesbbé alkalmas az örök béke megvalósítására az olyan népszövetség, melyet győztes népek kötnek zsákmányuk kölcsönös biztosítására. Olyan népszövetség, mely erkölcstelenségből és jogtiprásból születik, nem

lehet az erkölcs és igazság őre, nem kelthet bizalmát és megnyugvást, de nem is lehet meg a szükséges tekintélye. Erkölcsi alap híján a rablók a koncon előbb-utóbb összevesznek, s a letiport népek elkeseredése az első alkalmat megragadja, hogy a farizeusok igájából szabaduljon. De még a legteljesebb igazságra és szeretetre alapított népszövetség és békebírótság mellett is mindig maradnának a nemzetek közt érdekellentétek és súrlódások, megmaradnának a szenvedélyek, tehát az összeütközés okai és lehetősége is. Hogy fogja a népszövetség a békebontó, hódítani vagy rabolni vágyó, szomszédaikat fenyegető népeket békére kényszeríteni? A blokád és bojkott azonkívül hogy ártatlanokat sújt, legalább földművelő és forgalomra nem szoruló népekkel szemben hatástalan. Tehát háborúval kell a háborút megakadályozni. De ez annyi mint Beelzebubbal üzni ki az ördögöt. Azért az örök béke valószínűleg örökre csak ábránd marad, vagy legfeljebb ideál, mely felé törekedni kell a keresztény szellem és szeretet ápolásával, a háborúk lehető elhárításával, kevesbítésével vagy szelidítésével, de a háború teljes megszűnését az emberiség legalább egyhamar aligha éri meg.

Moltkénak tulajdonítják a mondást, hogy: »der ewige Friede bleibt ein Traum, und nicht einmal ein schöner Traum«. Az utóbbi megszorítást ugyan nem helyeseljük, mert az örök béke véleményünk szerint igenis szép volna. De Moltke mondásában mégis van némi igazság, tudniillik az, hogy a hosszú béke tespedésbe, elpuhultságba és anyagiasságba meríti a népeket, míg a háború ha mint a vihar pusztít is, de a levegőt is megtisztítja. A háború

nagy lecke és tanulság; sokszor igazságot tesz és lökést ad a fejlődésnek; ha bűnöket tenyész is, de erényeket is termel: hazaszeretetet, lelkesedést, lemondást, bátorságot, idealizmust, önfeláldozást, stb. S mint minden rossz, úgy a háború is eszköz az isteni gondviselés kezében, mely a legnagyobb rosszat is be tudja illeszteni terveibe és a jónak szolgálatába.

11. §. Jelen és jövő.

Liberalizmus és radikalizmus, demokrácia, szocializmus és kommunizmus és a valamennyivel szövetséges judaizmus azok a lépcsőfokok, melyeken át az európai államok élete a francia forradalom óta haladt és halad a politikai és társadalmi forradalom útján. S ezzel a haladással párhuzamosan szorultak ki a keresztény elvek és erkölcsök a népek életéből. Az új pogányság gyümölcse volt a világháború és a mostani rablóbéke is. Hogy hová jutott a kereszténységtől elpártolt világ, azt látjuk. Körülöttünk mindenütt nyomorúság és barbárság. Európa erkölcsileg elzüllött, gazdaságilag a tönk szélére jutott, a lakosság színe-java elhullott vagy elnyomorodott, a munka és forgalom megakadt, a kultúra csaknem elpusztult. Keleten az anarchia, rombolás, rablás, gyilkosság és ázsiai vadság dühöng, melyek nyomában az inség szedi áldozatait. Nyugaton a váratlan diadaltól, aggódó gyűlölettől és telhetetlen kapzsiságtól megrészegetült imperialisták és kapitalisták tombolnak az erkölcs, jog és történelem romjai felett, s uszítják rá szomszédainkat rablók

gyanánt ezeréves keresztény hazánkra. Mintha a pokol minden ördöge, az emberi természet összes vad ösztönei, melyeket a kereszténység és civilizáció már megfékezni látszott, felszabadultak volna. A háttérben pedig ott látjuk mint mozzogót és rendezőt, a szabadkőműves, zsidó és vörös internacionálé hármasszövetségét, mely eléggően szemléli világuralmi ábrándjai és törekvései megvalósulásának kezdetét. Ez már a civilizáció csődje, az elpogányosodott és megtévelyedett emberiség öngyilkossága.

A lefolyt háború óriási földrengés volt, mely megingatta a világ összes államait s megrepesztette a legyőzött országok épületének falait. Az erőszakos béke ahelyett hogy a megmaradt oszlopokat és pilléereket megerősítette volna, kidöntötte azokat, sőt a győztesek kárörömmel szemlélték, talán elő is segítették, hogy a forradalmak tüzet és dynamitot dobjanak a roskadozó épületekre, hogy azután barátaik széthordhassák azok köveit. De a tüzet és robbanást nem lehet mindig lokalizálni. Mialatt a világ gögös, gyűlölködő és kapzsi urai a soha nem remélt prédán osztoznak (és reméljük előbb-utóbb hajba kapnak), már forr és reng alattuk a föld, vészjósló moraj hallatszik méhéből s a kitörni készülő tűzhányó füstje és lángja tör elő mindenfelől. Világrendítő eszmék és törekvések vulkánja felett járják diadaltáncukat, melyek felrobbantással és lángbaborítással fenyegetnek győzteseket és legyőzötteket egyaránt. A keresztényellenes és társadalomromboló erőkkel szövetséges imperialisták és kapitalisták még azt hiszik, hogy ők kormányozzák a földalatti elemeket; még arra

számítanak, hogy megcsalják és szükség esetén visszaszorítják és megfékezik azokat; de miként a természeti erők, úgy a romboló eszmék és a megvadult tömegek szenvedélyei is erősebbek minden emberi hatalomnál. A felidézett szellemeket nehéz visszaparancsolni.

Szent János a Jelenések könyvének (az Apokalypsishoz) nagy történelmi jelképében lát két kegyetlen fenevadat, melyek káromolják az Istent, hadat viselnek a szentek ellen s melyeket csodál és imád a gonosz világ, míg a mennyei seregek élén megjelenő Krisztus azokat meg nem semmisíti. A jelenkor apokalyptikus fenevadait is, a vörös internacionálét s a vele szövetséges destruktív zsidóságot és szabadkőművességet csak a kereszténység isteni ereje győzheti le. Eszmék és tömegőrületek ellen nem lehet karddal és törvénycikkével hadakozni; nagy eszmékkel nagyobb eszméket és igazságokat, tömegszuggesztíókkal a hit és az istenfélelem erejét, a krisztusi szeretet tüzét kell szembeállítani. A szabadság és egyenlőség elfajulásával szemben hirdetni kell és fentartani az Istentől származó tekintélyt, a nemzetköziséggel szemben a haza szeretetét, az elméleti és gyakorlati anyagelvisséggel szemben a keresztény idealizmust, hitet és erkölcsöt.

Mint mikor a görög-római világ bűneinek súlya alatt összeomlott s a népvándorlás barbár seregei már csaknem sivataggá változtatták Európát, úgy ma is a régóta előkészített háború és forradalmak után egy világ omlott össze körülöttünk, s mi romok között és sivatag közepén állunk. Körülöttünk chász, melyből új világ készül születni. Mint akkor, úgy ma is csak a kereszt-

ténység mentheti meg a világot; csak a keresztény elvek csinálhatnak rendet a zűrzavarban, csak a kereszténység építhet a régi hit és erkölcs cementjével új világot a romokból, csak a keresztény szeretet és testvériség teremthet virágos kertet a sivatagból, csak az hozhat békét mindenkinek mindenki elleni harcában. Nincs más menedék, mint vissza a kereszthez: In hoc signo vincas.